Lİ FOLKLOR YAYINLARI - 2
NEL KONULAR DİZİSİ : 2

TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

DOĞU
VE
GÜNEYDOĞU ANADOLU
— II —

Ahmet TURAN

ANKARA — 1992

İLLİ FOLKLOR



YAYINLARI

MİLLİ FOLKLOR YAYINLARI - 2
GENEL KONULAR DİZİSİ : 2

TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU

— II —

Ahmet TURAN

ISBN 975 - 95548 - 1 - X

Yayınlayan : Milli Folklor Yayınları
P.K. 336 Yenişehir - ANKARA

Basıldığı Yer : ÖZTEK Matbaacılık Tel : 3190036
ANKARA - 1992

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ

Folklor millî olduğu kadar insanlığın malıdır. Folklor araştırıcıları yapıları itibariyle her türlü folklore sahip çıkarlar daha doğrusu sahip çıkmak zorundadırlar. Ne var ki asıl olan folklorün araştırılması en çok o folklorun sahibi olan araştırıcılara düşer.

Anadolu ve Türk Folkloru Anadolu coğrafyasından ve çevresinden etkilenmiştir. Çevre folklorların da Türk folklorundan etkilenmediği söylenemez.

20. asırda, folklorik incelemelerde özellikle bazı oryantalistler araştırmalarına kendi ülkelerinin politikaları doğrultusunda yaklaşmışlardır. Bu taraflı yaklaşımdan Türk Folkloru da nasibini almıştır. Türk Folkloru üzerinde Oryantalistler'in yaptığı araştırmalar maalesef millî folklorumuzdan amaçlı olarak yeni folklorlar üretmeye matuftur. Araştırıcının asıl görevi konuya objektif yaklaşmak ve derlediği bilgileri tarafsız olarak okuyucuya sunmaktır.

Folklorumuz üzerinde oynanan bu oyunların farkında olan Türk Folklor araştırıcılarına düşen görev; Folklorumuzu yozlaştırmaya yönelik bu dış mihraklı çalışmalara karşı kendi folklorunu kendisinin araştırmasıdır.

Bu cümleden hareketle Araştırmacı-Yazar Ahmet TURAN'ın folklorik araştırmalarını içeren "Türk Kültürü Araştırmaları Doğu ve Güneydoğu Anadolu I" isimli kitabının kamuoyunda gördüğü sıcak ilgi ve konunun güncelliğini muhafaza etmesi bizim için adı geçen kitabın ikinci cildinin yayımını zorunlu hale getirdi.

Elinizdeki bu ikinci ciltte de yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bir "Azerbaycan", bir "Özbekistan", ya da bir "Kazakistan" kadar "Türk" kültür değerlerini koruduğunu; dağında, taşında, ovasında, folklorunda, dilinde, inancında, töresinde vs. TÜRK izlerini yaşattığını apaçık görmek mümkün.

Bu kitapta; ilginç olan bir diğer husus da, -birinci ciltte de olduğu gibi-, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da halen var olan, yaşatılan bazı motiflerin, bugünkü yeni Türk Cumhuriyetlerin'de yaşayan Kazak, Kırgız, Kıpçak, Özbek, Azeri, Başkurt, Çuvaş, Nogay, Tatar vs. gibi Orta Asya Türk toplulukları ile Kıbrıs, Batı Trakya ve Balkan Türkleri arasında yaşayan mevcut motiflerle mukayese edilerek, ortak hususiyetlerinin ortaya konulmuş olmasıdır.

Yurtseverliğinin bir gereği olarak yaptığı bu kişisel çalışmadan ötürü, Araştırmacı-Yazar Ahmet TURAN'ı kutlar, başarılarının devamını dileriz.

MİLLİ FOLKLOR

TÖRELERİMİZDE "BEŞİK KERTME" ÂDETİ(*)

Türk geleneklerinde, "evlenme" olayının başlangıcı sayılan "nişanlanma" âdetinin kökeni, çok eskilere dayanmaktadır. Bu âdet, kültürümüzde, en eski hatıralardan biri olarak, Türkçe'de "beşik kertme nişanlı" deyiminde[1] yaşayıp gelmektedir.

"Kert" sözcüğü; Orta Asya Türkçesinde, "and", "inanış" ve "sadakat" kavramlarını bildiren "kertü" veya "kirtü" kelimesiyle aynı anlama gelmektedir[2]. XI. yüzyılda, Türk dil bilgini Kaşgarlı Mahmud, "kirtü" kelimesini, "yemin, ant; gerçeklik, doğruluk" şeklinde açıklıyor[3]. Merhum Prof. Dr. Abdülkadir İnan'ın belirttiğine göre, Yakut Türkleri, dostluklarını bir ağacı kertmekle berkitirlerdi[4]. Türklerde ağacı, yahut yeri kertmenin, and ve sadakat unsuru olduğuna dair tarihi kayıtlar da tanıklık etmektedir. Bir Çin kaynağı, Orta Asya Türk topluluklarından Wuhonların, sadakatlarını göstermek için, kertilmiş çubuk kullandıklarını yazıyor[5].

Zaman geçtikçe azalmakla beraber, Anadolu'da, çoğu kırlık kesimde bugün de görülen evlenme geleneklerinden biri "beşik kertme"sidir. Eski Türklerde söz vermek, insan ilişkilerinde çok önemli yer tutmakta idi. Kişinin sözünde durması, onun namusunu, şerefini temsil etmekte idi. Söz vermek, kutsal ve dinsel nitelik taşıyordu.

(*) Erciyes Dergisi, Mart 1991, Sayı: 159.

(1) İ. Hilmi Soykut, Türk Atalar Sözü Hazinesi, İstanbul 1974, s. 346.

(2) Abdülkadir İnan, "Gerçek Kelimesi Üzerine Not", Türk Dili, Sayı: 26, s. 657 (Eylül 1959).

(3) Kaşgarlı Mahmud, Divân-ı Lügati't-Türk, I, s. 416.

(4) Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1968, s. 144.

(5) Abdülkadir İnan, "Eski Türklerde ve Folklorda And", Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı: 4, s. 289 (Ankara 1948).

Bu sebeple verilen sözden dönülmesi söz konusu olamazdı. Verilen söz mutlaka gerçekleştirilirdi[6].

Bugün Anadolu'da, çocukların daha beşikte iken, babaları tarafından birbirleriyle nikâhlanmaları anlamına gelen bu "beşik kertme", nikâh kadar güçlü idi ve nikâh yerine sayılırdı. Nitekim büyüyüp de bu beşik kertme nikâhı bozmak isteyenler, onu ancak iki tanık dinletmek suretiyle bozabilirlerdi[7]. Başka bir görüşe göre; çocukları ayırmak, bir araya gelmelerine engel olmak, Türk inancına göre uğursuzluk, felâket getirirdi[8].

"Beşik kertme" deyimi, beşikteki kız ve erkek çocukların nişanlandıklarının alâmeti olarak, ağaç veya tahtadan yapılmış beşiklerinin kenarına bir "kertik" (işaret) konmasından türemiştir[9].

"Beşik kertme" deyimi, günümüz Türkçesinde kullanıldığı gibi[10], Dede Korkut Oğuznamelerinde de yer almıştır[11].

"Beşik" sözcüğü, hemen hemen bütün Türk lehçelerinde kullanılmaktadır. Örneklemek gerekirse :

Göktürkçe : **bişük**[12]
Uygurca : **bişik**[13]
Oğuzca : **bêşik, beşik**[14]
Kazakça : **besik**[15]

(6) Mahmut Tezcan, Türklerle İlgili Stereotıplar (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme, Ankara 1974 (A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayını); Prof. Dr. Neriman Görgünay, "Şavak Aşiretlerinde Evlenme Adeti", Türk Kültürü, Sayı: 276, s. 231, 232 (Nisan 1986).

(7) H. Kadri Ertem, Kütahya Düğünleri, Kütahya 1948, s. 31 vd.

(8) Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara 1990, s. 91.

(9) Mehmet Eröz, "Evlenme ve Düğün Törenleri İle İlgili Türk Gelenekleri", Türk Kültürü Araştırmaları, İstanbul 1977, s. 175.

(10) Türkçe Sözlük, I, Ankara 1988, s. 175 (TDK Yayını).

(11) Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, İstanbul 1971, s. 54-59.

(12) Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, İstanbul 1973, s. 108.

(13) A. Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1968, s. 45.

(14) Kaşgarlı Mahmud, DLT, I, s. 236, 248, 261, 275, 408; III, s. 58, 78, 185.

(15) Hasan Oraltay - Nuri Yüce - Saadet Pınar, Kazak Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1984, s. 45.

Kürtçe	:	**bişik**[16]
Zazaca	:	**bêşık**[17]
Anadolu Ağızları	:	**beşig, beşik, beşşik, bişik, bêşik, beşuk**[18].

"Kertik" sözcüğü de aynı şekilde bütün Türk lehçelerinde müşterek olup, aynı anlamda kullanılmaktadır. Örneklemek gerekirse :

Oğuzca	:	**kertik, kertük :** Ağaçta açılan kertik, çetele[19].
Kazakça	:	**kertik, kertüv, kertpe :** Kertmek, dilimlemek, oymak, kesmek[20].
Çuvaşça	:	**kart-**[21]
Kürtçe	:	**kertek**[22]
Zazaca	:	**kêrt, kertık**
Anadolu Ağızları	:	**kertik, kertmek, kertüklemek**[23].

Beşik kertme nişanlı (adaklı) tabiri; Ağrı, Kars, Gaziantep çevrelerinde "beşik kerten", Tunceli ve Malatya'da "beşik kerti" veya "beşik kertleme" ve Elazığ'da "beşik nişanı" şeklinde de kullanılır ve hepsi aynı inancı ifade eder[24].

Konu ile ilgili olarak; bazı yörelerimizde tesbit edilen hususları nakletmekte fayda mülâhaza etmekteyiz[25] :

(16) M. Fahrettin Kırzıoğlu, Dağıstan - Aras - Dicle - Altay ve Türkistan Türk Boylarından Kürtler, Ankara 1984, s. 18.

(17) Hayri Başbuğ, Göktürk - Uygur - Zaza - Kurmanç Lehçeleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1984, s. 59.

(18) Derleme Sözlüğü, II, s. 643, 645.

(19) Kaşgarlı Mahmud, DLT, I, s. 478.

(20) H. Oraltay - N. Yüce - S. Pınar, Kazak Türkçesi Sözlüğü, s. 131.

(21) H. Paasonen, Çuvaş Sözlüğü, İstanbul 1950, s. 61.

(22) Musa Anter, Ferhanga Kurdî Tırkî (Kürtçe Türkçe Sözlük), İstanbul 1967, s. 72.

(23) Derleme Sözlüğü, VIII, s. 2757, 2759.

(24) Yaşar Kalafat, anılan eser, s. 91.

(25) Yurdanur Sakaoğlu, "Beşik Merasimi", Görgü Ansiklopedisi Geleneklerimiz - Göreneklerimiz, s. 292; M. Adil Özder, "Türk Halk Biliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Gelenekleri ve Terimleri Sözlüğü", II, Ziya Gökalp, Sayı : 10, s. 121 (Nisan 1978); Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek Budunbilim Terimleri Sözlüğü.

- Kız ve erkek çocukları henüz beşikte iken iki aile arasında nişan yapılır (Isparta, Van).

- Kız ve oğlanın beşiklerini birbirine sürterek nişan yapılır (Samsun).

- Birbirleriyle beşikte iken nişanlanan bebeklerin beşiklerine işaret (kertik) yapılır (Trabzon).

- Genellikle aynı gün doğan kız ve erkek çocuklar için "beşik kertmesi" yapılır. Bu iş, daha ziyade birbirini seven, aralarında samimiyet olan aileler arasında olur. Böylece aileler arasındaki sevgi ve samimiyet artacaktır (K. Maraş).

- Beşik kertmesi ile akraba olarak dostlukları perçinleşecektir (Ceyhan / Adana).

- Aynı günlerde doğan çocukların anneleri karşılıklı altın takarak sözleşirler (Tavşanlı).

- Beşiklere üçer tane işaret koyarak, oğlan tarafı kız tarafına hediyeler götürüp takar (Akçadağ / Malatya).

- Beşik kertmede, hocanın gelip yarım nikâh kıydığı, çocuğun kulağına okuyup üflediği görülür (Diyarbakır).

- Kız tarafına bir yüzük veya yarım altın götürülerek bu iş yapılır. Ancak, kız büyüyünceye kadar her yıl kız tarafına yılda bir iki defa hediye göndererek durumu sorulur (Muş).

- Beşiklere kurdela bağlanır, aile büyükleri söz kesip nişan yaparlar. Bu arada kurdela da kesilir ve Kur'ân-ı Kerîm okunur. Beşik kertmesi olacak çocukların iki yaşını geçmemesi gerekir (Perşembe / Ordu).

- Beşik kertmesi nişanı yapıldığı gün, kapı bıçakla kesilir ve bir yarık meydana getirilir. Çocuklar büyüyüp de evlendikleri zaman kapıya açılan bu yarık kapatılır (Adana).

Başka yörelerde de bunlara benzer yahut daha değişik âmeliyelere rastlanmaktadır. Birkaç örnek daha :

Tunceli Yöresinde : "Bazen çok samimi olan iki aile yeni doğan oğlan ve kızlarını büyüyünce birbirleriyle evlendirmek üzere sözleşirler. Her iki bebeğin beşiklerine birer kertik (işaret) vurarak 'beşik kertme' ederler. Bu, 'beşik everme' veya 'beşikte düğün' anlamındadır..."(26).

Konya Yöresinde : "Birbirine yakın veya birbirini çok seven aileler, çocukları daha beşikte iken, bunları birbirlerine alıvermeye söz verirler. Beşiği de bu sözlerinin tanığı yaparlar. Bunun için beşiğe üç kertik yaparlar. Eğer beşik kertmezlerse söz verirler, bu söz verme de şöyle olur : 'Allah şahit olsun ki büyüdüğü zaman oğluma (kızıma) kızını (oğlunu) alacağım'. Bu, yemin diyebileceğimiz sözlerden sonra, her iki taraf da yere tükürürler. Bazen bu söz, erkek tarafından bozulursa da devede kulak kalır."(27)

Çankırı Yöresinde : "Kırkları karışan çocukları beşik kertme yoluyla nişanlarlar. Helva veya başka bir tatlı yapılır. Tanıdık dostlar, hısım akraba çağrılır ve orada söz kesilir. Çocuklar büyüyünce, bu nişanı bozdukları çok az görülür. Hattâ bunlardan biri bırakılıp başka birisiyle evlense 'beşik kertme' nişanlısını bıraktı diye ayıplarlar..."(28).

Kahramanmaraş Yöresinde : "Nişanlanacak bebeklerin beşikleri boyanıp donatılıyor. İleri gelen dost ve akraba, aralarında bir imam da olduğu halde, kız bebeğin evinde toplanıp kendi ölçülerinde bir eğlence düzenlerler. Birlikte yemek yendikten sonra, bir mevlit okunur, ya da imam bir dua okur. Bu toplantıda kızın kulağına küçük bir küpe takılır. Beşikler yanyana getirilerek keskin bir bıçakla birer çentik açılır ve böylece taraflar nişanlanmış olur. Bu küpenin, ömür boyunca kızın kulağından çıkmaması gerekir, çıkarılırsa veya büyüyünce taraflar evlenmezlerse büyük günah sayılır. Bu nişanlanma sırasında, kimi aileler arasında armağanlar alınıp verildiği de olur."(29).

---

(26) Yusuf Gül, Tunceli'de Şavaklılar, Ankara 1976, s. 21.

(27) Ahmet Petekçi, "Bozkır Köylerinde Yenilik, Saç Kesme ve Beşik Kertme", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı : 39, s. 622 (Ekim 1952).

(28) Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul 1973, s. CCCLXXXIII.

(29) Anılan eser.

Rus bilim adamlarından Bazil Nikitin tarafından Azerbaycan Kürtleri arasında yapılan folklorik inceleme esnasındaki konumuzla alâkalı tesbitleri şöyledir :

"Eskiden çocuklar daha beşikte nişanlanırdı. Nişan işareti olarak kız çocuğunun başına bir mendil bağlanır, buna paralar iliştirilirdi. Bu andan başlayarak evlenme çağına kadar nişanlı oğlan, her yıl bayram günü sözlüsüne bir koyunla bir elbiselik kumaş vb. getirirdi..."(30).

Beşik kertme nişanın, nikâh gücünde olmasına karşılık, kız ile oğlan evlenme çağına geldikleri zaman yine de dünür gönderip kızı istemek âdettir. Bu inancı, Dede Korkut Oğuznamesinde de görmekteyiz. Beyrek'in beşik kertme nişanlısını istemeye Dede Korkut gönderilir(31).

Bazı destan ve hikâyelerimizde de "beşik kertme" motifinin işlendiğini bilmekteyiz.

Dede Korkut'taki, "Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı"nda, konumuzla ilgili şu hususlar dikkati çekmektedir :

"Pay Piçen Bey de yerinden kalktı, der : Beyler benim de hakkıma bir dua eyleyin. Allah Taâla bana da bir kız versin, dedi. Kudretli Oğuz beyleri el kaldırdılar dua eylediler, Allah Taâla sana da bir kız versin dediler. Pay Piçen Bey der : Beyler, Allah Taâla bana bir kız verecek olursa, siz şahit olun, benim kızım Pay Püre Beyin oğluna beşik kertme yavuklu olsun dedi..."(32).

Dobruca Kırım ve Nogay Türkleri'nin "Kozıkürpeşmen Bayansıluw" destanında da "beşik kertme" motifine yer verilmiştir(33).

Kars yöremizden derlenen "Sevdakâr Hikâyesi"nde de "beşik kertme" olayı ile karşılaşmaktayız(34).

---

(30) Bazil Nikitin, Kürtler - Sosyolojik ve Tarihi İnceleme, Cilt : 1, İstanbul 1976, s. 198

(31) Orhan Şaik Gökyay, anılan eser; Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, s. 63.

(32) Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, s. 54, 59.

(33) Enver Mahmut, "Dobruca Kırım ve Nogay Türkleri Destanlarının Özellikleri" III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt : 2, Ankara 1988, s. 244.

(34) Selâhattin Olcay-A. Bican Ercilasun-Ensar Aslan, Arpaçay Köylerinden Derlemeler, Ankara 1976, s. 268.

TÖRELERİMİZDE "KALIN" (BAŞLIK) ÂDETİ[*]

Bütün Türk topluluklarının "evlenme" olayı ile alâkalı âdetlerinden biri olan "kalın" (başlık); "söz kesme"den sonra, erkek veya ailesi tarafından, kız (gelin adayı) tarafına verilen para, mal, armağan vs. için kullanılan bir kelimedir.

G. J. Ramstedt'e göre, "kalın" kelimesine ilk defa en eski Türk yazıtlarından olan Suci kitabesinde rastlanmaktadır. Bir Çin kaynağında ise, V - VI. yüzyıl Uygurlarının kalın malını nasıl ödedikleri ve bu münasebetle yaptıkları merasim tasvir edilmiştir. Bu belgeye göre, kalın malını kızın akrabası alıyordu[1].

Kökeni 1500 yıl önceye dayanan "kalın" âdeti, Türkistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan hat üzerinde, tarih boyunca yaşamlarını sürdüren bütün Türk boy ve oymaklarında varlığını sürdürmüştür. Günümüzde de aynı gelenek, bütün canlılığı ile devam etmektedir.

Söz konusu sözcüğün Türk topluluklarında kullanılış biçimi için şu örnekleri vermeyi kâfi görmekteyiz :

Göktürkler'de : **kalin, ḳalıng :** Başlık, mal, servet, kalın, çeyiz[2].

Oğuzlar'da : **Kalıng :** Öncül mihir olarak kadına verilen çeyiz[3].

(*) Milli Folklor, Kış 1991, Sayı : 12.

(1) Abdülkadir İnan, "Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri", Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1968, s. 348; Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, I, İstanbul 1939, s. 156; A. Rıza Gönüllü, "Türklerde Kalın Adeti", Türk Kültürü, Sayı : 317, s. 53 (Eylül 1989).

(2) Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, İstanbul 1973, s. 116; Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, I, s. 156.

(3) Kaşgarlı Mahmud, Divân-ı Lügâti't-Türk, III, s. 371, 372; Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), 3. baskı, İstanbul 1980, s. 47.

Dede Korkut Oğuzları'nda	: **ḳalınlıḳ :** Evlenen kızın kalınlığı, evlenecek kıza verilen şey, kesilen kesim, çeyizlik, başlık[4].
Kazaklar'da	: **kalın mal :** Başlık parası, kız tarafından verilecek başlık[5].
Kıpçaklar'da	: **kalın :** Başlık[6].
Kürtler'de	: **ḳalen, ḳelen :** Nişanlanan kızın babasına başlık olarak verilen para, başlık[7].
Abakan Tatarları'nda	: **Kalın**[8].
Kırgızlar'da	: **kalıng**[9].
Özbekler'de	: **kalın**[10].
Altay Türkleri'nde	: **kalın :** Güvey tarafından kızın babasına verilecek para veya hayvan[11].
Azerbaycan Kürtleri'nde	: **ḳalin :** Nikâh sırasında nişanlı kızın babasına ödenen bedel[12].

(4) Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Metin-Sözlük, 3. baskı, İstanbul 1986, s. 154.

(5) Hasan Oraltay - Nuri Yüce - Saadet Pınar, Kazak Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1984, s. 159; Halife Altay, Anayurttan Anadolu'ya, Ankara 1981, s. 141, 142.

(6) Ettuhfetü'z - Zekiyye Fi'l - Lügâti't-Türkiyye, (çev. Besim Atalay, Ankara 1945, s. 182.

(7) Yusuf Ziyaeddin Paşa, Kürtçe-Türkçe Sözlük, İstanbul 1978, s. 172; Musa Anter, Ferhanga Kurdî - Tırkî (Kürtçe-Türkçe Sözlük), İstanbul 1967, s. 109.

(8) Wilhelm Radloff, Sibirya'dan, I, (çev. Ahmet Temir), İstanbul 1956, s. 386.

(9) K.K.Yudahin, Kırgız Sözlüğü, II, İstanbul 1948.

(10) Gunnar Jarring, Uzbek Texts Form Afghan Turkestan, Lunt, 1938.

(11) W. Radloff, anılan eser, s. 322; Sibirya'dan - Seçmeler, - İstanbul 1976, s. 175, 176.

(12) Bazil Nikitin, Kürtler - Sosyolojik ve Tarihî İnceleme, I, İstanbul 1976, s. 198.

Osmanlılar'da : **kalın-başlık :** Başlık[13].

Zazalar'da : **kalın :** Başlık[14].

Türkmenler'de : **kalın :** Başlık[15].

Bütün Türk lehçelerinde "kalın"; "kal" fiil köküne, fiilden isim yapan eklerden "n" getirilerek yapılmış (kal-ı-n) bir kelimedir[16].

Merhum Prof. Dr. Mehmet Eröz, yıllarca önce, konu ile ilgili olarak şu hususlara dikkat çekmekteydi :

"Ege, Akdeniz, İç Anadolu'nun birçok yerlerindeki Yörükler, Türkmenler, köylüler kız istemede, müstakbel gelin için bir pazarlık ederler. Bu bedel aynî ve nakdî olabilir. Buna "başlık" veya daha ziyade "kalın" denir. Bu mal veya parayı kızın babası, kızının ihtiyaçlarına sarfeder. Bazı babalar da sırf kendileri için bu parayı isterler. Çok dikkat çekicidir ki, binbeşyüz, ikibin yıl önce yaşamış olan Orta Asya Türkleri de, aile yuvasını kurarken, aynı geleneği tatbik ediyorlar ve evlenecek kız için verilen aynî ve nakdî bedele, tıpkı bugünkü Urfa Karakeçilileri, Bilecik Karakeçilileri, Yörükler, Türkmenler, Afganistan Özbekleri ve Kaşgarlı Mahmud gibi 'kalın' diyorlardı. 'Kalinsiz' kelimesi, çeyizsiz kalırsınız anlamına geliyordu. Bu kültür devamlılığı bize çok şey öğrettiği ve gurur verdiği gibi, Kürt denilen ve Türkçe'den başka dil konuşan aşiretlerin, boyların, oymakların da Türk asıllı olduklarını ortaya koymaktadır."[17]

"Kalın" sözcüğünün yaygın olarak kullanıldığı Anadolu'nun hemen her yöresinden, kaynaklara dayalı olarak örnekler vermek mümkündür. Ancak, konuyu uzatmamak için, kaynakları ile birlikte,

---

(13) Faruk Sümer, Türkler'de Atcılık ve Binicilik, İstanbul 1983, s. 20.

(14) Nazmi Sevgen, "Zazalar", Tarih Dünyası, Sayı : 13 (Ekim 1950); Hayri Başbuğ, Göktürk - Uygur - Zaza - Kurmanç Lehçeleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1984, s. 64.

(15) Mehmet Eröz, Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma, İstanbul 1971; ayrıca bkz. Doğu Anadolu'nun Türklüğü, İstanbul 1975, s. 42.

(16) A. Rıza Gönüllü, anılan makale.

(17) Mehmet Eröz, anılan eser, s. 42, 43.

misâl olarak şu illerimizi verebiliriz : Gaziantep[18], Yozgat[19], Tunceli[20], Muş[21], Kayseri[22], Malatya[23], Karaman, Sivas, Çanakkale, İzmir, Konya[24].

Türk boyları arasında "kalın" âdetinin tatbikinde de "ortak" olan hususlar, duygu ve düşünceler aynıdır.

Burada, KAZAKLAR ile KÜRTLER'in örf ve âdetlerinde önemli bir yeri ve özelliği bulunan "kalın" (başlık) olayına bakış açılarını, iki yazarın tesbitlerinden -mukayese bakımından- naklederek, sunmak istiyoruz.

İngiliz yazar, Elizabeth E. Bacon'un ilmi bir araştırma için 1934 yılında gittiği Kazakistan'da, çeşitli yönleriyle incelediği Kazaklar hakkındaki tesbitlerinden, konumuzu ilgilendiren "kalın" ile ilgili açıklamaları şöyledir :

"Kazaklar'da, evlenmeler aileler tarafından düzenlenirdi... Zengin ailelerde erkek çocuklar, oniki ile onbeş yaşları arasında, kızlarsa daha buluğa ermeden evlendirilirdi. Kızların böyle erken evlendirilmelerinin sebebi, erkeklerin küçük gelinleri tercih etmeleri, kız tarafının başlık alma arzusu, erken evlenmenin kızın bekaretini garantilemesi ve başkasına kaçmasının önüne geçilmesidir. Evlilikler aileler arasında sosyal ve mali ilişkiler kurardı. Damadın ailesi kız

---

(18) Ferruh Arsunar, Gaziantep Folkloru, İstanbul 1962, s. 113; Mazlum Nusret Kılıçkıran, Öyküleri ve Türküleriyle Kilis, Bornova 1973, s. 69, 70.

(19) H. Zübeyr Koşay, Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Ankara 1944, s. 116.

(20) Yusuf Gül, Tunceli'de Şavaklılar, Ankara 1976, s. 25; M. Nuri Dersimi, Dersim Tarihi, İstanbul 1979, s. 41.

(21) M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, 4. baskı, Ankara 1981, s. 221.

(22) Cavit Yeğenoğlu, Yöremiz ve Töremiz, İstanbul 1989, s. 17, 18.

(23) Malatya İl Yıllığı 1989, s. 51.

(24) M. Adil Özder, "Türk Halk Biliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Gelenekleri ve Terimleri Sözlüğü", Ziya Gökalp, Sayı : 14, s. 387 (Temmuz 1979).

tarafına belirli bir başlık (kalım veya kalıng) öderdi. Bu ödeme hayvan vererek olurdu. Kalım o kadar yüksekti ki, çoğu kere ödeme taksitle yapılırdı[25]. Fakirler bu yüzden otuz, hatta daha yukarı yaşlara kadar evlenemezdi. Bazan de damat, gelinin babasının hizmetinde belirli bir zaman çalışarak kalımı karşılardı. Bazen aileler birbirlerinden gelin alarak, kalım masrafından kurtulurdu... Kalım, yabancı gözlemcilerin yanlış olarak zannettikleri gibi, gelinin satın alınması için ödenen bir meblâğ değildir. Kalım, nişanı muteber hale sokar, büyüklüğü, evliliğin sağlamlığını garantiler, erkek tarafının kıza ve doğacak çocuklara bakabilecek durumda olduğunu gösterir ve ilgili herkese sosyal prestij sağlardı. Kalım ne kadar yüksek olursa gelinin, damadın ve her iki ailenin prestijleri de o kadar yükselirdi. Çoğu kişiler, tek kadınla evlenirse de çok karılı evliliklere de müsaade vardı. Zenginler ilk karıları belirli bir yaşa gelince ikinci, daha ileride de üçüncü bir evlilik yapabilirdi..."[26].

Folklor araştırmacısı Uğurol Barlas, Hakkâri'de, **Kürtler**'in evlenme töreleri üzerine yaptığı incelemede, başlık (kalım) ile ilgili olarak şu tesbitlerde bulunmaktadır :

"İstenecek kızın babasına aracılarla önceden gelineceğine dair haber yollanır. Oğlanın babası, oymağın başkanı veya ileri gelen 3 - 5 kişi ile bereber kız babasına gider. Kız istenir ve başlık pazarlığı yapılır... Başlık, oymaklar arasında evliliklerde yüzde yüz uyulan sosyal bir kaidedir. Hakkâri oymaklarında şu sebeplerden dolayı başlık alınmaktadır :

- Bir kızın kıymeti, ona ödenecek başlık parası ile tayin edilir.

- Başlık, kızın bir nevi bekâret bedelidir.

(25) "Kalım"ın taksitle ödenmesi âdetine Kürtler arasında da rastlanmaktadır. Prof. Dr. Nermin Erdentuğ'un buna dair tesbitleri şöyledir : "Başlık ödenmesi tek defada veya taksitle kız evlenene kadar bütün olarak ödenir; yarısı söz kesildiği akşam diğer yarısı da düğüne iki üç ay kala ödenir (Kürt ve yerli köyler)." (Nermin Erdentuğ, Sosyal Âdet ve Gelenekler, Ankara 1977, s. 124). (A. T.)

(26) Elizabeth E. Bacon, Esir Orta Asya, (çev. Tansu Say), İstanbul (tarihsiz), s. 46.

Başlık, Hakkâri'de -en önemli olarak- kurulacak yeni bir ailenin bedelidir.

- Başlık, oymaklar arasında -medenî nikâh pek kıyılmadığından- ailenin bozulmaması için, bir nevi garantidir. Kızın geriye yollanmaması, en ufak geçimsizliklerde ayrılma olmaması gibi...

- Başlık, kız kaçırmalarda dahi alındığından yaylada, ovada serbestçe karşılaşan kız ve erkeğin ufak heveslere kapılarak beraber kaçmalarını veya kızın zorla kaçırılmasını da önlemektedir. Zira kaçırma usulü ile evlenmelerde, kızın başlığı daha da artmaktadır.

- Başlık parası zorunluluğu tek eşle evliliği de zorunlu kılmaktadır. Başlık parasının fazla oluşu yüzünden ancak çok zenginler birden fazla kadın almaktadırlar.

- Genel olarak Hakkâri oymakları arasında çok az görülen bir usul de, değişik usulüdür. Buna göre başlık parası yerine, bir aile kız aldığı ailenin oğluna kendi kızlarını vermektedirler. Bu tip evliliklerde taraflardan birisinin vazgeçmesini önlemek için iki düğün bir arada, aynı yerde ve aynı zamanda yapılır. Bu usüle göre, her iki aile, oğullarına aldıkları kızlar için başlık yerine kendi kızlarını vermiş olduklarından, kendi kızlarına bir nevi başlık almış olmaktadırlar.."[27].

Yukarıya aldığımız, **Kazak** ve **Kürt** evlenme hukukundaki bu "kalın" âdetinde göze çarpan ortak özellikler elbette ki diğer Türk topluluklarının örf ve adetlerinde de görülmektedir. Konuyu, önemine binaen bilim adamlarımızın ilgi ve dikkatlerine sunmayı bir görev telâkki ediyoruz.

---

(27) Uğurol Barlas, Hakkâri İli Evlenme Töre ve Törenleri, Karabük 1975, s. 23, 24.

HACI BEKTAŞ-I VELÎ VE TUNCELİ(*)

"Saadetlû yarin nazar kıldığı
Elleri var Hacı Bektaş Velî'nin
Horasan'dan sökün edüp geldiği
Yolları var Hacı Bektaş Velî'nin."

(Âşık Veli)

Büyük Türk Mutasavvıfı Hacı Bektaş-ı Velî için, her yıl, 16 - 18 Ağustos tarihleri arasında düzenlenen anma törenlerine, yurdun çeşitli yörelerinden "can"ların iştirak etmesinin yanısıra, "Bakan" düzeyindeki "resmî" sıfatlı zevatın da son zamanlarda, bu merasimlerde yer alması, oldukça sevindirici bir gelişmedir.

Anadolu Türk millî birliğinin ve bütünlüğünün sembolü olan Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, Alevisiyle, Sünnisiyle her Türk'ün kalbinde taht kurmuş bir erendir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin üç halifesinin gömülü bulunduğu TUNCELİ ilimizden de her sene Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesine, gerek tertiplenen anma törenlerine katılmak ve gerekse Hazreti Pir'in türbesine yüz sürmek için, "seyyid"ler nezaretinde kalabalık heyetlerin gittiğini bilmekteyiz.

Tunceli insanı için Hacı Bektaş-ı Velî, herşey demektir. Çünkü Tuncelili yurttaş, Hacı Bektaş-ı Veli'yi kendinden bilmekte, kendisi ile aynı soydan olduğuna inanmakta, bu sebeple, onu "rehber" bilmekte, "pir" kabul etmektedir.

Asıl adı, Seyyid Muhammed bin İbrâhim Atâ olan Hacı Bektaş-ı Velî, Horasan'ın Nişâbur şehrinde (bir rivayete göre, 1281 yılında) doğdu. Daha 24 yaşlarında iken Anadolu'ya geldi ve adına izafeten kurduğu "Bektaşîlik" tarikatını tanıtmaya ve yaymaya başladı.

(*) Milli Folklor, Güz 1991, sayı : 11.

Çoğunluğu Alevî-Bektaşî tarikatını benimsemiş bulunan Tunceli (Dersim)'de yerleşik aşiretlerimiz de kendilerinin "Horasan"dan geldiklerini söylemektedirler. Yaklaşık olarak 1300'lü yıllarda, Horasan'dan Tunceli'ye göç ettikleri söylenen bu aşiretlerden başlıcaları şunlardır : Şeyh Hasanan, Kureyşan, Hormek, İzolî, Şadyan, Karsan, Mıllan ve Bamasur.

Tuncelili entellektüellerden M. Nuri Dersimî, konu hakkında şöyle bir açıklamada bulunmaktadır :

"Horasan'dan Dersim'e gelen bu aşiretler ve halifeleri, Alevîliği neşretmeye başlamışlardı. Dersim'de Eba Müslim-i Horasanî, ehli keramet sayılarak, kitabı tevatüren okunmaktadır. Bununla beraber, Hazreti Ali evlâtlarından 8'inci imam olan İmam Rıza'nın neslinden Hacı Bektaş Velî de, 680 hicride Emevilerin tazyikinden dolayı Horasan'dan Orta Anadolu'ya iltica etmek üzere Erzincan'dan geçmiş ve Dersim'e kendi tarafından bazı halifeler gördermişti. Bu halifeler de, Dersim'de intişar etmekte olan Alevîliği Bektaşîlik ünvanıyla adlandırmak için propagandaya başlamışlardı."(1)

Bizzat Hacı Bektaş-ı Velî tarafından Bektaşîliği yaymakla görevlendirildikleri söylenen halifelerin ise; "Ağu İçen", "Derviş Cemal" ve "Sarı Saltuk"(2) oldukları iddia edilmektedir. Bugün Tunceli ilimizde bu üç isimle anılan kalabalık aşiretler bulunmaktadır. Ki bunlar kendilerini bu üç Bektaşî-Türk halifesinin torunları olduklarını övünçle söylemektedirler. Hattâ, AĞU İÇEN BABA'nın, bizzat Hacı Bektaş-ı Velî ile birlikte Horasan'dan geldiği de yine Tuncelililerce ifade edilmektedir.

"Horasan" motifi, büyük Alevî dervişlerinden Abdal Musa'nın bir deyişinde şöyle işlenmiştir :

"Kim ne bilir bizi nice soydanuz,
Ne zerre ottan, ne hod sudanuz.
Bize meftûn olan marifet söyler,
Biz Horasan mülkündeki boydanuz."(3)

---

(1) M. Nuri Dersimi, Dersim Tarihi, İstanbul 1979, s. 30.

(2) "Sarı Saltuk" ile ilgili olarak daha önce bir yazımızda geniş bilgi verilmiş idi. Bk. Ahmet Turan, "Tunceli'de Türkistanlı Bir Derviş: Sarı Saltuk", Tanıtım Dergisi, Sayı : 129, s. 19-21, (Nisan 1990).

(3) M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara 1983, s. 46

Tunceli'nin Koçgiri Aşireti'nden olan meşhur Koçgirili Alişir'in şu manzumesi de, Tunceli Zazalarının aslen HORASAN'lı olduklarını teyit eden güzel bir örnektir :

"Bismillah diyelim Hak'tan inayet,
Tâ ezel mazharı ihsanı Dersim.
Muhammed Mustafâ, şah-ı velâyet,
Oniki İmam'ın lisanı Dersim.

Ceddimiz Şeyh Hasan, Şah-ı Horasan,
Himmeti bizlere olmuş sayebân,
İkilik perdesin atalım heman,
Birlik makamıdır zamanı Dersim."(4)

Hacı Bektaş-ı Velî tarafından Tunceli'de görevlendirildikleri ileri sürülen "halife"lerden olan "Ağu İçen"in asıl adının "SEYYİD MENÇEK-İ İRFANİ" olduğu, ayrıca "KARADONLU CAN BABA" adı ile de yâdedildiği bazı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Ağu İçen Baba'nın türbesi, Tunceli ilimizin Hozat ilçesine bağlı Karabakır (Bergini) köyündedir.

Merhum Nazmi Sevgen tarafından bizzat yerinde yapılan tesbitlere göre; türbe, taştan yapılmıştır. Kapılarındaki eşikler, ziyaretin çokluğundan aşınmıştır. Ziyaretgâh kısmına girince, sağdan yanyana üç mezar görülür. Mezarlar tamamiyle taştandır. Üzerlerinde yeşil bezler örtülüdür. Mezarlardan ikisinde kitabe vardır. Fakat el temasından, yazılar silinmiş ve üzerlerine sürülen kireçlerin boşlukları doldurması, okunmalarını tamamen zorlaştırmıştır. Mezar taşlarının baş taraflarında hâkkedilmiş yedişer köşeli birer yıldız vardır.(5)

Nevşehir'deki Hacı Bektaş-ı Velî'nin dergâhındaki "Üçler Çeşmesi"nin de "yıldız" motifleri ile süslenmiş olduğunu belirtelim.

Ağu İçen Baba'nın pekçok kerametleri halk arasında yaygın bir şekilde anlatılmaktadır :

Bir keresinde, yedi gün yedi gece yanan fırına kapatıldığı, fırının kapağı açıldığında, Baba'nın bir deste kır çiçeği ile gülümseye-

---

(4) Naşit Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, İstanbul 1939, s. 50.

rek fırından çıktığı; bir başka sefer, günlerce su kaynayan bir kazana atıldığı, bundan da sağ salim çıktığı ve bu olaydan sonra "Karadonlu Can Baba" adını aldığı, son olarak Diyarbakır'da kendisine ağu (zehir) içirildiği ve Baba'nın zehiri bal edip parmaklarından akıttığı, bunun üzerine artık rahat bırakıldığı, adına da "AĞU İÇEN" denildiği ve ayrıca kerametlerinden ötürü "kırklar"ın başı seçildiği, söylenmektedir.[6]

Ağu İçen Baba, Tunceli yöresinde böylesine şöhret sahibi olmuş ermiş bir kişidir.

Ağu İçen ocağına hastalar, deliler, şaşılar, çocuğu olmayan kadınlar, kısmetlerinin açılmasını isteyen kızlar gider, dileklerde bulunurlar. Ziyaret vakti, genellikle Cuma gecesidir. Ziyaretler daha çok Eylül ve Ekim aylarında yapılır. Ziyarete gidenler mutlaka kurban keser. Türbede mum yakılır. Durumu iyi olanlar fakir-fukaraya sadaka verirler.

Türbenin yanında yarım metre kadar derinlikte bir kovuk vardır. Buradan elle alınan toprak, doğurması niyaz edilen kadına suda karıştırılarak kırk gün içirilir. Türbeye gelen ve doğurması niyaz edilen kadınların sonradan doğurdukları iddia edilmektedir.

Suluca Karahöyük (Hacıbektaş)'deki Hacı Bektaş-ı Velî dergâhının "Kırklar Meydanı"nda meşhur Baba Resül'ün mezarının yanında da bir yığın toprak bulunurdu. Bunu da çocuğu olmayan kadınlara suda eriterek içirirlerdi. Dergâh civarındaki "Çilehane Bağı" denilen derenin yatağından getirilen bu toprağa, "gevher toprak" derlerdi. Bununla, toprak yeme adetinin ekser Alevî - Bektaşî ocaklarına ait bir hususiyet olduğunu anlıyoruz.

Ağu İçen Baba ocağında bir de "niyet boynuzu" vardır. Bu, bir geyik boynuzudur. Çocuğu olmasına niyet edenler, boynuza birer bez bağlar. Geyik motifinin Türk mitolojisindeki yerini ve önemini biliyoruz. Gerek bu motifin ve gerekse başka motiflerin Tunceli folklorundaki durumları ile mukayese edilerek, ortak hususiyetlerin tesbitine gidilmesi, konunun ehemmiyeti açısından elzemdir.

---

(5) Nazmi Sevgen, Zazalar ve Kızılbaşlar, İstanbul 1946, s. 251.
(6) Yusuf Gül, Tunceli'de Şavaklılar, Ankara 1976, s. 63, 64.

TÜRK DESTAN VE HİKAYELERİNDE "ÜÇ" (3) SAYISI

Her milletin kültüründe olduğu gibi, Türk millî kültüründe de bazı sayıların önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Türklerde özellikle üç, yedi, dokuz, kırk gibi sayılar kutsaldırlar. Genellikle bu sayılarda büyülü ve gizli bir güç bulunduğu inancı vardır. Destan ve hikâyelerimizde, daha ziyade bu sayılara çok sık olarak rastlanmaktadır. Bunlardan yedi (7) sayısı ile ilgili olarak daha önce yayınlanan bir yazımızda (Bk. Ahmet Turan, "Türk Destanlarında 'Yedi' Sayısı", Yeni Forum, Sayı : 243, 16-31 Ekim 1989, s. 44-45), geniş bilgi verilmiş idi. Bu sefer de, "üç" (3) sayısı üzerinde durmak istiyoruz. Öncekinde olduğu gibi, bunda da hiçbir yoruma gerek duymadan, yine destan ve hikâyelerimizden alıntılar yaparak bir karşılaştırma yapacağız.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde yerleşik aşiretlerimiz arasında yaygın olan "Memo ile Zin", diğer bir deyişle "Memo Alan" hikâyesinde bu "üç" sayısı, diğer destan ve hikâyelerimize nazaran daha sık olarak geçmektedir. Meselâ; üç kardeş, üç nur ışıltısı, üç ağaç, üç kız, üç bacı, üç mahalle, üç ince minare, üçüncü kat, üç amca oğlu, üç gün üç gece, üç keklik, üç grup, üç kat, üç mücevher, üç küme, üç yıl, üç ay, üç saat, üç küheylan, vs. gibi...

Şimdi, bu "üç" sayısının destan ve hikâyelerimizdeki işleniş ve kullanılış şekline bir göz atalım.

"Memo Alan Destanı"ndan :

"Eli Bey, Emer Bey, Elmas Bey, üç kardeştirler... Derlerdi : 'Biz ki üç kardeşiz'... Yüce Tanrı bir oğlan vermiş, yüzüne de üç nûr ışıltısı salmış... Eğer onda bir kusur, bir eksiklik görürsem, tümünüzü

asarım billâh üç ağaçlara... Peri padişahının üç kızı vardı... Zin dedi : 'Gönlüm yanıktır, üç kez yanık'... Cizre kenti üç mahalleden oluşur... Her câmîde kaytan gibi üç ince minare uzanır... Memo der : 'Üçüncü katta benim gibi gençler oturur'... Zin der : 'Sana dedim ki kalk git, henüz üç amca oğlu farkına varmadan'... Her üç bacı cinleri, perileri çağırdılar... Üç gün üç gece tellallar çağırttılar... Üçüncü gün eli boş, Memo'nun babasına döndüler... Memo'nun babasının emri üzerine, üç gün şenlik yapıldı... Memo gözlerini gezdirdi çevresinde ve gökyüzünde, havada kanatları benekli üç keklik uçuyordu... Memo'nun gözleri Cizre kentine değince seslendi : 'Yüreğim yanıktır, üç kez yanık'... Boz at güçlüdür, üçümüzü de Mığribîler kentine ulaştırabilir... Kentimiz bugün üç gruptur... Hasan dedi : 'Bugün üç yıldır kervan ve tüccar malı bırakmadık'... Mir Ezin der : 'Şimdi garip bir memleketten bir tüccar gelse bacımı veririm ve her üç kardeşin başlığını geri çeviririm'... Yaşlı adam Memo'ya der : 'Seni alıp Hasan, Çeko ve Karatacin'in, her üç kardeşin konağına götürsünler'... Memo elini attı cebine, üç mücevher çıkardı verdi... Memo attan indi, her üç kardeşi selâmladı... Hasan, Çeko ve Karatacin bir köşeye çekildiler, dediler : 'Konuğumuz geleli üç gün oldu... Hasan Memo'ya döndü, başladı söze, dedi : 'Kardeş, biz Kürtlerde konukluk hakkı üç gündür. Üç günden sonra, konuk da ev halkından biri sayılır... Çeko dedi : 'Eğer eşsiz zülüflerin ve saç örgüleri katarının sahibi, üç yıllık sözlüm Zin için bile gelse'... Hasan dedi : 'Eğer dilerlerse, başlığını üç kat parayla alsınlar'... Üç gün üç gece av etine dili değmemiş... Çeko dedi : 'Bu paraları üç kümeye ayırırız, birini çağırır, üç kur'a taşını eline veririz'... Memo dedi : 'Bugün üç gündür çabalıyorum, tapuları para gücüyle çıkarıyorum'... Hasan der : 'Zin'i bırak ve bizimle birlikte eve dön, seninle Zin'in düğününü yaparız üç güne kalmadan'... Beko dedi : 'Yeter ki beni dinle, eğer yapamazsam, üç ağaçlara gönder'... Savaş kalmadı, üç aya kadar herşey sakin... Beko atın sırtında hemencecik bir buyruk yazdı, Acemle savaşın üç aya kadar durduğuna dairdi... Dediler : 'Gördük, atın süvarisi gelip attan indi, üç saat önce'... Hasan emir verdi iki kardeşe, Mir Ezin'in tavlasına gidip hızlı üç küheylan getirsinler... Memo zindanda üç gün kaldı... Üçüncü gün, canından

bezdi; yanık bir yürekle Tanrı'ya döndü... Emer Bey der: 'Zaten hayat bir düş gibidir, ölümüne şurda iki ya da üç saat kaldı... Cariye koştu her üç kardeşin evine doğru... Uşaklar ahıra gittiler, baktılar ki hayvan üç günlük yemini yememiş... Sabahleyin üç aylık izin aldılar... Mir Ezin aynı rüyayı üç kez görür... Kızlar, gelinler saç örgülerini kesip Memo'nun giysileri üzerine attılar. Yas, aralıksız, üç gün, üç gece sürdü... Bengin, hemen onları çadırlara gönderiyordu. Üçüncü gün, Bengin emir verdi, çadırların kazıklarını söktüler... Bengin, askerlerine emir verdi, dedi : 'Gidin yerle bir edin sarayları, konakları... Üç gün, üç gece, Cizre kentinde kıyamet koptu. Kimi gördülerse öldürdüler, Kürt Padişahı Memo Alan'ın öcü için. Bu üç gün, Mir Şem, her üç Celali ile birlikte, çadırda, Bengin'in yanında tutuklu kaldılar. Üçüncü gün, Cizre kentinde artık görünmez oldu yüksek yapılar..."

"Oğuz Kağan Destanı'ndan :

"Günlerden ve gecelerden sonra bu çok güzel kızın gözleri parıl parıl yandı. Üç erkek çocuk doğurdu. Birisine Gün adını verdiler, ikincisinin adına Ay dediler, üçüncüsünü de Yıldız diye çağırdılar... (Oğuz Kağan) kızı bir görüşte sevdi, onu da aldı. Bundan sonra günler gecelere karıştı, geceler günlere karıştı, bir sabah bu kızın da gözleri yalım yalım yanıp ışıldadı. Bu da üç erkek çocuk doğurdu. Ötekiler gibi bu çocukların da birincisinin adını Gök koydular. İkincisine Dağ adını verdiler ve üçüncüsüne de Deniz deyip öyle çağırdılar... Uluğ Türk günlerden bir gün bir düş gördü. Düşünde bir altın yay ve üç tane de gümüş ok gördü. Üç gümüş ok kuzeye doğru uçuyordu... Gök, Dağ ve Deniz ise gün batısına doğru çok avlar bulup çok kuşlar avladıktan sonra dönerken yolda üç gümüş ok buldular. Aldılar, getirip Oğuz Kağan'a verdiler..."

"Oğuz Kağan Destanı"ndan (İslâmî rivayet) :

"... Kara Han'ın bir oğlu olur; aydan da güneşten de güzeldir. Üç gün üç gece ana sütü emmez. Üç gün, üç gece anasının düşüne girer. Düşlerinde anasına: 'Hak dinine gir; Hak dinine girmezsen ben senin sütünü emmem, der..."

"Göç Destanı"ndan :

"(Bugu Han'a) Bu idare esnasında kendisine üç karga yardım etmekte ve kargalar dünyanın bütün dillerini bilmekteler..."

"Cengiz Han Destanı"ndan :

"Dobun Bayan büyür, evlenecek çağa gelir; evlendirirler. Alanguva adında bir güzel kız alırlar. Dobun Bayan'ın Alanguva'dan üç oğlu olur..."

"Köroğlu Destanı"ndan :

"(Köroğlu) Yiğitlerine, Çamlıbel'ine, Döne'sine kavuşturduğu için de atını bir güzelleme ile bir kere daha över :

'Atlaslarla donataydım yolunu
Altınlardan çaktıraydım nalını
Üç güzele dokutaydım çulunu
Alma gözlü kız perçemli kır atım.'

(Bey), Köroğlu'nun babasının iki gözünü kör ediyor, getirdiği hayvana bindiriyor, koyverip gönderiyor... Kör de oğluna tarlayı sulatıyor. Tarla üç karış çamur. Hayvanı koşturuyor, arkasından da, hayvanın koştuğu üç karış çamur tarlada, bastığı yerden toprak çıkmıyor..."

"Zoya Tülek Destanı"ndan :

"... Zoya Tülek Tanrı'ya şükretti. Atına atlayarak kardeşlerinin yanına gitti. Onu gören kardeşleri hayretler içinde kaldılar. Kıskançlıkları kin haline geldi. Hemen üç genç buldular... Hakan tebasını yanına çağırdı. Balkan Dağını anlattı ve onu gölün ortasına, kızının sarayının karşısına getirmelerini emretti. Halk evvela bir toplantı yaparak içlerinden üç akıllı adam seçtiler..."

"Közüm Han Destanı"ndan :

"... Karay Kan'ın kayınpederi, Karay'ı sarhoş ederek bir at kuyruğuna bağladı. Karay Kan üç gün at kuyruğunda kaldı, fakat ölmedi... Üçüncü sene yine geldiler... Üç yıl sonra Yarmak, bir sal ile Vagay nehri üzerinden aşağıya doğru geldi..."

"Ay Böke Destanı'ndan :

"... Kızkardeş erkeğe der : 'Üç yıl, üç yaşına kadar/Baktım sana ey kardeşim,/Üç yaşına gelen kişi,/Kendin ava çık!.'/Kan Kaygalak

Ay Böke'ye kamçı ile vurdu/Üç gün Boyunca/Onu öldürmek istedi/Üç gün vurduktan sonra/Kamçısını fırlatıp attı/Kollarıyla tutuştular.../Altın Pırgı ile Ay Böke tutuştular/Üç gün güreştiler/Yerler sarsıldı."

"Kartaga - Mergan Destanı'ndan :

"... Kan Purkan, Kartaga-Mergan'ın peşine düşerek üç dağın ötesinde arkasından yetişir ve nereye gittiğini sorar... Kartaga-Mergan dağ sırtları üzerinde yoluna devam eder. Kendisinin kır atı ona, üç ufkun ötesindeki memlekette babası tarafından büyütülen iki kartalın bulunduğunu hatırlatır, onları çağırmasını söyler... Savaş atı der : 'Üç gün, üç gece gittikten sonra, yine sarı bir atla yanında ölmüş olarak yatan bir kahramana rastladım'... Karışık yeleli at (kara boz at'a), üç defa ot yemesini ve üç defa su içmesini söyler... Kara boz at şöyle der : 'Ölmüş adam o otla dirilir/O otu almaya gidiyorum/Sağlıkla gider gelirsem/Üç gün sonra dönerim'..."

"Dede Korkut Destanları"ndan :

"... Boğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından demir zincir ile boğayı tutmuşlardı... Dirse Han'ın oğlancığı üç de kabile çocuğu meydanda aşık oynuyorlardı. Boğayı koyu verdiler, oğlancıklara kaç dediler. O üç oğlan kaçtı. Dirse Han'ın oğlancağı kaçmadı... Oğlan orada yıkılınca boz atlı Hızır oğlana hazır oldu, üç defa yarasını eli ile sıvazladı... Oğlanın anası memesini bir sıktı sütü gelmedi, iki sıktı sütü gelmedi, üçüncüde kendisini zorladı, iyice doldu, sıktı süt ile kan karışık geldi..." (Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'ndan).

"... Karacık Çoban, üç yerde tepe gibi taş yığdı... Çoban der : 'Üç yüz kâfir öldürdüm gaza ettim, üç yerden yaralandım'... Çobanın üç yaşında dana derisinden sapanının ayası idi, üç keçi tüyünden sapanının kolları idi... Üç yıla kadar taşı düştüğü yerin otu bitmezdi... Üç kanatlı kayın oklar atıldı, temreni düştü..." (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan'dan).

"... Beyrek üç öptü bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı diye parmağından altın yüzüğü çıkardı kızın parmağına geçirdi... (Deli Karçar) üç kere ağzından ikrar eyledi, günahına tövbe eyledi... Beyrek

der : 'Üç gündür yoldan geldim doyurun beni. Üç güne varmasın Allah sevindirsin sizi'..." (Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'ndan).

"... Kazan der : 'O kâfirin üçünü atıp birini aşırmaz okçusu olur'... Uruz der : 'Benim için kaygılanmasın/Bir ay baksın/Bir ayda varmazsam iki ay baksın / İki ayda varmazsam üç ay baksın / Üç ayda varmazsam öldüğümü o vakit bilsin... (Kazan) Bir saatte kâfire üç kere at tepti... Kazan gibi pehlivanı bir savaşta üç kere atından yıkan, Kıyan Selçuk oğlu Deli Dundar dört nala yetişti..." (Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destan'dan).

".. Trabuzan tekfurunun bir fevkalâde güzel dilber kızı var idi. O kızın üç canavar kalınlığı kaftanlığı (başlığı, çeyizliği) var idi. Kim o üç canavarı bastırsa, yense, öldürse, kızımı ona veririm diye vâd eylemişti.. (Kan Turalı) Boğa'yı, kuyruğundan üç kere kaldırıp yere attı.." (Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı'ndan).

"Bey Böyrek Hikâyesi"nden :

".. Bey Böyrek atıyla konuşurdu. Atına dedi ki : 'Anamdan üç damla süt emmiştim'.. Yaz kâtip, padişahın üç vaadi yerine geldi..."

"Keşiş"den :

".. Fakir bir kadının üç kızı vardı.. Geniş bir açıklıkta üç çadır kurulmuştu.. Akşam olunca, çadırlara üç genç şehzade geldiler, çadırlarına girdiler.. Sabah oldu. Üç kardeş, atlarına bindiler, ava gittiler..."

"Salman Bey Hikâyesi"nden :

".. Habaran ülkesinin Hataman şehri ile Çin-Maçin ülkesinin arası üç sene, üç ay, üç günlük yoldu.. Salman Bey az gitti, uz gitti, dere tepe düz gitti, üç gün yol gitti, üç gün yol gittikten sonra bir şehire vardı.."

BİBLİYOGRAFYA

Arpaçay Köylerinden Derlemeler (Hazırlayanlar : Selâhattin Olcay - A. Bican Ercilasun - Ensar Aslan), Ankara 1976.

Destana Memê Alan (Memo Alan Destanı), (Çev.: Baran), İstanbul 1978.

Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, İstanbul 1971.

Gökalp, Ziya, Altın Işık, Ankara 1976.

Ögel, Prof. Dr. Bahaeddin, Türk Mitolojisi, I, Ankara 1989.

Sakaoğlu, Saim, "Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti", Türk Kültürü Araştırmaları (1986-1969), Ankara 1973.

Sepetçioğlu, M. Necati, Türk Destanları, İstanbul 1972.

TÜRK HALK HİKAYELERİNDE TENÂSUH : "GÜL" VE "DİKEN" MOTİFLERİ(*)

Türk halk kikâyelerinde; kahramanların, öldükten sonra, ruhlarının şekil değiştirmesi demek olan bir "tenâsuh" olayı vardır. Bu motifi, Orta Asya, Anadolu ve Balkanlarda yerleşik Türk topluluklarında, günümüzde bile yaşayan ve tüm canlılıklarını muhafaza etmekte olan ünlü halk hikâyelerimizin bütün varyantlarında da görmekteyiz.

Türk halk hikayelerinin hemen hemen hepsinde, aşıkları (sevgilileri) birbirlerinden ayıran engeller vardır. Çoğunda, "ölüm" bile, onlar için kurtuluş değildir. Mezarlarında dahi onları rahat bırakmaz bu engeller..

"Tahir İle Zühre", "Arzu İle Kamber", "Memo İle Zîn" v.s. gibi halk hikâyelerimizin bütün varyantlarındaki "acı son", hep aynı motiflerle bezenmiştir. Aşıklar (iki sevgili) öldükten sonra, ruhları, birer gül fidanı şeklinde mezarları üzerinde boy verirken, rakipler de çalı, böğürtlen, ardıç veya diken olup iki gül fidanı arasında biter ve onları birbirlerinden ayırırlar.

"Tahir İle Zühre"nin Anadolu ve Dobruca (Romanya) varyantlarında işlenen motifler aynıdır : Tahir öldürülür. Zühre, altın telli duvağıyla cesedin üzerine kapanır, oracıkta can verir. Her ikisi aynı mezara (yahut komşu iki mezara) gömülürler. Mezardan (yahut mezarlardan) iki gül fidanı boy verir. Rakip de öldürülür ve iki fidanın arasında biten bir diken oluverir ki, bu iki gül fidanını asla birleştirmez..

(*) Erciyes Dergisi, Haziran 1991, Sayı : 162.

1959 yılında Aşkabat'ta, Türkmenistan Devlet Neşriyatı tarafından basılan Molla Nepes'in "Zöhre - Tahır" adlı eserinde de aynı motiflerle karşılaşmaktayız:

Cellatlar Tahir'in başını kestikten sonra, onun için şehir dışında bir kümbet yaptırılır. Zöhre kırk cariyesi ile Tahir'in mezarını ziyaret etmeye giderken, karşısına Kara Batır çıkar ve artık onun olmasını söyler. Zöhre onun elinden kurtulmak için yalan söylemek zorunda kalır. Yas çıkarana kadar onun olamayacağını söyler ve onu düğün hazırlığına gönderir. Zöhre cariyeleriyle mezardan dönerken, yağlığını mezarın üstünde unuttuğunu fark eder. "Yağlığımı almaya gidiyorum" deyip cariyelerini gönderir, kendisi geriye gelir. Belindeki hançer ile kelime-i şahadet getirip "Ey Tahir can! Bana yalan dünya gerek değil, senin dîdarın gerek!" deyip kendini yüreğinden hançerler. Böylece canı Tahir'e cennette kavuşur. Cariyeler onun kendilerine yetişmediğini görünce, merak edip geriye dönerler. Zöhre'nin kanlar içinde yattığını görüp Şah'a haber verirler. Onun cesedini de Tahir'in yanına gömerler. Buru gören babası Babahan yaptıklarından büyük bir pişmanlık duyar. Bu haberi duyan Kara Batır gidip de ne görsün : Bunların mezarlarının üstünde birer gül bitmiş ve her ikisi gök yüzüne doğru sarmaşıp uzanmaktadır. Kara Batır bunu görür ve utanır. Şu sözleri söyler : "Ey Kara! Sen Zöhre ile Tahir'in bir araya gelmesini kıskanırdın, sonunda ikisini gene bir yerde gördün. İkisini bir arada görmektense öleyim, daha iyidir." Kendini Zöhre'nin mezarı başında hançerleyerek öldürmek ister. Kendini tam hançerleyeceği sırada yüreği buna elvermez. Orada bulunan yaşlı biri bunu görür ve şöyle der : "Ey Kara Batır! Kendini âşık sayıp bu âşıklara bir an olsun rahat gün göstermedin! Bunlar birbirleri için canlarını feda etmişler. Berekalla! Canın demek öyle tatlıymış senin." Kara Batır bu utandırıcı sözleri işitince, gözlerini yumar ve kendisini hançerin üstüne atarak can verir. Ölmeden önce de, onu Tahir ile Zöhre'nin arasında gömmelerini vasiyet eder. Kara Batır gömüldükten sonra mezarının üstünden bir "it gızganı" (bir tür diken) çıkar. Bu diken Zöhre ile Tahir'in üstünden biten güllere yetişir ve onlara azap verip güllerin yapraklarını parça parça eder.

Kara Batır'ın aralarına gömülmesine Zöhre'nin gönlü olmaz ve gece Babahan'ın düşüne girer. Bunun üzerine Babahan doğru mezarın başına varır. Bir de ne görsün: Her iki sevgilinin mezarında bir gül bitmiş, bunların üstünde de birer bülbül oturur. Dikenliğin üstünde ise bir baykuş feryad edip çağırır. Babahan bunu görünce, Kara Batır'ın bunlara düşman olduğunu anlar. Onu buradan çıkarttırıp başka bir yere gömdürür...

"Arzu İle Kamber" hikâyesinin Anadolu varyantlarının sonu da böyledir: İki aşığı bir mezara gömerler. İhtiyar karı gelir, bunların ikisinin ortasında bir kan akıtır. Orada bir kırmızı gül, bir ak gül çıkar, ikisi birbirlerine kavuşacakları zaman, ortadan bir çalı dikeni boy verir ve ayırıcı bir engel olur.

Mehmet Ali Ekrem tarafından, Romanya'nın Köstence iline bağlı Körçeşme (Tepeş Vodâ), Kara Kuyusu (Valea Dacilor) ve Malçova köylerinde yerleşik bulunan Nogay, Kırım ve Oğuz Türkleri'nden derlenen"Arız (Arzu) ile Kamber" hikâyesinin "acı son"unda da aynı motifler göze çarpar :

Âşıkların gerçek düşmanları cadı kadındır. Arız'ın annesini fitneleyen cadı son sahnede de ortaya çıkar. Körçeşme varyantına göre cadı bir çobana Arız'la Kamber'in mezarını göstererek : "Öldür beni, kanlı entarimi götür, onların arasına bırak öteki dünyada da kavuşmasınlar!" der. O anda mezarın üstünde çıkan iki gül fidanı kavuşmak üzeredir. Çoban bu sözlere sinirlenir, cadıya sopası ile bir darbe indirir. Cadının çinati parmağı bir serçe gibi uçar, âşıkların arasına iner, bir kara çalı diken olur, Arız'la Kamber'in gül olarak kavuşmalarını engeller. Kara Kuyusu ve Malçova varyantlarında, sinirli çobandan darbe yiyen cadının beyni uçar, aşıkların mezarı üstüne iner ve diken olarak, çiçek açan iki gülün birbirine kavuşmasını engeller.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak'ta yerleşik aşiretlerimiz arasında oldukça meşhur ve yaygın olan "Destana Memê Alan" (Memo Alan Destanı)'daki "acı son" da böyledir. Uğursuz Beko, Memo ile Zîn'i mezarlarında da rahat bırakmaz. Olay şöyle anlatılır :

".. Birgün, bir bahçıvan bahçeyi suluyordu,

Baktı ki bir ağacın altında yatıyor, Memo ve Zîn'in sebebi Uğursuz Beko.

Bahçıvan dedi ki : 'Bey bunun hakkında ferman çıkarmamış mı idi,

Onu öldürenin gözünü altın ve parayla doyuracaktı hani?'

Küreğini aldı, gidip Şeytan Beko'nun başına bir tane indirdi;

Beko'nun başı yarıldı, kan fışkırdı, kalkıp kaçtı evlere doğru.

Bahçıvan ardına düştü, mezarlara ulaşıncaya kadar.

Beko, Memo Alan'ın ve Zîn'in mezarları arasından geçti.

Beko'nun kanından bir damla, her ikisinin arasına damladı.

Derler ki bu kan damlasından büyük bir çalı yeşerdi, ikisinin elini birbirinden ayırdı.

Nasıl hayatta onları birbirinden ayırdıysa, mezarda da öyle yaptı.."

Hakkârili divan şairimiz Ahmed-i Hanî'nin 1695 yılında yazmış olduğu "Mem û Zîn" isimli eserinde de, aynı olayın edebî bir tarzda kaleme alınış şeklini görmekteyiz. Şair, olayı şöyle vurguluyor :

"Onların dari dünyadan ahret sarayına
Yürüyüp gitmelerinin sebebi şudur ki,

Onlar yaratılış huylarını terk etmediler,
Her biri kendi yaratılışına göre yaratıldı.

Sonra Memo ve Zîn'in Mezarı üstünde,
Aşk ziraatından yeşerdi,

Ve yetişti iki tane serkeş fidan,
Havaya kalktı ikisi de sarhoş.

Biri Yüksek selvi, diğeri çam,
Yeşil uçlu, lâtif ve gölgeliydi.

Kolları birbirinin boynuna dolandı,
Boylarını birbiriyle birlikte yükselttiler.

O hayırdan uzak olanın mezarından da
Ardıç kıyafetinde bir ağaç yeşerdi.

O ağaç rahat durmaktan uzaktı,
Sahibi gibi o da dikenliydi.

Kalktı kendini iki ağaca yetiştirdi.
İki yarin kavuşmalarına engel oldu.

Rahat durup geçinmek bilmiyordu o,
Hasımlığını aşikâr kıldı o.

Yine kendini o sevgililere yetiştirdi,
Rakibler gibi onlara sarıldı.

Hulâsa : O ağacın köklerine ve dallarına,
Yaramazlar gibi dolandı o."

Diğer bazı destan ve hikâyelerimizde de bu "tenâsuh" düşüncesinin yer aldığını sık sık görmekteyiz. Hikâyelerde işlenen motifler de hep aynıdır. Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan coğrafî bölgede meskun Türk topluluklarının edebî ürünlerine de yansıyan inanç yapısındaki bu "tenâsuh" düşüncesi, hiç şüphesiz eski Türk dînî inancının izlerinden başka birşey değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed-i Hanî, Mem û Zîn, (Türkçesi: M. E. Bozarslan), 2. Baskı, İstanbul 1975, s. 445, 447.

Alptekin, Dr. Ali Berat, "Arzu İle Kamber Hikâyesi", Türk Folkloru, Sayı : 61 (Ağustos 1984), s. 26-31, 34.

Destana Memê Alan (Çev.: Baran), İstanbul 1978, s. 385.

Ekrem, Mehmet Ali, "Arız(Arzu) İle Kamber", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı, Ankara 1986, s. 93-99.

Önder, Mehmet, Aldı Sözü Anadolu, Ankara 1978, s. 106.

Tulu, Sultan, "Kerem İle Aslı Hikâyesinde Diriltme Motifi", Türk Dili, Sayı: 428 (Ağustos 1987), s. 106-107.

Türkmen, Fikret, Tahir İle Zühre, Ankara 1983; aynı yazar, "Tahir İle Zühre Hikâyeyesinin Anadolu ve Özbek Varyantları", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1986, Ankara 1988, s. 83-88.

SU KÖKENLİ ATLAR ÜZERİNE EFSANELER(*)

Türk kültür ve medeniyeti tarihinde, büyük bir ehemmiyete sahip bulunan "at"ın, ilk olarak Orta Asya'da Türkler tarafından evcilleştirilmiş olduğu[1] görüşü üzerinde hemen hemen bütün ilim adamları hemfikirdirler.

At, maddî ve askerî kudreti ile birlikte; edebiyatın, san'atın, âdet ve an'anelerin de teşekkülünde dolayısiyle yer tutmuştur. Yuğ'larda, şölenlerde, sünnetlerde, evlenmelerde, teâmül hukukunda, yer ve insan adlarında, sporda, temsilî oyunlarda, tezyinî ve plâstik san'atlarda, efsanelerde tesiri görülen at, güzelliği, tenâsübü, kuvveti, sürati, tahammülü ve insancıl hususiyetleriyle Türklerin gönüllerini fethetmiş bir varlıktır[2].

Türk kültür ve medeniyetinin çeşitli dönemlerinde bütün canlılığı ile yaşadığı bilinen atın doğuşu ile ilgili olarak da Türk inançlarında muhtelif efsaneler oluşmuştur.

Bu efsanelerden bir kısmı da su(göl, deniz, ırmak)dan çıkan atlar ile ilgilidir.

Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'a göre, sudan çıkan at motifi Türklere mahsustur. Çinliler, Türklerin efsanevî göl aygırlarından türeme cins at yetiştirdiklerine inanırlardı ve bu atları elde edebilmek için çok gayret sarfederlerdi.

(*) Erciyes Dergisi, Ağustos 1991, sayı: 164.

(1) Prof. Dr. Làszlo Ràsonyi, Tarihte Türklük (Çev. Dr. Hâmit Zübeyir Koşay), Ankara 1971, s. 6.

(2) Prof. Dr. Şükrü Elçin, "Türklerde Atın Armağan Olması", Türk Kültürü Araştırmaları, sayı: 1, Ankara 1964.

Çevik ve ince Arap atlarının, Türkmen atlarından gelme olduğu, Türkistan'dan, eski Hind'e de geçtiği bilinen su atları efsanesinin Araplara tam Türk rivayetleri (örneğin; 1000 at'tan, vaktin geçmesi dolayısiyle ancak az miktarı çıkıp, kalanının gölde kaldığı vb.) şeklinde geçmiş olmasıyla sabittir. En eski İran destanlarında Türk askerlerinin ala at (ala yund)ları yanında, Hakanın atları olarak su atları (esb-i rûd) anılmakta ve bunlara "argun" denilmektedir(3).

Milâd yıllarında Çinlilerce elde edilmesi bir muvaffakiyet sayılan bu su kökenli atlar, Türklere komşu bütün kavimlerin aradığı atlardır. Abbasî halifelerinden Mu'tasım, Vâsık ve Mütevekkil zamanlarında, 840-860 yılları arasında Arap devletinin idaresindeki Türk orduları büyük bir nüfuza sahipti. Halifeler, eski âdet ve an'anelerin içinde yaşayan Türkleri aynı zamanda at yetiştirmeye memur etmişlerdi. Bunlardan Kuttelan Bekleri at yetiştirmekte meşhur olmuşlardı. Onların halifeler adına Bağdat civarında yetiştirdikleri atların, göl aygırından türemiş olduklarına inanılıyordu. Hattâ meşhur "Arap atı" neslini de bu Bek emirleri yetiştirmiştir(4).

İbn Hordadbih'in gölden çıktığını söylediği bu atları, Türk-İslâm bilgini El-Birûnî de zikreder. Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın söylediğine göre, Amuderya'nın kollarından Vakh havzasında, Rusta-Bik mevkiinde sudan çıkmış atlar hakkında efsaneler vardır. Milâttan önce buralara gelen Çin gezginleri de bu rivayetleri kaydetmişlerdir. Rusta-Bik atları adı ile anılan bu atlar, dünyanın her tarafında, Çin'e ve Arabistan'a yayılmışlardır(5). Çinliler, bu su atlarını elde edip üretmek için çalışırlar, kendi atlarını Türk atlarıyla ıslâh etmek isterlerdi(6).

---

(3) Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1970, s. 175, 219

(4) Ş. Elçin, "Atların Doğuşları İle İlgili Efsaneler", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 162, Ocak 1963.

(5) Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, s. 58.

(6) Nail Uçar, "Türklerde At Sevgisi", Yıllarboyu Tarih, Sayı: 6, Haziran 1983.

Cengiz Han'ın atlarına ait rivayette de bu efsane görülmektedir. Efsaneye göre Cengiz Han'ın büyük atası olan Cingiz (Tengiz)'in yaşadığı göl çevresindeki Iz-Irmak adındaki şehirde, kendi yaptığı demir silâhları satmakla geçinen Cingiz, bu gölün ortasındaki adada beslenen ve "ot atı" ismindeki at sürülerinin de sahibi imiş. Efsanede bu atlar Arapça olarak "birzevnü'l-bahrî" (deniz atları) diye adlandırılmışlardır. Köke-Nor ortasındaki gölden çıkan aygırlarla kısrakların birleşmesinden doğan bu atlar ve demircilik, Çin kaynaklarında da geçmektedir[7].

Bir diğer efsaneye göre, Dim nehri havzasında Kandıraköl, Başkurtların en güzel soy yılkılarının yetiştiği yerdir. Söylenceye göre Zoya Tülek adında bir yiğit, Susulu adında bir su kızına âşık olmuş ve bu yılkılar (atlar) kıza çeyiz olarak verilmiş ve gölden çıkmış[8].

Başkurt Türklerinden olan Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın arkadaşı İbrahim Kaçkınbay'ın atları da çok itibarlı bir soydanmış. "Şülegen soyu" denilen bu atların kısrakları, gûya, efsaneye göre "Şülegen" adındaki köyün yakınındaki mağarada gölden çıkan aygırlardan gebe kalmışlarmış[9].

Asya Türklerinin at ile ilgili inanç ve töreleri ufak değişikliklerle Anadolu Türkleri arasında da yaşayagelmiştir. Toros bölgesindeki Abdallar arasında yaşayan söylentilere göre at hem kanatları, hem yüzme organları olan kutsal bir varlıktı. Kaf dağının ardındaki süt gölünde yaşıyordu. Ölüme çare arayan Hızır, birgün bu atları gördü. Yakalamak için uğraştı. Başaramayınca göle şarap dökerek atları sarhoş etti, kanatlarını kopardı ve yeryüzüne getirerek onları çoğalttı[10].

Kars'ın Subatan köyündeki bir rivayete göre dünya, vaktiyle sularla kaplı imiş; sonraları sular çekilince, atın ön ayakları gayet

(7) Z. Velidi Togan, "Bozkurt Efsanesi", Bozkurt, İstanbul 1969, s . 23.

(8) M. Necati Sepetçioğlu, Türk Destanları, İstanbul 1972; Hüseyin Namık Orkun, "Zoya Tülek", Türk Yurdu, Sayı : 237, Ekim 1954.

(9) Z. Velidi Togan, Hâtıralar, İstanbul 1968, s. 32.

(10) Meydan Larousse Ans., "At" maddesi, Cilt : 1, s. 792.

büyük iki tırnaklı ve yüzmeye elverişli yüzgeçleri olan ecdâdı karada kalmış ve iklim şartları değişince bugünkü şeklini almıştır[11].

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bu tür efsanelere konu olan göllere de rastlanmaktadır. Hattâ, 30'dan fazla dağ gölü, halk arasında olduğu gibi, haritalarda da "Aygır Gölü" adıyla anılmaktadır[12].

Bunların en tanınmış olanı, Kars'ın kuzeyinde, Çıldır Gölü'nün az güney-batısındaki küçük göldür. Bu gölden çıkan bir aygırın kısrağına aşması sonucu iki yılda iki yağız taya sahip olan bir köylü, dalap zamanı yeniden bu gölün kıyısına gelir, fakat aygır kısrağa dönüp bakmaz, bir tekme ile onu yere serer ve göle dalıp kaybolur. Taylar da aygırın ardından suların koynunda kaybolurlar[13].

Şanlıurfa'nın Dağbaşı bucağına bağlı Karahan köyünün yarım saat kadar güney-batısında, Zazalar'ın "dol-a gunin" (kanlı göl) dedikleri bir göl vardır. Yukarıdaki rivayette olduğu gibi, bu gölden çıkan aygırdan ilk dölü aldıktan sonra, ikinciyi almak için gölün kıyısına gelen köylü, kısrağını bağlayıp bekliyor. Gölden çıkan aygır, kısrağa aşacağı yerde, kendi dölü olan tayı alıp göle dalıyor. Biraz sonra tayın ölüsü ve kanlı dalgalar su yüzüne çıkıyor[14].

Erzurum'da, Bin Göl'den bir yıl doru, bir yıl kır olmak üzere çıkan birer aygırın dalaba gelen kısraklara aştığı söylendiği gibi, Konya'da, Bozkır (Sorkun)da Dipsiz-göl, Şanlıurfa'da, Siverek-Dağbaşı-Karahan'da, yukarıda geçen Kanlı-göl ve Kahramanmaraş'ta Göksun yakınındaki Tekir Suyu'nda birer aygırın bulunduğu ve karaya çıkarak kısraklara aştığı rivayeti vardır[15].

(11) Ş. Elçin, anılan makale.

(12) M. Fahrettin Kırzıoğlu, Kürtlerin Türklüğü, Ankara 1968, s. 116, 119.

(13) Ali Rıza Önder, Yaşayan Anadolu Efsanesi, Kayseri 1955, s. 36, vd.

(14) İbrahim H. Karahan, "Urfa'da Gölden Çıkan Su Aygırı Efsanesi", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı : 29, Aralık 1951.

(15) Türk Ansiklopedisi, "At" maddesi, Cilt : 4, s. 75.

Tokat'ın Reşadiye ilçesinin Kabalı köyü yakınındaki Dipsiz-göl için de böyle bir rivayet dolaşmaktadır. Kelkit Çayı'nın kuzeyindeki bir gölden de bir deniz canavarı çıkıp kısraklara aşmaktadır[16]. Ordu'da da böyle bir aygır gölünün bulunduğu, burada başıboş dolaşan kısraklar döllendiği için göle bu ad verildiği söylenmektedir. Erzurum'un Hınıs ilçesinin kuzey-doğusunda da Akdağların eteğinde, sudan çıkan atlar hakkında söylenen efsaneler vardır[17].

Türkler arasında milâttan önceki devirlerden bugüne kadar yaşadığını gördüğümüz atın bu su menşei, destanî eserlerde de dikkati çekiyor. Bazı destan kahramanlarının atları bu soydandır[18]. Bu soyun arandığını gösteren bir örneği bize Dede Korkut Kitabı vermektedir. "Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı"nda; İstanbul'a gelen bezirgânlar, Bamsı Beyrek için bir deniz tayı boz aygır satın alırlar[19]. Bilindiği gibi Köroğlu'nun meşhur kır atı da sudan çıkmıştır. Bu destanın bütün rivayetlerinde bu motifi görüyoruz.

Köroğlu destanının bir İstanbul rivayetinde Silistre kumandanı Hasan Paşa, Ruşen Ali'nin babasına Arabistan'dan bir çift tay getirmesini söyler. Ruşen'in babası yılkılardan, biri kır, biri doru iki uyuz tay seçer. Bunlar, denizden çıkan aygırın aştığı kısraklardandır. Aynı destanın Azerî-Kazak rivayetinde Hasan Han'ın ılkıcısı Ali, deryadan çıkan bir aygırın iki kısrağı aştığını görür. Bu kısraklardan, gözlerinin kör edilmesine sebep olan doru ve kır at doğar. Türkmen rivayetinde Gülendam, Reyhan Arap'ın atının su tohumundan geldiğini bildiği için hile ile ondan döl alınmasını tavsiye eder. Kır at böylece elde edilir. Yine Türkmen rivayetinde, Hünkâr'ın hizmetini gören Çığalı Bey at aramaya çıkar. Şoring deryası boyunda namaz kılarken deryadan çıkan bir aygırın kısrağı aştığını görür. Köroğlu'nun

---

(16) Mehmet Eröz, "Türkiye'de Alevilik Meselesi ve Türk Aleviliğinin Şamanizm ve Orta Asya Kültürü İle İlgisi, -3-", Cem, Sayı : 3, Eylül 1966.

(17) Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul 1973.

(16) Ş. Elçin, anılan makale.

(19) Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, İstanbul 1970, s. 55.

Tobol ve Paris rivâyetlerinde de aynı su menşei mevcuttur[20]. Köroğlu hikâyelerinin bir başka söylentisinde kır atın atası, Amuderya'dan çıkmış bir su aygırıdır. Başka bir Köroğlu rivâyetinde, kahramanın efsanevî atına, su aygırının neslinden gelme "Tulbar" adı verilir ki, bu ad da Türk destanlarında asil atlara verilen adlardan biridir. Keza, Köroğlu varyantlarından birinde, "Koca Bey Hikâyesi"nde, Koca Bey'i efsanevî Yedi Derya adasına götürecek at da, kahramanın sahilde bir yerde bulduğu tılsımlı dizgini sallamasiyle denizden çıkıp kendisine ram olacak attır[21].

Doğu Anadolu ve Kuzey-Irak'ta yerleşik Kürt aşiretleri arasında pek meşhur olan "Memo Alan Destanı"nda da, destan kahramanı olan Memo'nun atı, denizdan çıkmış "Boz Rahvan" isimli attır. Manzum bir eser olan bu ünlü destanda, sudan (denizden) çıkan at ile ilgili olarak geniş malümat verilmektedir. Bu destanın konumuzla ilgili kısmı şöyledir :

"Bir gün gençler arasında deniz canavarları ve garibelerden söz açıldı.

Bazıları devlerden söz ediyorlardı,
Bazıları yılan hikâyelerinden.

Bazıları diyordu : "Denizde, karadaki bütün hayvanların karşıtı var."

Bazıları diyordu : "Deniz dibinde bir hayvan var ki, at biçiminde."

Bir yaşlı diyordu : "Eğer Tanrı yiğidin bahtını açsa,
Bir gün ele geçer o ata benzeyen canavar,
Üstüne binince eriştirir, günlerce sürecek yola birkaç saatte.

Ne su içer ve ne yer çift ürününü.
Üstüne binesin ve inmeyesin günler, geceler boyu.
Gider, altı aya kadar hükmü vardır."

---

(20) Ş. Elçin, anılan makale.

(21) Türk Ansiklopedisi, "At" maddesi, Cilt : 4, s. 75.

Bazıları diyordu : "Hükmü bir-iki yıldır."

Küçük çocuklar yaşlılara kulak verdikçe,
Göz altından gülüyorlardı, elleriyle işaretler yapıyorlardı.

Diyorlardı : "Hele bakın şu yaşlıların yalanlarına!
Deniz dibinde atların ne işi var?
O ne güçtür ki, yemeden ve içmeden bir-iki yıl gidebilsin?
Bu büyük bir yalandır ki, asla yatmaz insanın aklına!"
Böylece dağıldı delikanlılar meclisi...

Lafı uzatıp başınızı ağırtmayayım,
Mem'in yaşı erişti on beşine,
Onu padişah yaptılar Mığribîler şehrine.

Bir gün Mem dört ayaklı tahtına oturmuştu, dağlardan yeni yükselen gün gibi.

Yaşlı baba ve her iki kocamış amcanın buyruğuyla,
Çevresine oturmuştu bin beşyüz Kürt delikanlısı, bütün bey ve ağa çocukları.

Bu gençlerin içinde bir başkası vardı, o da Mem'in teyze çocuğuydu,
Emer Beg'in dayı oğluydu, Mem onu gençlere baş yapmıştı.
Adı "Bengin"di, yiğitlerin bir kurdu.

Mem onu kendine ahret kardeşi seçmişti, candan ve gönülden arkadaş.

Herkes denize doğru koşmakta bir gürültü ve şamatayla.
O gün Bengin görür ki, Mığribîler şehrinde büyük bir söylenti var.

Bengin, birini deniz kıyısına gönderdi, dedi : "Hele git bak, neyin nesidir bu?"

Delikanlı az sonra döndü ve Bengin'e bir şeyler anlattı.
Bengin Mem'e doğru koştu, dedi : "Kardeş, derler ki bir felâket gelmiş balıkçıların başına!"

Mem sordu : "Neymiş, ne felâketmiş?"

Bengin dedi : "Bugün balıkçılar atmışlar ağlarını,
Denizin birkaç yerine,
Ağır bir şey takılmış ağlara.
Şehir halkının hepsi asılmış urganlara.

Bütün delikanlıların ve erlerin çabasına rağmen ne çıkıyor, ne de kımıldıyormuş."

Mem hemen kalktı ve giydi ayağına papuçlarını.
İndi avluya, deniz kıyısına gitti, yanında da öteki delikanlılar.

Baktı ki, balıkçılarla birlikte çok kişi yapışmışlar ağların iplerine.
Öyle bir çabayla ki hepsinin zordan elleri kan içinde.

Balıkçıların gözü Mem-i Alan'a dokununca,

Dediler: "Padişahım, ne yapalım, bu erlerin hepsi yorgunlar.
Bu meret ağ çıkmaz bir türlü.
Ne de ipler kopuyor ki umudumuz kesilsin ağlardan.
Hiç değilse sen yardımcı ol bize, belki senin nüfuzunla çıkaralım onları."

Mem, Bengin'le haber saldı dayısı Emer Beg'e, geldi bütün yaşlılarla.

Bengin geldi, bin beşyüz Kürt genciyle, iplere yapışmışlar.
Çektiler ipleri, dalgaların hofurtusu, şeritlerin ve iplerin çıtırtısıyla.

Derken ağların altı çıktı meydana.
Gördüler ki, ağların içinde bir canavar var, at biçiminde,
Tam da yaşlıların anlattığı kadar.

O zaman Mem dedi ki : "Yaşlıların sözü hep cevherdir, asla atılmamalı yabana.

Yaşlılar bize, "deniz dibinde bir canavar var, at biçiminde" dedikleri zaman,
Biz diyorduk "yalan!" inanmıyorduk o yaşlıların sözüne."

Memo, elde ettiği bu deniz atıyla birçok kahramanlıklar gösterir. Ata, "Boz Rahvan" adını verir. Atından söz ederken, bazen "deniz tayı Boz Rahvan", bazen de "Boz At" demektedir. Destanda, buna dair kullanılan ifadelerden birkaçını sunalım :

"Ayağımı deniz tayının, çevik Boz Rahvan'ın üzengisine sokayım.

....

Dedi : "Bana bir heybe para hazırla,
Avuçlarla mücevher doldur,
Bağla deniz tayının, Boz Rahvan'ın terkisine.

....

Mem kendi kendine söyleniyordu : "Benim atım deniz tayı Boz Rahvan'dır.

....

Cizre'nin suyu önünde bir sultan gibi
Hoşgörüsüz ve amansız bir sultan.
Aşağıdan gelir garbi yeli,
Vurur ırmağın suyuna,
Dalgaları bindirir dalgalara.

Garbi yeli de sultandır,
Hoşgörüsüz, amansız bir sultan,
Deniz tayı denizlerin sultanı,

....

Biz dördümüz burada bir araya toplanmışız.
Ben su ve rüzgâr sultanlarından aman dileyeyim,
Deniz tayını yıkılası Cizre'sinin suyuna süreyim.

....

Bir tellal çağırttılar, Boz Rahvan'ı verdiler eline.
Deniz tayını saldılar at mezadına.
Hayvan şaha kalktı, büktü ön ayaklarını..."[22]

---

(22) Hayri Başbuğ, Aşiretlerimizde At Kültürü, İstanbul 1986, s. 56-59; Geniş Bilgi için bk. Memê Alan Destanı (Çev. Baran), İstanbul 1978, s. 228, 227, 246, 249-254, 266.

İran'da yerleşik bulunan Mukrî Kürt aşiretlerinin meşhur "Koç Osman" destanında anlatılan olayın hep başarılar çevresinde döndüğü ilgi çekici bir yarış atı vardır. Bu atın erdemleri destanda sayılıp dökülürken, babasının bir "deniz aygırı" olduğu belirtilir. Alman Doğu bilimcilerinden Oscar Mann tarafından derlenip yayımlanan bu destanın konumuzu ilgilendiren şu paragrafını almakta fayda görüyoruz:

"Ey Sultan! Mir Seyfeddin Beg için kır bir aygır gelmiştir; babası bir deniz aygırıdır. Ayrıca kanatları da vardır. Onun üzengisine ayağını koyup üstüne binmek yalnız senin hakkındır."(23)

Yine ünlü "Pir Ahmet Hikâyesi"nde, sudan çıkan at motifi gayet güzel bir biçimde işlenmektedir. Su atı, Pir Ahmet'in can yoldaşı ve sırdaşıdır. Gerektiğinde onunla konuşur ve öğütler verir(24).

Sudan çıkan at motifi masallarımıza da girmiştir. "Şah Maran" masalında, sudan çıkan aygırları buluyoruz :

"... bir zaman dahi ol peri gidip yine denize gelür. Ol gice kalur, görür kim ol denizden aygır atları ve kısrakları çıkup ol ağaçlar arasında otlayup gezdiler. Sabah olduktan sonra denize girdiler... Burda deniz ortasında bir dağ var, ol dağın üstünde 'Gül-su' var, ol suyun ortasında bir dağ var, gün tuluunda ol tepe yarılıp biemrillâh içinden dört kanatlı atlar çıkar, gelüp ol sudan içerler, yine gider ol taşı kapatır...(25)

Bir Keloğlan masalında da; kahramanın, bu deniz aygırlarından üçünü babasıyla bir olup kuyu açarak içine katran dökmek suretiyle yakaladıkları ve bu aygırın Keloğlan'ın karşılaştığı bütün güçlükleri yenmesinde yardımı olduğu anlatılmaktadır(26).

---

(23) Oscar Mann, Die Mundart der Mukri-Kurden, Berlin 1909, s. 353; Ayrıca bk. Bazil Nikitin, Kürtler, Cilt : 2, İstanbul 1978, s. 179.

(24) H. Başbuğ, anılan eser, s. 56.

(25) Şah Maran (Anonim), s. 23, 30.

(26) Şükrü Elçin, "Keloğlan İle Deniz Aygırı", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı : 187, Şubat 1965.

DOĞU ANADOLU'DA OĞUZ BOYLARININ İZLERİ(*)

Oğuz Türkleri'nin tarihi, "Oğuz Kağan Destanı" ile başlar. Oğuzlar, Bozok ve Üçok adı altında iki büyük kısma ayrılmışlardı. Bozoklar, Oğuz Han'ın üç büyük oğluna (Gün Han, Ay Han, Yıldız Han) oranla üç kola; Üçoklar da üç küçük oğluna (Gök Han, Dağ Han, Deniz Han) oranla, üç kola ki, toplam olarak altı kola ayrılıyordu. Her kol, dört boya bölünüyordu. Böylelikle Oğuz Türkleri, 24 boya ayrılmıştı.

24 Oğuz Boyu hakkında tafsilâtlı bilgi veren en eski kaynaklar arasında; Divân-ı Lügâti't-Türk, Câmi'üt-Tevarih, Selçuknâme, Hünernâme gibilerini zikredebiliriz. Konunun uzmanı olarak Prof. Dr. Faruk Sümer tarafından hazırlanan "Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilâtı - Destanları" isimli eser ise, bu sahada en kapsamlı olanıdır.

Oğuz boyları şunlardır : 1. Kayı (Kayıg), 2. Bayat, 3. Alka Evli (Elka Evli, Alka Bölük), 4. Kara Evli (Kara Bölük), 5. Yazır (Yazgır), 6. Döger (Düger, Tüger, 7. Yaparlı (Yaperli), 8. Dodurga (Tutırka), 9. Avşar (Afşar), 10. Kızık, 11. Begdili (Begtili), 12. Karkın (Kargın), 13. Bayındır (Bayundur), 14. Becenek (Biçene, Peçenek), 15. Çavuldur (Çavundur, Cuvaldar), 16. Çepni (Cepni), 17. Salur (Salgur), 18. Eymir (Eymur, Aymur), 19. Alayunt (Alayundlu, Ulayundlug), 20. Yüregir (Üregir), 21. Igdır (İgdir), 22. Bügdüz (Bunduz), 23. Yıva (Yuva), 24. Kınık.

Oğuz boylarının kurduğu düzenli teşkilât, Türk tarihinde pek önemli bir rol oynamıştır. Oğuz Türkleri arasında çeşitli devletler kuran beyler genellikle ayrı boylardandır. İlk Müslüman Türk devletlerinden olan Karahanlılar, Salur (Salgur) boyundandır. Gazneliler, Osmanlılar ve Çandaroğulları, Kayı boyundan; Selçuklular Kınık

(*) Türk Dünyası Tarih Dergisi, Kasım 1990, Sayı : 47.

boyundan; Akkoyunlular Bayındır boyundan; Karamanoğulları Avşar (Afşar) boyundan; Ramazanoğulları Yüregir (Üregir) boyundan; Zülkadiroğulları Bayat boyundandır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kurulan Saltuklular, Mengücükler, Sökmenliler, Dilmaçlılar, Danişmendliler, Artuklular, Ermen Şahlar, İnallılar, Eyyubiler, Karakoyunlular, Mervanlılar, v.s. gibi Türk beylikleri de Oğuz boylarındandılar.

Bugün de Doğu Anadolu'da yerleşik bulunan Kürt Türkleri'nin; aşiret, şahıs ve yer (köy, dağ, dere, tepe, ova, v.s.) isimlerine varıncaya kadar, Oğuz boylarının damgasını görmemek mümkün değildir. Öyle ki, Kürtler'in "türeyiş" efsanesi de, Oğuzlar'a dayandırılır.

Bitlis Sancak Beylerinden Şeref Han'ın 1597'de yazıp Osmanlı Padişahı III. Mehmed'e ithaf ettiği, Doğu Anadolu aşiretlerinin sosyal hayatlarına dair tarihi bilgiler veren "Şerefname" adlı eserinde; "BÜTÜN KÜRTLER BOHT(BOĞD) VE BECEN ADLI İKİ KARDEŞTEN TÜREMİŞLERDİR" denilmektedir. Dikkat edilecek olursa, buradaki "Boht" (Boğd/Buğd) 24 Oğuz boyundan biri olan Üçoklar koluna bağlı "BÜĞDÜZ"dür. "Becen" ise yine 24 Oğuz boyundan biri olan "BECENEK"tir. Konunun uzmanı olarak, Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu bu hususta önemli tesbitlerde bulunmaktadır.

Kürtler'in Oğuzlar'a mensubuyetini teyit eden başka tarihi kayıtlardan da haberdarız.

"Kürt Tarihi" olarak da anılan "Şerefname"den; konumuzla yakından ilgili olan şu parçayı almadan geçemeyeceğiz :

"Hazreti Muhammed'in peygamberliğinin ünü ufuklara yayıldığı, İslâmiyetin çağrı sesinin yankısı dünyanın her tarafına yansıdığı, ülkelerin kralları ve memleketlerin iklimlerin sultanları bu yeni görünümle ilgilenip, bu yüce Efendi'nin önünde eğilmek ve ona bütün içtenlik ve coşkuluklarıyla itaatlerini sunmak şerefini kazanmak istedikleri zaman; o sırada Türkistan'ın en büyük hükümdarlarından biri olan OĞUZ HAN ("Oğuzlar'ın Hanı"), Medine-i Münevvere'de -onun sakinine en üstün selâm olsun- bulunan, peygamberlerin övüncü ve yaradılmışların Efendisine bir heyet gönderdi. Bu heye-

tin başında da, Kürt büyüklerinden ve ileri gelenlerinden BUĞDUZ adlı bir kişi vardı..."

"Buğduz"un bir Oğuz boyu olduğunu belirtmiştik. Aynı konunun Dede Korkut Oğuznamelerinde de işlendiğini görmekteyiz :

"Giderek Peygamber'in yüzünü gören, gelerek Oğuz'da sahabesi olan, hiddeti tutunca bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlı Büğdüz Emen..."

Oğuz Türkleri'ndeki "yirmi dört"lü (24 boy) tasnif, Kürt Türkleri'nde de mevcuttur. Bu hususta, sözünü ettiğimiz "Şerefname"de geniş bilgi vardır.

Oğuzlar konusunun uzmanı olan Prof. Dr. Faruk Sümer, "Oğuzlar" (Türkmenler) kitabında, buna dair görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır :

"Türk ve Kürd oymakları arasında bazı toplulukların, Oğuz boyları gibi, 24 bölük halinde teşkilâtlandıkları görülmektedir. Merv bölgesinde yaşayan Teke adlı meşhur Türkmen oymağı, seyyahların sözlerine göre, 24 obaya ayrılmakta idi. Safevî devrinde Karabağ'da yaşayan ve 24 obadan meydana gelen bir topluluk da, teşkilâtına uygun olarak, "İğirmi Dört" adını taşıyordu. Şeref Han bu topluluğun Kürd menşeli olduğunu söylüyor. Yine ona göre mensup bulunduğu Bidlis dağlarındaki Ruzegî adlı Kürd boyunun 24 obadan müteşekkil olup, bunlardan 12 obanın Bılbasî ve 12 obanın da Kovalsî adını taşıdığını söylüyor ki, her ikisinde de Oğuz boy teşkilâtının âmil olduğu açıkça görülüyor."

Oğuz boylarından bir kısmının isimleri, günümüzde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yerleşik bulunan bazı aşiretlere isim de olmuştur. Oğuz boylarının isimlerini bugün bile hâlâ yaşatan bu aşiret ve kabileler, hiç şüphesiz o boyların birer devamından başka birşey değildirler. Bu durumdaki aşiretlerden birkaç örnek vermenin, konunun ehemmiyeti bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz :

ALKEVAT : Şanlıurfa'daki Millî aşiretinin bir kabilesidir. Bu kabilenin adı, 24 Oğuz boyundan biri olan "Alka-Evli"nin adının bozulmuş şeklidir. İsmin sonundaki (-at), çokluk ekidir. Buna göre; Alkevat : Alka Evler, Alka Evliler anlamına gelmektedir.

BADILLI : Şanlıurfa, Gaziantep, Mardin ve Diyarbakır illerimizde dağınık olarak yaşayan bir aşirettir. Erzincan yöresinde meskûn bulunan Koçgiri kabilelerinden birinin adı da "Badılan"dır. "Badıllı" ya da "Badılan" (Badıllar/Badıllılar) adı; 24 Oğuz boyundan biri olan "Beğdili"nin bozulmuşudur. Türkmen oymakları içinde pek çok "Beğdili" adına rastlamaktayız. Göklen Türkmen boyunun bir oymağının adı da "Beğdili"dir. İçel'in Tarsus ve Gülnar ilçelerinin köylerinde yerleşik "Beğdili" obalarına da tesadüf edilmektedir. Osmanlı tahrir defterlerinde; Badılı (Badılu), Badili (Badilü), Badilli, Badillü, Badililer, Badili Ekrâdı, Badili Kürdü gibi adlarla anılan cemaatler Anadolu'da çok geniş bir alana yayılmışlar ve "Konar-Göçer Türkmân Ekrâdı Tâifesinden" gösterilmişlerdir.

BECENEVİ : Diyarbakır yöresinde yaşayan bir aşirettir. Bu aşiret, adını 24 Oğuz boyundan biri olan "Becenek"den almaktadır. Bu Oğuz boyunun adı; Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügâti't-Türk'ünde "Becenek", Selçukname'de "Biçene" ve Hünername'de de "Peçenek" olarak kayıtlıdır. Bazı kaynaklarda da "Beçene" şeklinde geçmektedir. "Becenevî"nin sonundaki (-vî) eki, mensubiyet bildirmektedir. Buna göre; "Becenevî", "Beceneli", (Becenekli/Peçenekli) demektir. Şerefname'deki; "bütün Kürtler Boht (Boğd/Buğd) ve Becen adlı iki kardeşten türemişlerdir" şeklindeki açıklama da bu bakımdan büyük önem taşımaktadır. Kıpçak Türkleri'nin bir uruğunun adı da "Beçene"dir. Mes'udî, "Kitâb'ut-tenbih ve'l-işrâf" adlı eserinde, Aral gölü çevresinde yaşayan Türk oymaklarının adlarını verirken, "Becni" adlı oymağı da zikretmektedir. Kuman Türkleri'nde de bir kabile "Beçene" ismini taşır.

BOHT/BOHTİ/BOHTAN : Diyarbakır, Mardin ve Siirt yörelerinde yaşayan bir aşirettir. Bu aşiretimiz, adını 24 Oğuz boyundan biri olan "BÜĞDÜZ"den almıştır. "Boht" (Boğt/Boğd/Buğd/Büğd-üz), "Büğdüz"ün bozulmuş şeklidir. "Buğduz" (Büğdüz) adını aynı zamanda Kürtler'de şahıs adı olarak da görmekteyiz. Şerefname'de, Türkistan'ın ünlü hükümdarı OĞUZ HAN'ın Kürtler'in ileri gelenlerinden "Buğduz" adlı bir beyini, kendi ihlâsını duyurmak ve inancını arzet mek üzere, elçi olarak Hz. Muhammed'in eşiğine görderdiği belirtil-

mektedir. Dede Korkut Oğuznamesi'nde de "Büğdüz Emen" adlı bir Türkmen beyinden sözedilmektedir. Yine Şerefname'de; "bütün Kürtler Boht ve Becen adlı iki kardeşten türemişlerdir" denilmektedir ki, buradaki "Boht" (Boğt/Boğd/Buğd/Büğd-üz), "BÜĞDÜZ"den başka birşey değildir.

DOGERİ : Şanlıurfa yöresinde yerleşik bulunan bir aşirettir. Prof. Dr. Faruk Sümer, buna dâir şu beyanda bulunmaktadır : "XVI. yüzyılda bu bölgede yaşayan büyük oymaklardan biri de Döğerlü adını taşıyor. Bu büyük oymak Kürd olarak vasıflanmaktadır. Ancak bu oymağı meydana getirenler arasında : Bayram, Gündoğmuş, Budak, Yağmur, Kaya, Tanrı-Verdi, Durmuş, Dündar, Satılmış ve hattâ Karkın gibi Türkçe adlar taşıyan şahıslar görülmektedir. Bu husus onların aslen Türk oldukları ihtimalini kuvvetle ortaya koymaktadır. Döğerlü (mahallî telâffuz, Düğerlü) oymağı Urfa'nın kuzey doğusunda yaşamakta olup oturdukları yer şimdi kendi adları ile anılmaktadır. 1747 yılında bu Döğerlüler, Milli adlı kalabalık ve yağmacı Kürd oymağının hücumuna uğramış ise de Halep Valisi Ragıp Paşa'nın vaktinde yaptığı müdahale ile Döğerler'in büyük bir kayba uğramaları önlenmiştir. Urfa bölgesindeki bu Döğerliler Sâlim Beğ ailesine mensup bulunuyorlardı."

DURĞAN : Turabidin aşiretinin bir kabilesi olup, "Yezidî" inançlıdır. Bu kabilenin adı, 24 Oğuz boyundan biri olan Bozoklar koluna bağlı "DODURĞA" adlı boyun adının bozulmuş şeklidir.

EMİR / EMİRAN : Şanlıurfa yöresinde yerleşik bulunan bir aşirettir. İsmin sonundaki (-an), çokluk ekidir. Bu aşiretimiz, adını, 24 Oğuz boyundan biri olan, Üçoklar koluna bağlı "Eymir" boyunun adından almıştır. Akkoyunlu Türkmenlerinin dayandıkları boylardan birinin adı da "Emirlu"dur. Yörük-Türkmen cemaatları arasında da; Emir, Emirler, Emirli (Emirlü), Emirali, Emirbeğ, Emirdağı, Emirdoğan, Emirhâç, Emirhanlı, Emir Tosun vs. gibi adlara da rastlamaktayız.

KARKAN/KARIKAN: Erzincan yöresinde yerleşik bulunan bir aşirettir. Bu aşiret, 24 Oğuz boyundan biri olan Bozoklar koluna bağlı, "Karkın" boyunun adını taşımaktadır. Yörük-Türkmenler'de de bir aşiret "Karikân" adını taşıyor. Ayrıca yine Türkmenler arasında; Kargın,

Kargınlı, Kargunlu, Karkın, Karkınlı, Karkunlu, Karkıncıoğlu, Karkun, Karkıncı, Karkın Türkmânı gibi adlar taşıyan oymakları da görmekteyiz.

SALARİ : Muş ve Bitlis yörelerinde yaşayan bir aşiretimizdir. İsminin sonundaki (-i), nisbet ekidir. "Salar" ise, 24 Oğuz boyundan biri olan, Üçoklar kolun bağlı "Salur" boyunun adının bozulmuş şekli olsa gerektir. Buna göre; "Salari" ya da "Saluri" adı, "Salur'-lu" anlamını ifade etmektedir. Türkmen oymakları arasında da; Salarlı, Salarlu, Salarlu-i Kebir, Salarlu-i Sağir gibi isimlerle karşılaşmaktayız. Eski Akkoyunlu Türkmenlerinin kalıntısı olan oymaklardan birinin adı da "Sâlârlu"dur. "Salur" adı, Türk boy ve oymakları arasında çeşitli ağız ve şivelere göre; Salar, Salor, Salir, şekillerine de girmiştir.

Aşiret isimlerinde olduğu gibi, şahıs isimlerinde de aynı Oğuz geleneğini Kürtler'de görmekteyiz. Kürtler arasında yaşayan Oğuz boy beylerinin isimlerine örnek olarak, "Şerefnâme"den şu örnekleri sıralıyoruz :

"Alp Ergun, Asıl, Asılmış, Atabey Tekle, Bayındır Bey, Bayram Bey, Bayrık Bey, Baysungur, Bazı Han, Besat Bey, Beyke Bey, Budak Bey, Bulduk Bey, Burî (Börî), Duman Bey, Emir Bulduk, Emir Timurtaş, Gazi Kıran, Gökbörü, Han Budak Bey, Han Gazan, Karahan, Karakuş, Kara Yadigar, Katınmış Bey, Kılıç Bey, Kızıl Atabey, Oruç Bey, Ürkmez Bey, Pir Budak, Sarhan Bey, Sarım, Saru, Saruhan Bey, Teymur Han, Timurhan, Tuğrultekin, Turan Şah, Uğur, Uğurlu, Uluğ Bey, Valid Kızıl, Yağmur Bey, Yalman Bey vs..."

"Şerefname"deki bu adlar üzerine bir inceleme yapan merhum Prof. Dr. Mehmet Eröz, gayet haklı olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

"Kürt aşiretlerinde şahıs isimleri (beylerin, ileri gelenlerin) o kadar eski ve saf Türkçe'dir ki, onlara, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar devri Türk aşiret beylerinde bile rastlamak biraz güçtür... Kaynağında eski devirlerinde Türklük olmayan şahıslar ve aşiretler bu Türk adlarını hiç alırlarmıydı? Sadece bu isimler bile, onların Türk asıllı olduklarını gösterir..."

"OĞUZ" adının bile hâlâ yaşamakta olduğunu gösteren emareler de vardır. Meselâ, eski Van milletvekillerinden İbrahim Arvas, "Tarihi Hakikatler" isimli eserinde, konu ile ilgili bir hatırasını şöyle anlatır :

"Aslında Türk olup da lisanını değiştiren bu muazzam kütleye kötü bir şey atfetmek günâh ve vebaldir. Bendeniz Şemdinan (Şemdinli) Kaymakamı iken, Gerdi aşireti reisi OĞUZ BEG'e sordum: 'Bu ad Türk adıdır, sana nereden gelmiş?' Cevaben : 'Bendeniz yirmibirinci OĞUZ'um. Bizdeki an'ane, baba kendi evlâdına kendi babasının ismini verir ve böylece müteselsilen devam eder...' Maalesef Oğuz kabilesinden olan Oğuz Beg ise bir kelime Türkçe bilmiyordu. Amcası Kılıç Beg de öyle. Ve Koç Beyi kabilesinin reisi Mehmet Emin Beg de öyle idi..."

Türk-Oğuz boylarının adını taşıyan Doğu ve Güneydoğu Anadolu köyleri de bir haylidir. Hattâ, "OĞUZ" adını taşıyan köylere de rastlanmaktadır. Meselâ; Muş'un Malazgirt ilçesine bağlı OĞUZ HAN, Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı OĞUZ KÖY, Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlı OĞUZ KÖY, Kars'ın Arpaçay ilçesine bağlı OĞUZLU, Tunceli'nin Çemişgezek ilçesine bağlı OĞUZAR gibi isimler taşıyan köyler mevcuttur.

Biz burada bir adım daha ileri giderek, bu noktada konuyu biraz daha açmak niyetindeyiz. Zira, "Oğuz" adı altında toplanıp anılan 24 boyun isimleri de Doğu ve Güneydoğu Anadolu köylerinde yaşatılmaya devam edilmiş ve edilmektedir. Ancak, hemen şunu da açıklama luzumunu hissediyoruz ki, 24 Oğuz boyunun isimlerini taşıyan bu köylerin bir kısmının halis Türkçe olan isimleri -her ne hikmetse- değiştirilerek yerlerine birşeyler uydurulmuştur.

Oğuz boylarının hatıralarını saklayan köylerin bir kısmında, aynı Oğuz boyunun adı tam olarak muhafaza edilirken, bazılarında da ufak tefek değişiklikler göze çarpmaktadır. Fakat, biz bu durumu tabiî olarak görmekteyiz. Zira, bölgenin asırlarca Fars ve Arap kültürlerinin taarruzuyla çalkalandığı bir gerçektir. Bu bakımdan, yer isimlerinde de bazı değişikliklerin meydana gelmesi normaldir.

Bu araştırmaya konu olan isimler, köylerin eski isimleridir.

Şimdi, 24 Oğuz boyunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki izlerini, sırayla, köy isimleri üzerinde takip edelim (parantez içinde verilen isimler, köylerin **yeni** isimleridir).

1. KAYI/KAYIG :

Kayı	: Refahiye-Erzincan.
Kayık (Heybelikonak)	: Silvan-Diyarbakır.
Kayınlık	: Çemişgezek-Tunceli (Derebeyli köyünde bir mevki adı).
Kayırlar	: Pülümür-Tunceli.

2. BAYAT :

Bayat (Bayat Doğanşalı)	: Iğdır-Kars.
Bayatlı	: Ardahan-Kars.
Bayatlı	: Merkez-Gaziantep.
Kalın-Bayat	: Hilvan-Şanlıurfa.
Şam-Bayatı (Yelbastı)	: Besni-Adıyaman.

3. ALKA-EVLİ/ELKA - EVLİ/ALKA BÖLÜK

Algan (Ormaniçi)	: Merkez - Adıyaman.
Alikagans (Kumaşkaya)	: İspir - Erzurum.
Alikamerli	: Iğdır - Kars.
Alikân (Uluköy)	: Merkez - Malatya.
Alikân (Laladağı)	: Malazgirt - Muş.
Alikavak	: Çemişgezek - Tunceli (Dokuzdönüm köyünde bir mevki adı).

4. KARA-EVLİ / KARA BÖLÜK :

Karaağıl	: Karayazı - Erzurum.
Karaağıl	: Bulanık - Muş.
Karaali	: Malazgirt - Muş.
Karaali	: Merkez - Şanlıurfa.
Karabilyan (Yolmaçayır)	: Başkale - Van.
Karabulak	: Doğubayazıt - Ağrı.
Karabulak	: Tuzluca - Kars.
Karabük	: Palu - Elazığ.

Karakolik (Kuşluca)	:	Merkez - Şanlıurfa.
Karalu (Karalar)	:	Çınar - Diyarbakır.
Karamilik (Nişancı)	:	Erciş - Van.
Karaveliyan	:	Kiğı - Bingöl ("Karaevliyan" olması muhtemeldir. Aslı bu şekilde ise, "Kara-Evli'ler" demektir ki, sondaki (-an) eki bilindiği gibi Farsça'dan gelme, çokluk bildiren bir ektir.)

5. YAZIR / YAZGIR :

Yazı	:	Refahiye - Erzincan.
Yazı	:	Darende - Malatya.
Yazı	:	Afşin - K. Maraş.
Yazıcı	:	Merkez - Ağrı.
Yazıcık	:	Mutki - Bitlis.
Yazıhan	:	Merkez - Malatya.
Yazılı	:	Kozluk - Batman.
Yazılı	:	Yüksekova - Hakkâri.
Yazır	:	Nizip - Gaziantep.

6. DÖGER / DÜGER / TÜGER :

Döğernan (Altıncık)	:	Merkez - Bingöl.
Düğer	:	Hafik - Sivas.
Düger	:	Hilvan - Şanlıurfa.
Tagar (Ormanyolu)	:	Hozat - Tunceli.
Tokaris (Akıncılar)	:	Kâhta - Adıyaman.
Yağ-Döğer	:	Merkez - Gaziantep.

7. YAPARLI / YAPERLİ :

Yapılı	:	Elbistan - K. Maraş.

8. DODURGA / TUTIRKA :

Dodo (Altınçayır)	:	Merkez - Ağrı.
Dudıran	:	Eruh - Siirt.
Dudukan (Beşbölük)	:	Baskil - Elazığ.
Düderi (Damlıca)	:	Birecik - Şanlıurfa.
Düdervan (Konuklu)	:	Kulp - Diyarbakır.
Tödürge (Demiryurt)	:	Zara - Sivas.

9. AVŞAR /AFŞAR :

Afşarlı	:	Türkoğlu - K. Maraş.
Avşar	:	İmranlı - Sivas.
Avşar	:	Suşehri - Sivas.
Avşar	:	Zara - Sivas.
Avşarbucağı	:	Gaziantep.
Avşarcık	:	Divriği - Sivas.
Avşaroğlu	:	Akçadağ - Malatya.
Kanlı Afşar	:	Bozova - Şanlıurfa.
Kürtler Avşarı (Afşar)	:	Merkez - K. Maraş.

10. KIZIK :

Kızak (Kocaçavuş)	:	Pervari - Siirt.
Kızık (Ulaklı)	:	Çemişgezek - Tunceli.
Kızık	:	Zara - Sivas.
Kızık	:	Arguvan - Malatya.
Kızık	:	Andırın - K. Maraş.
Kızık	:	Ovacık - Tunceli.
Kızık-a Sor (Ayçukuru)	:	İspir - Erzurum.
Kızıkhamurkesen	:	Merkez - Gaziantep.
Kızık Karacaviran	:	Merkez - Gaziantep.
Kızık Karadirek	:	Merkez - Gaziantep.
Kızık Karasakal	:	Merkez - Gaziantep.

11. BEGDİLİ / BEGTİLİ :

Badılı	:	Eleşkirt - Ağrı.
Badilli (Badıllı)	:	Tuzluca - Kars.
Beydili	:	Araban - Gaziantep.
Beydili	:	Hafik - Sivas.
Yazı-Beydili	:	Besni - Adıyaman.

12. KARKIN / KARGIN :

Dede Kargın	:	Merkez - Malatya.
Kargın	:	Tercan - Erzincan.
Kargılı	:	Bozova - Şanlıurfa.

Karkın : Gaziantep.
Karküne (Narsırtı) : Kâhta - Adıyaman.

13. BAYINDIR / BAYUNDUR :

Aşağı Bayındır : Nizip - Gaziantep.
Bayındır : Tutak - Ağrı.
Bayındır : Keban - Elazığ.
Bayındır : İspir - Erzurum.
Bayındır : Tekman - Erzurum.
Bayundur : Kiğı - Bingöl.
Biyadır (Narlı) : Çukurca - Hakkâri.
Yukarı Bayındır : Nizip - Gaziantep.

14. BECENEK / BİÇENE / PEÇENEK :

Bacin (Güven) : Midyat - Mardin.
Paçan (Topsakal) : Gürpınar - Van.
Perçenek (Tarlacık): Afşin - K. Maraş.

15. ÇAVULDUR / ÇAVUNDUR / CUVALDAR :

Cafolar (Günbalı) : Sivrice - Elazığ.
Cevdere (Arpadere) : Çüngüş - Diyarbakır.

16. ÇEPNİ / CEPNİ :

Cap (Doğancık) : Nazimiye - Tunceli.
Ceban (Kaynak) : Karlıova - Bingöl.
Cibin (Saylakaya) : Halfeti - Şanlıurfa.
Çepe (Demirışık) : Bayburt.
Çeper : Lice - Diyarbakır.
Çepeniyan : Diyarbakır.
Çepi : Karayazı - Erzurum.
Çepi : Araban - Gaziantep.
Çepni : Çınar - Diyarbakır.
Çepnibektaş : Andırın - K. Maraş.
Çipni : Siverek - Şanlıurfa.
Dip Çepni : Nizip - Gaziantep.

17. SALUR / SALGUR :

Saleri (Başköy)	:	Dicle - Diyarbakır.
Salaran (Yaylapınar)	:	Şemdinli - Hakkâri.
Salorik (Dilimli)	:	Merkez - Muş.
Salordek	:	Pülümür - Tunceli.
Salur	:	Siverek - Şanlıurfa.
Salur	:	Refahiye - Erzincan.
Salu(r)t (Dedeoğlu)	:	Kemah - Erzincan.
Salu(r)t (Dereyolu)	:	Göle - Kars.

18. EYMİR / EYMUR / AYMUR :

Emirhan	:	Baskil - Elazığ.
Emirler	:	İslahiye - Gaziantep.
Emirler	:	Andırın - K. Maraş.
Emirli	:	Afşin - K. Maraş.
Emiruşağı	:	Pazarcık - K. Maraş.
Eymir	:	Arapkir - Malatya.
Eymir	:	Zara - Sivas.
Eymir	:	Hafik - Sivas.
Eymir	:	Arguvan - Malatya.
Eymür	:	Bayburt.
Kürt-Eymir(Değirmenboğazı)	:	Hafik - Sivas.

19. ALAYUNT / ALAYUNDLU / ULAYUNDLUG :

Alayunt	:	Midyat - Mardin.
Alayuntlu	:	Gaziantep.

20. YÜREGİR / ÜREGİR :

Örek (Gözlüce)	:	Şirvan - Siirt.
Urik (Sabırlı)	:	İliç - Erzurum.
Ürek (Boğazgören)	:	Olur - Erzurum.
Ürek	:	Merkez - Erzincan.
Üreğil	:	Hafik - Sivas.
Ürük köy (Dokuzdam)	:	Çatak - Van.
Yüregir (Büyük Karacaören)	:	Oğuzeli - Gaziantep.
Yürekli	:	Çayırlı - Erzincan.

21. IGDIR / İGDİR :

Iğdır	:	Kars'ın bir ilçesi.
İğdir	:	Selim - Kars.
İğdir	:	Zara - Sivas.
İğdir	:	Bayburt.
İğdir	:	Hekimhan - Malatya.

BÜGDÜZ / BUNDUZ :

Botan (Mollaşakir)	:	Karlıova - Bingöl.
Boti (Esenköy)	:	Merkez - Ağrı.
Botikan (Yemişli)	:	Gercüş - Batman
Butan (Kumluyazı)	:	Merkez - Malatya.
Bunduk (Akgümüş)	:	Andırın - K. Maraş.
Büğdüz	:	Oğuzeli - Gaziantep.

23. YIVA / YUVA :

Hive (Erdal)	:	Tutak - Ağrı.
Hive (Derindere)	:	Ardahan - Kars.
Hive (Sürügüden)	:	Göle - Kars.
İvan (Değerli)	:	Midyat - Mardin.
Yuva	:	Silvan - Diyarbakır.
Yuvacık	:	Çınar - Diyarbakır.
Yuvacık	:	Birecik - Şanlıurfa.

24. KINIK :

Kınık	:	Adıyaman.
Kınık	:	Arapkir - Malatya.
Kınık	:	Harput - Elazığ.
Kınıkkoz	:	Merkez - K. Maraş.
Kınık Melhem	:	Birecik - Şanlıurfa
Baş Kınık	:	Hekimhan - Malatya.

BİBLİYOGRAFYA

Arvas, İbrahim; Tarihi Hakikatler, Ankara 1960.

Aşan, Muhammet Beşir; Elazığ Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar), Ankara 1989.

Başbuğ, Hayri; "Doğu Anadolu Aşiretleri", Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul (Ağustos 1985)

Dede Korkut Kitabı (Hazırlayan : Muharrem Ergin), İstanbul 1971.

Eröz, Prof. Dr. Mehmet; Atatürk - Milliyetçilik - Doğu Anadolu, İstanbul 1987. Aynı yazar, Doğu Anadolu'nun Türklüğü, İstanbul 1975.

Göktürk, Hilmi; Anadolu'nun Dağında Ovasında Türk Mührü, Erzurum 1974.

Güzelbey, Cemil Cahit; "Gaziantep'te Türk Topluluklarının Adlarını Taşıyan Yer Adları", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984), Ankara 1984.

Karaboran, H. Hilmi; "Çemişgezek'te Mevki Adları", Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri, Fırat Üniversitesi, Elazığ 1989.

Kaşgarlı Mahmud; Divân-ı Lügâti't-Türk, (Çev. Besim Atalay), I - III, İstanbul 1939 - 1941.

Kırzıoğlu, Prof. Dr. M. Fahrettin; Her Bakımdan Türk Olan Kürtler, I. Tarih Bakımından Kürtlerin Türklüğü, Ankara 1964. Aynı yazar, Dede Korkut Oğuznameleri, İstanbul 1952.

Köylerimiz, Ankara 1982 (T.C. İçişleri Bakanlığı Yayını).

Rásonyi, Prof. Dr. Lászlo; Tarihte Türklük, (Çev. Dr. Hamit Zübeyir Koşay), Ankara 1971.

Sevinç, Necdet; Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları, İstanbul 1983.

Sümer, Prof. Dr. Faruk; Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilâtı - Destanları, 3. baskı, İstanbul 1980.

Şeref Han, Şerefname - Kürt Tarihi, (Çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul 1971.

Tarihi ve Kültürel Boyutları İçerisinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, (Hazırlayan: Prof. Dr. Abdülkadir Karahan), İstanbul 1988.

Türkay, Cevdet; Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler, İstanbul 1979.

Yavuz, Edip; Tarih Boyunca Türk Kavimleri, Ankara 1968.

Yılmazçelik, İbrahim; 19. Yüzyılda Harput ve Civarı Yer İsimleri Üzerine Bir Deneme", Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri, Fırat Üniversitesi, Elazığ 1989.

Yiğitbaş, M. Sadık; Kiğı, İstanbul 1950.

BATI TRAKYA VE DOĞU ANADOLU KÖY ADLARI ÜZERİNE BİR MUKAYESE(*)

Orta Asya'dan Anadolu'ya, Kıbrıs'a, Balkanlara kadar sarkan, yayılan Türk boy, oymak ve aşiretlerinin yerleşip iskân tuttukları her beldede, Türk'ün ayak izlerini görmemek mümkün değildir. İşte bu izlerden biri de, bin yıldan beri ayak bastığımız yerlerin "ad"larıdır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde, Türk kültür izlerinin tesbitinde, **"yer adları"** da, önemli ve özellik taşıyan değerdedirler.

Bu çalışmamızda; günümüzde, Yunanistan sınırları içinde bulunan "Batı Trakya" Türklerinin yerleşik bulundukları köylerin isimleri ile, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizdeki köylerin isimlerini karşılaştırmak suretiyle, aralarındaki benzerliği ve birlikteliği tesbit etmeye çalışacağız.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan seçtiğimiz köy isimleri, köylerin **"eski"** isimleridir. Bu noktayı özellikle vurgulama gereğini duyuyoruz. Çünkü bize göre eski isimler, yörenin Türklüğünü kanıtlama çalışmalarında önemli birer belge hususiyetini taşımaktadırlar.

Doğu Anadolu köy adlarından bazılarının Farsça veya Arapça ekler taşımaları (örneğin, çokluk eki olan **-an**; mensubiyet eki olan **-î**, vs. gibi), tabiî karşılanmalıdır. Yüzyıllarca Arap ve Fars kültürlerinin tesirinde kalan bölgenin (edebiyat, dil, vs. bakımından) uğradığı tahribatlar düşünülmelidir.

(*) Türk Dünyası Araştırmaları, Nisan 1991, sayı : 71.

Batı Trakya köy adları; İstanbul'da yayınlanan **"Yeni Batı Trakya"** dergisinin 86'ncı (Mayıs 1990) ve 87'nci (Haziran 1990) sayılarından alınmıştır.

Doğu Anadolu köy adları da; T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 1982'de, Ankara'da yayınlanan **"Köylerimiz"** isimli kitaptan alınmıştır. (Eski isimlerden bazılarının hemen yanında parantez içinde verilen isimler, o köylerin "yeni" isimleridir. Okuyucu, eski adları dikkate almalıdır.)

Amacımız, Batı Trakya ile Doğu Anadolu'nun, TÜRKÇE olan köy adlarındaki birlikteliklerini, Türk kültür izlerini ortaya çıkarmaktır.

Batı Trakya'da	**Doğu Anadolu'da**
Adaköy	Adaköy, Ovacık - Tunceli
Akpınar	Akpınar, Merkez - Adıyaman
	Akpınar, Karakoçan - Elazığ
	Akpınar, İspir - Erzurum
	Akpınar, Merkez - Gaziantep
	Akpınar, Selim - Kars
	Akpınar, Hekimhan - Malatya
	Akpınar, Elbistan - K.Maraş
	Akpınar, Merkez - Muş
	Akpınar, Birecik - Ş.Urfa
	Akpınar, Hozat - Tunceli
Alacakilise	Alaca, Merkez - Elazığ
	Alaca, Merkez - Erzurum
	Alaca, Pasinler - Erzurum
	Alaca, İslâhiye - Gaziantep
	Alaca, Digor - Kars
	Alakilise (Ayvadüzü), Adaklı - Bingöl
	Alakilise (Akarsu), Refahiye - Erzincan
	Alakilise (Yatıksırt), Horasan - Erzurum
	Alakilise (Eskiyurt), Gemerek - Sivas

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Alıççılar	Alıçbel, Zara - Sivas
	Alıçık, Şenkaya - Erzurum
	Alıçlıbucak, Göksun - K.Maraş
	Alucar (Ulucanlar), Karayazı - Erzurum
	Alluca (Alıçlı), Merkez - Mardin
Atmacalı	Atma, İliç - Erzincan
	Atma, Kemah - Erzincan
	Atmalı, Besni - Adıyaman
	Atmalıkaşanlı, Elbistan - K.Maraş
Babalar	Babaderesi, Çat - Erzurum
	Babahâki, Bismil - Diyarbakır
	Babanis (Sıcaksu), Gürpınar - Van
	Babazenk (Aksakal), Erciş - Van
Bahçebey	Bahçe, Malazgirt - Muş
	Bahçe, Karlıova - Bingöl
	Bahçe, Merkez - Muş
	Bahçecik, Merkez - Diyarbakır
	Bahçecik, Karakoçan - Elazığ
	Bahçecik, Oltu - Erzurum
	Bahçecik, Tuzluca - Kars
	Bahçecik, Hilvan - Ş.Urfa
	Bahçeli, Keban - Elazığ
	Bahçelikışla, Oltu - Erzurum
Balabanlı	Balaban, Merkez - Malatya
	Balan (Gökçe), Merkez - Elazığ
	Balan (Yüceköy), Gercüş - Batman
	Balan (Geçityaka), Pertek - Tunceli
	Köllük Balaban (Balaban), Suruç - Ş.Urfa
Ballıköy	Ballıca, Merkez - Elazığ
Basakova	Basak, Hekimhan - Malatya
	Basakköy, İdil - Şırnak
	Basık (Bahçecik), Mazıdağı - Mardin

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Bayramlı	Bayraman (Kutlugün), Merkez - Muş Bayramgazi, Pazarcık - K. Maraş Bayramoğlu, Ardahan - Kars Bayramuşağı, Akçadağ - Malatya Bayro (Esenli), Hınıs - Erzurum Bayro (Salyamaç), Karayazı - Erzurum
Bedavutlu	Bedav (Ayranlı), Şemdinli - Hakkâri Bedevi (Gözecik), Palu - Elazığ Bedevi (Beyyurdu), Şemdinli, Hakkâri
Bedilli	Badılı, Eleşkirt - Ağrı Badilli (Badıllı), Tuzluca - Kars Batil (Tepeönü), Cizre - Şırnak Bedile (Türkgözü), Posof - Kars Beydili, Araban - Gaziantep
Bektaşlı	Bektaş, Kızıltepe - Mardin Bektaşlı, Andırın - K.Maraş
Beştepe	Beştepe, Elbistan - K.Maraş
Beyköy	Bayköy (Çevre), Şemdinli - Hakkâri Bayköy, Merkez - Hakkâri Beygo (Saipbeyli), Kurtalan - Siirt Beykent, Kurtalan - Siirt Beyköy, Tekmen - Erzurum Beyköy, Selim - Kars
Bosnaköy	Bosnaklı (Doluca), Türkoğlu - K.Maraş
Boyacılar	Boyalı, Sarıkamış - Kars Boyalı, Merkez - K.Maraş Boyalık, İliç - Erzincan
Canbazlar	Canbaz/Cambaz, Andırın - K.Maraş
Celepli	Çelebi, Karakoçan - Elazığ Çelebi, Palu - Elazığ Çelebilifanfas (Pınarhöyük), Pazarcık - K.Maraş

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Çalıköy	Çalıköy, Doğubayazıt - Ağrı
Çamköy	Çamçavuş, Susuz - Kars Çamik (Doyumlu), Susuz - Kars Çamlıca, Pasinler - Erzurum
Çamlıtepe	Çamlımağara (Elmalı), İspir - Erzurum
Çavuşköy	Çavuşî (İncebağ), Merkez - Adıyaman Çavuşköy, Patnos - Ağrı Çavuşköy, Refahiye - Erzincan Çavuşköy, Karayazı - Erzurum Çavuşköy, Arguvan - Malatya
Çavuşlu	Çavuşlu, Doğanşehir - Malatya Çavuşlu, Pervari - Siirt
Çengelli	Çengelli, Kağızman - Kars
Çepel	Çepe (Demirışık), Bayburt Çepek (Eceler), Kâhta - Adıyaman Çeper, Lice - Diyarbakır Çeperli, Merkez - Erzurum
Çimenli	Çeman (Çaygeçit), Mutki - Bitlis Çeman (Çardaklı), Hani - Diyarbakır Çimen, Arapkir - Malatya Çimenlik, Hekimhan - Malatya
Çobanköy	Çobanköy, Göle - Kars
Çobanlı	Çobanlı, Merkez - K.Maraş
Çukurcahanı	Çukurdoruç (Babadamı), Merkez - Ş.Urfa
Çukurören	Çukurhisar, Merkez - K.Maraş Çukurkuyu, Merkez - Erzincan Çukuroba, Kilis - Gaziantep Çukurpınar, Afşin - K.Maraş
Dedeağaç	Dedegül, Ardahan - Kars Dedekargın, Merkez - Malatya

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
	Dedeköy, Merkez - Malatya Dedeköy, Viranşehir - Ş.Urfa
Demircik	Demirci, Hınıs - Erzurum Demirci, Merkez - Muş Demirci, Mazgirt - Tunceli Demire (Bağrıbütün), Kızıltepe - Mardin Demircik, Merkez - Ş.Urfa Demircilik, Elbistan - K.Maraş Demirli, Derik - Mardin Demirtaş, Karakoçan - Elazığ
Denizli	Dengiz, Tekman - Erzurum Denizli, Keban - Elazığ Denizli, Pazarcık - K.Maraş
Derbent	Derbent, Elbistan - K.Maraş
Dereköy	Derköy (Albayrak), Başkale - Van Dereköy, Kemah - Erzincan Dereköy, Aşkale - Erzurum Dereköy, Merkez - K.Maraş Dereköy, Sason - Batman Dereköy, Pülümür - Tunceli
Dikilitaş	Dikili, Hekimhan - Malatya
Dinkler	Dink (Akımlı), Kiğı - Bingöl
Doğanca	Doğan, Ergani - Diyarbakır
Doğancı	Doğan, İliç - Erzincan Doğan, Çemişgezek - Tunceli Doğanlar, Akçadağ - Malatya Doğanlıkarahasan, Pazarcık - K.Maraş
Domuzdere	Domuza (Düzlük), Merkez - Mardin

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Durmuşlar	Durmuş (Dolunay), Kemaliye - Erzincan Durmuşan (Durmuşlar), Palu - Elazığ Durmuşlar, İslâhiye - Gaziantep
Elmalı	Elmalı (Çataksu), Çayırlı - Erzincan Elmalı, Kemah - Erzincan Elmalı, Merkez - Bingöl Elmalı, Kiğı - Bingöl Elmalı, Merkez - Erzurum Elmalı, Merkez - Malatya Elmalı, Doğanşehir - Malatya Elmalı, Elbistan - K.Maraş Elmalı, Pülümür - Tunceli
Emirler	Emiran, Baskil - Elazığ Emirler, İslâhiye - Gaziantep Emirler, Andırın - K.Maraş
Emirli	Emirli, Afşin - K.Maraş
Fere	Fere (Güzelköy), Merkez - Diyarbakır
Ferecik	Fericek/Ferecik, Kilis - Gaziantep
Gay Mahalle	Gaybiyan (Yoncalıöz), Merkez - Muş Gayde (Sırmaçek), Hizan - Bitlis Gayde (Öncüler), Akçakale - Ş.Urfa Gaydük (Denktaş), Derik - Mardin Gayit (Çayboy), Merkez - Bingöl Gayit (Karcı), Genç - Bingöl
Gemciköy	Gemici, Baskil - Elazığ Gemköy (Köprüler), Merkez - Van
Gökçeler	Gökçeli, Iğdır - Kars Gökçeli, Andırın - K.Maraş
Güneyler	Güneyçayır, Merkez - Elazığ Güneyköy, Sivrice - Elazığ

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Günüklü	Göynük, Karlıova - Bingöl Göynük, Göksun - K.Maraş Göynük, Pazarcık - K.Maraş
Halep	Halapur (Yolbilen), Hizan - Bitlis
Halifeler	Halefan (Erduran), Tekman - Erzurum Halefan (Ağaçaltı), Varto - Muş Halefan (Gündoğdu), Dicle - Diyarbakır Halfe (Güneytepe), Keban - Elazığ Halfe (Yedipınar), Sivrice - Elazığ Halifan (Derinçay), Karlıova - Bingöl Halifan (Toyga), Çatak - Van
Hamidiye	Hamidiye, Tortum - Erzurum Hamidiye, İslâhiye - Gaziantep Hamidiye, Merkez - Malatya
Hamidli	Hamidî (Geçitköy), Gercüş - Batman
Han Mahalle	Han Obası, Pazarcık - K.Maraş Handere, Çüngüş - Diyarbakır Handere, Merkez - Erzincan Handere, - Sarıkamış - Kars Hanevleri, Maden - Elazığ Hanköy, Muradiye - Van
Hancağız	Hancağız, Nizip - Gaziantep Hancığaz, Merkez - Erzurum Hancığaz, Merkez - Ş. Urfa
Hasanbey Çiftliği	Hasanbey, Horasan - Erzurum
Hasanlar	Hasanan (Üçgül), Genç - Bingöl Hasancubur (Hasanlı), Kâhta - Adıyaman Hasangöm (Ağılcık), Merkez - Ş.Urfa Hasangören (Çataklı), Bulanık - Muş Hasanik (Ovacık), Hilvan - Ş.Urfa Hasankân (Yassıkaya), Merkez - Ş.Urfa

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
	Hasantemuran (Eğribelen), Özalp - Van
	Hasanalili, Elbistan - K.Maraş
	Hasancalı, Kilis - Gaziantep
	Hasancan, Digor - Kars
	Hasancık, Merkez - Adıyaman
	Hasancıklı, Merkez - K.Maraş
	Hasangazi, Pülümür - Tunceli
	Hasanhan, Aralık - Kars
	Hasankendi, Merkez - Adıyaman
	Hasankendi, Elbistan - K.Maraş
	Hasankent, Tuzluca - Kars
Hisarbey	Hisar, Gercüş - Batman
	Hisar, Araban - Gaziantep
	Hisar, İslâhiye - Gaziantep
	Hisar, Kilis - Gaziantep
	Hisarkök (Hisarköy), Patnos - Ağrı
Hocalı	Hocaali, Erciş - Van
Horozlu	Horoz (Horozdere), Hizan - Bitlis
	Horozköy, Merkez - Ş.Urfa
Höyükköy	Höyükköy, Baskil - Elazığ
Hüseyinköy	Hüseyinağakomu (Hüseyinağa), Tekman - Erzurum
	Hüseyincubur (Hüseyinli), Kâhta - Adıyaman
	Hüseyinik (Arıklı), Lice - Diyarbakır
	Hüseyinlik (Harmanlar), Merkez - Diyarbakır
	Hüseyinşeyh (Avşarözü), Refahiye - Erzincan
	Hüseyinan (Sulubağ), Silvan - Diyarbakır
	Hüseyinoğlu, Kilis - Gaziantep
	Hüseynik (Kesikağaç), Merkez - Diyarbakır
Ilıca	Ilıcak, Akçadağ - Malatya
Ilıcaköy	Ilıcaköy, Merkez - K.Maraş

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
İshaklı	İshakân (Çubuklu), Merkez - Diyarbakır
İsmail Mahalle	İsmailbaba, Muradiye - Van İsmailli, Merkez - K.Maraş İsmailli, Mazgirt - Tunceli
Kadıköy	Kadıköy, Kiğı - Bingöl Kadıköy, Baskil - Elazığ Kadıköy, Refahiye - Erzincan Kadıköy, Malazgirt - Muş Kadıköy, Viranşehir - Ş.Urfa
Kalova	Kalo (Duruca), Karayazı - Erzurum Kaloköy (Derecik), Merkez - Kars Kalolar (Esenbey), Akçadağ - Malatya
Kapıcıköy	Kapıcı, Suruç - Ş.Urfa
Karaağaç	Karaağaç, Tutak - Ağrı Karaağaç, Hınıs - Erzurum Karaağaç, Merkez - Van
Karabağ	Karabağ, Digor - Kars Karabağ, Kağızman - Kars
Karabeyli	Karabey, Çat - Erzurum Karabey, Merkez - Muş
Karacaköy	Karaca, Doğubayazıt - Ağrı Karaca, Çat - Erzurum Karaca, Merkez - Malatya Karaca (Mutlu), Diyadin - Ağrı Karacaköy, Hozat - Tunceli Karacalar, Merkez - Erzincan
Karaçanlar	Karacan, Tutak - Ağrı Karaçan, Karakoçan - Elazığ
Karagözlü	Karagöz, Bismil - Diyarbakır Karagöz, Merkez - Malatya Karagöz, Afşin - K.Maraş

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Karakaya	Karakaya, Çermik - Diyarbakır Karakaya, İliç - Erzincan Karakaya, İspir - Erzurum Karakaya, İslâhiye - Gaziantep
Karakilise	Karakilise (Bağbaşı), Patnos - Ağrı Karakilise (Dökmetaş), Merkez - Diyarbakır Karakilise (Karakaya), Çüngüş - Diyarbakır Karakilise (Küçükova), Aşkale - Erzurum Karakilise (Soğukpınar), Çat - Erzurum Karakilise (Dikili), Hınıs - Erzurum Karakilise (Gelinalan), Selim - Kars Karakilise (İşbaşı), Erciş - Van Karakilise (Uncular), Erciş - Van
Karaköy	Karaköy, Merkez - Malatya Karaköy, Varto - Muş Karaköy, Suruç - Ş.Urfa
Karaoğlan	Karaoğlan, Ovacık - Tunceli
Karapazarlar	Karapazar, Diyadin - Ağrı
Karapınar	Karapınar, Merkez - Bingöl Karapınar, Karakoçan - Elazığ Karapınar, Kemaliye - Erzincan Karapınar, Narman - Erzurum Karapınar, Tekman - Erzurum Karapınar, İslâhiye - Gaziantep Karapınar, Sarıkamış - Kars Karapınar, Susuz - Kars Karapınar, Akçadağ - Malatya Karapınar, Hekimhan - Malatya Karapınar, Andırın - K.Maraş Karapınar, Bozova - Ş.Urfa Karapınar, Hilvan - Ş.Urfa

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Kavak Mahalle	Kavak, Maden - Elazığ Kavak, Sivrice - Elazığ Kavak, Palu - Elazığ Kavak, Merkez - Ağrı Kavaka (Ormaniçi), Midyat - Mardin Kavaklı (Turgutlu), İliç - Erzincan Kavaklık, Tercan - Erzincan Kavaktepe, Mazgirt - Tunceli
Kayacık	Kayacı, Mazgirt - Tunceli Kayacık, Merkez - Adıyaman Kayacık, Oğuzeli - Gaziantep
Keçili	Keçili, Oğuzeli - Gaziantep Keçili, Susuz - Kars Keçili, Merkez - Ş.Urfa
Kefenlik	Kefen/Kefan (Demirdelen), Karakoçan - Elazığ
Kervançayır	Kervan (Hanköy), Nazımiye - Tunceli
Kırkhan	Kırıkhan, Tekman - Erzurum
Kırköy	Kırköy, Yayladere - Bingöl Kırköy, Posof - Kars
Kışlakköy	Kışlakköy, Narman - Erzurum
Kızıl	Kızıl (Boyaklı), Derik - Mardin Kızılan (Ilgın), Eğil - Diyarbakır Kızılan (Çatakbaşı), Palu - Elazığ Kızılan (Alaca), Hınıs - Erzurum
Kızılcaköy	Kızılca (Otluca), Ergani - Diyarbakır Kızılca, Karakoçan - Elazığ Kızılca, Tercan - Erzincan Kızılca, Çat - Erzurum Kızılca, Başkale - Van Kızılcakent, Nizip - Gaziantep

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Kiliseli	Kilisan (Sütbulak), Samsat - Adıyaman Kilise (Onatlı), Yeşilyurt - Malatya Kilise (Yenidoğdu), Hozat - Tunceli Kilise (Doluçıkın), Gürpınar - Van Kilisecik (Pınarbaşı), Besni - Adıyaman Kilisecik (Yaylayolu), Aşkale - Erzurum Kilisecik (Tanır), Nizip - Gaziantep Kilisî (Akyol), Silvan - Diyarbakır
Kireççiler	Kireçköy, Göksun - K.Maraş
Kocaaliköy	Kocaali, Ergani - Diyarbakır Kocaali, Birecik - Ş.Urfa
Koçu Ovası	Koç Ovası, Afşin - K.Maraş Koçu (Aktaş), Arapkir - Malatya Kocu (Konakköy), Refahiye - Erzincan
Koruköy	Koruköy, Merkez - Adıyaman
Koyunköy	Koyun (Koyunlu), Bismil - Diyarbakır Koyunbat (Yaşarköy), Nizip - Gaziantep Koyunuşağı, Keban - Elazığ
Kozcalar	Kozcağız, Merkez - K.Maraş
Kozluca	Kozlu, Kiğı - Bingöl Kozlu, Kağızman - Kars Kozluca, Digor - Kars Kozluca, İliç - Erzincan Kozluca, Ovacık - Tunceli Kozluca, Merkez - Van
Köpekköy	Köpekli (Eliaçık), Bismil - Diyarbakır Köpeksiz, Merkez - Malatya
Körestan	Körüstan (Yaylacık), Gölbaşı - Adıyaman
Körükçüler	Korukçu, Bismil - Diyarbakır Körükköy (Aydınkonak), Batman

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Kösehallı	Köseceali, Besni - Adıyaman Köseli, Bismil - Diyarbakır Köseli, Merkez - K.Maraş
Köseköy	Köseköy, Merkez - Ş.Urfa
Köseler	Köseler, Kâhta - Adıyaman Köseler, Patnos - Ağrı Köseler, Çat - Erzurum Köseler, Nizip - Gaziantep
Kumarlı	Kumarlı, Andırın - K.Maraş Kumarlı, Merkez - K.Maraş
Küçüklü	Küçüklü, Doğanşehir - Malatya Küçükler, Merkez - Ş.Urfa
Mandıra	Mandıra (Sütlüce), Merkez - Malatya
Maraş	Maraş (Eğimli), Ovacık - Tunceli
Melikler	Melik (Başkaya), Darende - Malatya Melikân (Gözpınar), Merkez - Elazığ Melikânlı (Ortaklı), İslâhiye - Gaziantep Melikhan (Karpuzlu), Ergani - Diyarbakır Melikköy (Boğazköy), Merkez - Kars Melikköyü, Arpaçay - Kars
Meşeli	Meşeli, Merkez - Elazığ Meşeli (Gözeli), Arapkir - Malatya
Muratçık	Muradan (Dilektaşı), Genç - Bingöl Murata (Gövdeli), Doğanşehir - Malatya Murathan, Merkez - Ağrı Murathüyüğü, Kilis - Gaziantep Muratlı, Akçadağ - Malatya Muratlı, Viranşehir - Ş.Urfa
Mursallı	Mürsel, Göksun - K.Maraş

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Musaköy	Musa Haneleri (Kartaltaşı), Çermik - Diyarbakır
Mustafaova	Mustafabey, Tercan - Erzincan Mustafaköy, Palu - Elazığ Mustafamelik (Arıklı), Kızıltepe - Mardin
Obalar	Obaköy, Iğdır - Kars
Okçular	Okçiyan (Okçular), Karakoçan - Elazığ Okçiyan (Okçular), Palu - Elazığ Okçular, Göle - Kars
Osmancık	Osmanağa, Palu - Elazığ Osmanbey, Merkez - Ş.Urfa Osmandede, Pazarcık - K. Maraş Osmankomu (Dereköy), Tutak - Ağrı Osmanköy, Tuzluca - Kars Osmanlı, Muradiye - Van Osmanuşağı, Adaklı - Bingöl
Öksüzlü	*Öksüzlü, Merkez - K.Maraş* *Öksüzuşağı, Hankendi - Elazığ*
Paşevik	Paşavenk (Pınarlar), Pertek - Tunceli
Perçemli	Perçem, Refahiye - Erzincan
Rumcuk	Rumcuk (Beşağaç), Hafik - Sivas Rumekrek (Tepecik), Merkez - Erzincan Rumkiğ (Dere), Pertek - Tunceli Rumoğlu (Şehittepe), Özalp - Van Rumtik (Geçimli), Merkez - Hakkâri
Sağırlar	Sağırtaş, Merkez - Ağrı
Sakarkaya	Sakar (Uyandık), Merkez - Diyarbakır Sakarkaya, Pazarcık - K.Maraş
Sarıkaya	Sarıkaya, Besni - Adıyaman
Sarnıç	Sarınç (Dönertaş), Varto - Muş Sarınçok (Gelenek), Hilvan - Ş.Urfa

Batı Trakya'da	**Doğu Anadolu'da**
Sinikova	Sini (Oyuklu), Lice - Diyarbakır Sinik (Çatköy), Kemaliye - Erzincan
Sipahiler	Sipahiuşağı, Arapkir - Malatya
Sipir Mahalle	Sipiri (Sergen), Hani - Diyarbakır
Sofulu	Sofular, Darende - Malatya
Soğucak	Soğucak, Afşin - K.Maraş Soğucak, Elbistan - K.Maraş
Sulucadere	Sulu (Dibekli), Tatvan - Bitlis Suluk (Muratgören), Merkez - Muş Suluköy, Merkez - Malatya
Sülüklüköy	Sülüklü, Merkez - Gaziantep
Sünnetçiköy	Sünnetköy, Elbistan - K.Maraş
Şahin	Şahinan (Karasungur), Çınar - Diyarbakır Şahinbey, Merkez - Gaziantep
Taşağıl	Taşağıl, Aşkale - Erzurum Taşağıl, Çat - Erzurum
Taşçı	Taşçı, Varto - Muş
Taşlık	Taşlı, Siverek - Şanlıurfa Taşlıca, Merkez - Gaziantep Taşlıca, Iğdır - Kars Taşlıca, Merkez - Şanlıurfa Taşlıçayır, Aşkale - Erzurum
Tatarköy	Tatargazi, Malazgirt - Muş Tatarhüyük, Bozova - Şanlıurfa Tatarköy, Palu - Elazığ
Tavşankoru	Tavşancık, Horasan - Erzurum Tavşanköy, Suruç - Şanlıurfa Tavşanuşağı, Baskil - Elazığ

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
Tilkiköy	Tilk (Gümeçbağlar), Palu - Elazığ Tilkihan (Uzunköy), Merkez - Adıyaman Tilkiler, Pazarcık - K.Maraş Tilkitaş (Altınevler), Kiğı - Bingöl Tilkitepe, Merkez - Mardin Tilkköy (Çattepe), Kurtalan - Siirt Tilkköy (Korluca), Pertek - Tunceli
Tokmakköy	Tokmaklı, Andırın - K.Maraş
Vakıflar	Vakıfbırastık (Çatalören), Merkez - Erzincan
Yassıören	Yassıbulak, Tuzluca - Kars Yassıca, Selim - Kars
Yaylacık	Yaylacık, Tercan - Erzincan Yaylacık, Merkez - Gaziantep Yaylacık, Araban - Gaziantep Yaylacık, Ardahan - Kars Yaylacık, Merkez - Şanlıurfa
Yenice	Yenice, Karakoçan - Elazığ Yenice, Kağızman - Kars Yenice, Selim - Kars Yenice, Darende - Malatya Yenice, Merkez - Şanlıurfa
Yeniköy	Yeniköy, Besni - Adıyaman Yeniköy, Merkez - Diyarbakır Yeniköy, Çüngüş - Diyarbakır Yeniköy, Ergani - Diyarbakır Yeniköy, Silvan - Diyarbakır Yeniköy, Palu - Elazığ Yeniköy, Çayırlı - Erzincan Yeniköy, Aşkale - Erzurum Yeniköy, Hınıs - Erzurum Yeniköy, Pasinler - Erzurum

Batı Trakya'da	Doğu Anadolu'da
	Yeniköy, Oğuzeli - Gaziantep Yeniköy, Yavuzeli - Gaziantep Yeniköy, Digor - Kars Yeniköy, Göle - Kars Yeniköy, Posof - Kars Yeniköy, Sarıkamış - Kars Yeniköy, Merkez - Malatya Yeniköy, Arguvan - Malatya Yeniköy, Darende - Malatya Yeniköy, Merkez - K.Maraş Yeniköy, Andırın - K.Maraş Yeniköy, Pazarcık - K.Maraş Yeniköy, Pülümür - Tunceli
Yılanlı	Yılanca, Kilis - Gaziantep Yılanlı, Doğubayazıt - Ağrı Yılanlı, Arpaçay - Kars Yılanlı, Selim - Kars
Zinelli	Zeynelli (Zeynallı), Yayladere - Bingöl

TÜRK FOLKLORUNDA ALBASTI / ALKARISI İNANCI(*)

Türk folklorunda; Al, Albastı, Alkarısı, Alanası, Alkızı, Alkî, Albız, Almıs v.b. tâbirleriyle, umumiyetle doğum esnasında ve sonrasında, kırklı lohusa kadınlara ve çocuklara, nadir olarak da gebe, gelin, güvey, erkek, yolcu ve atlara musallat olan bir ruh veya hastalık ifade edilmektedir.

Bu inanç, Çin Seddinden Balkanlara, Buz Denizinden Hindistan'a kadar yayılmış olan bütün Türk kavim ve topluluklarının folklorunda bütün canlılığıyla yaşamaktadır.

Bütün Türk boylarında bu inanç, aynı bir kötü ruhun ismidir. Bu ruhun lohusa kadınlara v.s. musallat olması şekli; Kırgız, Kazak, Özbek, Kürt, Azeri, Kerkük, Balkan, Kıbrıs ve Anadolu Türkleri'nde bütün tefarruatı ile aynı şekilde, aynı motif ve özelliklere sahiptir.

Bu araştırmada, konuyu birkaç ana başlık altında özetlemeye çalışarak, Türk Dünyası içinde, bütün Türk boylarında "ortak" bir özellik taşıyan bu ruh hakkında, genel bir bilgi vermekle yetineceğiz.

"AL-RUHU"NUN TİPİ

Cin, peri, şeytan olarak tasavvur edilen bu ruh; köpek, kedi, keçi, oğlak, buzağı, tilki, örümcek, kuş, gelin, erkek, kefenli ölü, cadı, kıl ve nihayet insan ile hayvan vasıflarını bir arada bulunduran insan-hayvan şekillerinde görülmektedir. Adı geçen bu ruh, en ziyade cadı kadın hüviyetinde kendini göstermektedir.

(*) Erciyes Dergisi, Eylül - Ekim 1990, sayı : 153 - 154.

Anadolu'da bu cadı, türlü şekillerde tanımlanmıştır. Yapılan tanımlardan belli başlılarını aşağıya alıyoruz :

- Uzun boylu,
- Uzun parmaklı,
- Uzun tırnaklı,
- Dağınık, uzun sarı saçlı,
- Dağınık, uzun siyah parlak saçlı,
- Yağlı vücutlu,
- El ve ayakları küçük,
- Sivri ve uzun dişli,
- Bir dudağı yerde, bir dudağı gökte,
- Zenci suratlı,
- Gözleri tepesinde,
- Çok çirkin
- Koca koca göğüslü,
- Memelerini masallardaki dev'ler gibi omuzlarından geriye atabilen,
- Al gömlekli,
- Kuyruklu,
- Kambur yapılı,
- Avurtları çökük,
- Ters ayaklı,
- Kara renkli,
- Avuçlarının içerisi delik,
- Mavi görünüşlü,
- Mavi gözlü,
- Kadın kılıklı, korkunç yaratık,
- Dişi şeytan,

v.s. vasıfları haiz bir yaratık. Küpüne binerek bir gecede Kırım'a gidip gelebilir. Çok korkunç bir sesi vardır. (Ağrı[1], Akhisar[2],

(1) Nuri Taner, "Ağrı Bölgesinde Al Karısı ve Al Karısı İle İlgili İnançlar", Türk Folkloru, sayı : 52, Kasım 1983, s. 28.

(2) Şerif Necati, "Lohusa Kad.nlarda Albastı Hastalığı", Halk Bilgisi Haberleri, sayı : 5, 1930, s. 7.

Balıkesir[3], Beyşehir[4], Bünyan[5], Erzincan[6], Erzurum[7], Eskişehir[8], Gaziantep[9], İçel[10], İstanbul[11], Kahramanmaraş[12], Kars[13], Kayseri[14], Konya[15], Manisa[16], Ordu[17], Sinop[18], Sivas[19], Tunceli[20], Zile[21] v.s.).

Anadolu dışındaki Türkler'de de bu "Al-ruhu" için aşağı yukarı aynı tanımlamalar yapılmaktadır.

---

(3) Kemal Özer, Balıkesir'de Halk Âdet ve İnanmaları, Balıkesir 1935, s. 12.

(4) Hamit Zübeyr (Koşay), "Doğumla Alâkadar Bazı Âdet ve Hurafeler", Türk Yurdu, Sayı: 33, 1927, s. 229.

(5) Hamit Zübeyr (Koşay), anılan yazı, s. 230.

(6) Abdülkadir (İnan), Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor, İstanbul 1930, s. 46.

(7) Sırrı Numan "Erzurum'da Alkarısı", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 8, 1930, s.11: Doç. Dr. Zeki Başar, Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, Ankara 1972, s. 89, 90.

(8) "Eskişehir'de Folklor Üzerine Bir Çalışma", Halkevi (Eskişehir Halkevi Dergisi), Sayı: 34, 1936, s. 381.

(9) Cemil Cahit Güzelbey, "Gaziantep Tıbbî Folkloru Hakkında", Başpınar (Gaziantep Halkevi Dergisi), Sayı: 9, 1939, s. 5; Şakir Sabri, "Muhtelif Ruhlar Hakkında", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 98, 1939, s. 32.

(10) Sait Uğur, İçel Folkloru, II, Ankara 1948, s. 6.

(11) M. Zeki, "İstanbul'da Doğum ve Çocuk Hakkında Âdetler ve İnanmalar", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 23-24, 1933, s. 254.

(12) Müşfika Abdülkadir, "Maraş'ta Halk Âdetleri", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 8, 1930, s. 5.

(13) Aysel Narin, "Al Karı", DTL Panoroma, Sayı: 33, Şubat 1989, s. 45.

(14) Hamit Zübeyr (Koşay), anılan yazı.

(15) Cemil Sena (Ongun), "Konya ve Civarında Halk İnanmaları", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 23-24, 1933, s. 245.

(16) Fehmi Erdoğan, "Evlenme ve Düğün Âdetleri", Gediz (Manisa Halkevi Dergisi), Sayı: 69, 1943, s. 12.

(17) Sıtkı Can, Çocuk ve İlgili İnanmalar, Ordu 1947, s. 13.

(18) M. Şakir Ülkütaşır, "Alkarısına Dair Halk İnanmaları", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 95, 1939, s. 243; aynı yazar, "Albastı Hastalığı Tekevvünü ve Tedavisi", aynı dergi, s. 241.

(19) Abdülkadir (İnan), "Sivas'ta Doğum Âdetleri", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 10, 1930, s. 6.

(20) Yusuf Gül, Tunceli'de Şavaklılar, Ankara 1978, s. 20.

(21) Cahit Öztelli, "Araştırmalar: Zile'de Doğum ve Âdetleri", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 39, 1952, s. 819.

Kırgız-Kazak Türkleri'nin inançlarına göre, Albastı iki nevi olup biri "Kara Albastı" ve diğeri de "Sarı Albastı"dır. Sarı Albastı, sarışın bir kadın suretindedir. Bazen keçi ve tilki suretlerine de girer... Albastı muhtelif suretlerde görünmekle beraber, aslında sarı bir kızdır.

Başkurt'ların Albastı'ya dair inançları da Kazak-Kırgızlarınki gibidir.

Fergana Özbek'lerinin inançlarında şeytan, ecine, dev ve perilerden maada bir de Albastı vardır. Albastı'yı pejmürde, dağınık saçlı bir kocakarı suretinde telâkki ederler.

Taşkent'te, Sevzar-deha Tahtapul kapısında, "Albastı = Alvastı" köprüsü vardır. Oradan gelip geçenlerin pejmürde bir kocakarı gördükleri söylenir.

Kazak-Kırgızlarda keçi suretinde görünen bu ruhun, Uranha-Tuba Türkleri'nde keçi sesi ile bağırması ve Anadolu Türkleri'nde "fena sesle bağırması" gibi teferruat da dikkate şayandır. Bütün Türklerde bu ruh "dişi"dir[22].

Azerbaycan'da yerleşik bulunan **Kürt Türkleri**'nin inançlarındaki bu ruhu; Sovyet-Rus bilim adamı olan Bazil Nikitin, "Kürtler" isimli kitabında: "... Al-anası adı verilen bu yaratık, uzun boylu, zayıf, korkunç, kocaman memelerini omuzlarından arkaya atmış bir cadıdır... iğrenç görünümlü dev, bir çeşit dişi şeytan, el ve ayakları zayıf, yüzü kırmızı, kilden bir burnu olan bir kadındır. İnsan biçimine giren bir canavar, bir kocakarı..."[23] şeklinde vasıflandırmaktadır.

---

(22) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1972, s. 169, 170, 171, 172.

(23) Bazil Nikitin, Kürtler -Sosyolojik ve Tarihi İnceleme-, Cilt: 1, İstanbul 1976, s. 194; Cilt: 2, İstanbul 1978, s. 125, 126.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yerleşik olan **Kürt Türkleri**'ndeki "Al-ruhu" tipi de, diğer Türk boylarının bu ruh hakkındaki tanımlamaları ile aynıdır[24].

"AL-RUHU"NUN MEKÂNI

Anadolu halk inançlarına göre, Alkarısı'nın genellikle mesken tuttuğu yerler şunlardır :

- Ahırlar,
- Samanlıklar,
- Viranelikler (harabe yerler),
- Issız, boş sahalar,
- Nehir sahilleri,
- Kayalıklar,
- Çeşme ve su kaynakları,
- Su kuyuları,
- Karanlık ve kuytu köşeler,
- Ağaç dipleri,
- Taşlı yerler,
- Değirmen civarları,
- Mağaralar,
- Tandırlar

---

(24) Bk. M. Fahrettin Kırzıoğlu, Kürtlerin Türklüğü, Ankara 1968, s. 121; Şevket Bulut, Al Karısı, İstanbul 1971, s. 7-12; Yusuf Gül, Tunceli'de Şavaklılar, Ankara 1976, s. 20; M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, 4. baskı, Ankara 1981, s. 219; Hayri Başbuğ, Aşiretlerimizde At Kültürü, İstanbul 1986, s. 40; Dr. Mahmut Rışvanoğlu, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, İstanbul 1975, s. 231-235; Kadri Kemal Kop (Sevengil), Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğusu -Tarih, Etnoğrafya, Folklor-, Ankara 1982, s. 41; Doç Dr. Zeki Başar, Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, Ankara 1972, s. 89-98; Doç. Dr. Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, Ankara 1985, s. 90-103 (Alkarısı ile ilgili 11 efsaneye yer verilmiştir); Nuri Taner, "Ağrı Bölgesinde Al Karısı ve Al Karısı İle İlgili İnançlar", Türk Folkloru, Sayı: 52, Kasım 1983, s. 28-29; Zümrüt Nahya, "Urfa'da Doğum Gelenek ve Görenekleri", Türk Folklor Araştırmaları-1983, Ankara 1984, v.s...

(Erzurum[25], Erzincan[26], Sivas[27], Gaziantep[28], Tokat[29], Sinop[30], Ağrı[31], v.s...).

Kazan Türkleri'nin hurafelerine göre; Albastı, meskûn olmayan evlerde ve sahalarda bulunur.

Uluğ-Kem nehri civarında bulunan Tuba-Uranha şamanî Türklerinin akidelerine göre; "Albıs", kumsal yerlerde ve kayalarda bulunur. Uranha-Tuba Türkleri'nin şaman dualarında, kam bu ruha; "kaya yerlerde yaşayan altı Sarı Albıstarım" diye hitap ediyor[32].

Uranha'ların şaman (kam) dualarında zikredilen ve kayalarda bulunan altı sarı Albası, Kazak-Kırgız ve Başkurtlar'da "sarı kız" suretinde olan bu ruh kültü ile Anadolu Türkleri'nin "Sarı Kızlar" efsanesi de münasebettar olabilir[33].

---

(25) Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 90; Abdülkadir (İnan), Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor, İstanbul 1930, s. 45; Sırrı Numan, anılan yazı.

(26) Dr. A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de Tıbbî Folklor Üzerine Rapor", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 56, 1936, s. 127.

(27) Abdülkadir (İnan), "Sivas'ta Doğum Âdetleri", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 10, 1930; Hamit Zübeyr (Koşay), anılan yazı.

(28) Cemil Cahit Güzelbey, anılan yazı; aynı yazar, "Gaziantep'te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar", Türk Folklor Araştırmaları 1981/2, Ankara 1982, s. 19-37.

(29) Cahit Öztelli, anılan yazı.

(30) M. Şakir Ülkütaşır, anılan yazı.

(31) Nuri Taner, anılan yazı.

(32) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 170, 172, 173.

(33) Mudurnu'ya 3 saat mesafede, Yazılar deresinin biraz yukarısında, Göncek köyü civarında, "Sarı Kayalar" yahut "Sarı Kızlar Kayası" denilen bir kaya vardır. Yerli ahalinin akidesine göre, bu kayalarda "sarı kızlar" varmış. Bu kayaya ait efsane, Pertev Naili Boratav tarafından tesbit edilmiştir. (Abdülkadir İnan, "Al Ruhu Hakkında - Türk Mitolojisinde Kötü Bir Ruh", Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya dergisi, Sayı: 1, Temmuz 1933).

ALBASMASI (= AL HASTALIĞI)

Lohusa hummasına tutulan bazı kadınlarda intanın şiddeti sonucu olarak, görme ve işitme kuruntulariyle birlikte ciltte de kırmızı lekeler meydana gelmesine, hekimlikte "albasma" adı verilmektedir.

Folklorumuzda, böyle kadınların "Alkarısı" denen uğursuz bir varlığın kötülüğüne uğradığına inanılmaktadır. Lohusa hummasının (fièvre purpèrale) halk arasındaki diğer bir adı da "Albastı"dır[34].

Anadolu Türk hurafelerinde bu ruhun mühim rolünü görüyoruz. "Alkarısı" veya "Albastı" hastalığı tesmiye edilen bu ruh lohusa kadınlara musallat olur. Bazen yalnız kalan lohusanın yanına peri kızları gelerek lohusanın ciğerini alır giderler ve bu suretle lohusayı albasarmış. Lohusanın ciğerini alıp suya bırakırsa lohusa ölürmüş. Dr. Kunos'un notuna nazaran, "çocuk doğduğu vakit lohusaya acıklı bir haber söylenirse korku, teessürden mütevellit hale yahut hastalığa 'albastı' tâbir olunur"[35].

Erzurum'da, "Al hastalığı" ile ilgili olarak halk arasında düzenlenen bir ankette, bu hastalık hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki :

- Al hastalığı, lohusadan çok kan giderse baygınlık gelir. Mecalsiz kalan lohusaya hayal görünür. En çok aklına taktığı ve korktuğu şeyler gözleri önüne gelir.

- Lohusa fazla kan zayi eder ve yalnız kalırsa al basar.

- Albasması, kırk süresi içerisinde olur.

- Fazla kan zayi ederek lohusanın kendini kaybetmesine al basması denir.

- Albasan lohusalar, dalgınlık içerisinde bulunurlar.

---

(34) Türk Ansiklopedisi, Cilt: 2, s. 12, ("Albasma" ve "Albastı" maddeleri).

(35) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 171.

- Albastılar sıkıntılı sesler çıkarırlar ve alkarısı lohusanın göğsüne oturup nefesini keser.

- Al, lohusanın ciğerini çekip almak ister. Ciğerleri sökülmemiş olan albastılar kurtulurlar.

- Albasan lohusa, bitkin ve perişan bir durum gösterir, sayıklar, yiyip içmez ve harekete muktedir olamaz.

- Lohusayı albasınca, korku ve ağırlık içerisinde bulunur, kıpırdayamaz, nefesi daralır. Boğulma tehlikesi geçirir. Her şeyi anlar fakat konuşamaz.

- Albasan lohusa baygınlık geçirir.

- Al, çoklukla üç günde basar. Anne ve çocuğun ciğerlerini sökmek ister.

- Çok korkan lohusaları albasar.

- Doğum yapan kadın korktuğu için gece gözlerinin önüne kötü hayaller gelir.

- Albasması, bir nevi korku halidir. Lohusanın gözüne insanlardan yegi yaratıklar görünür."(36)

Yine, Erzurum'un bazı çevre köylerinde (37 köy) ana-çocuk bakımı ile ilgili kültür kalıpları ile, gebe kadının cemiyetteki yeri ve çocuğun sosyalizasyonu meselesini ele alan bir başka araştırmaya göre; "hamile kadının akşam namazından sonra dışarı çıkması iyi sayılmaz : 'su dökmeye yalnız başına gidemez'. 'Akşam namazından sonra kapı önüne, eşiğe ve evin dışına sıcak su serpemez'. Çünkü, 'bu yerlerde bulunan cinler yanar ve sakat kalırlar, kendisine karşı kin beslerler, yarın doğum yapınca çocuğa musallat olur, ciğerini söküp götürürler'. Bu sebepten ötürü, gebe kadınla-çocuk arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Grubun bütün inanç ve normları, sihrî teknikler hem gebe kadının hem de çocukla alâkalı birtakım pratikleri

(36) Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 91.

ihtiva eder. Bu pratik ve inanmaların temelinde eski Türklere ait şaman inançlarının büyük tesiri olduğu âşikârdır."[37]

Diğer yörelerimizde de aynı motiflere rastlıyoruz :

Alkarısı, lohusa ile çocuğunun ciğerlerini suya çalmak veya yemek suretiyle ölümlerine sebep olur (Manisa[38], Akhisar[39], Erzincan[40], Ağrı[41], Gaziantep[42], Muş/Varto[43], Tunceli[44], v.s..)

Güney Anadolu Yörükleri hakkındaki derlemeleriyle tanınan halkbilimci Ali Rıza Yalman (Yalkın)'ın konu ile ilgili tesbitleri ise şöyledir :

"Halk, lohusa kadınlara 'Al basacak' diye pek çok korkar. Lohusa azıcık hastalansa hemen obaya haber verilir ve bütün bilgili kadınlar toplanarak bu hayalî hastalığın yine hayale dayanan çarelerini ararlar...

"Al hastalığı, kadın kılıklı bir korkunç yaratıktır. Bu yaratığın elinde bir ciğer vardır. Kendisi dev kadar büyük bir kadındır. Onun gıdasını yalnız lohusaların ciğerlerini koparıp yediğine dair bir inanış vardır. Bu inançları Beydikli oymağında Döne kadından dinledim."[45]

---

(37) Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, "Doğu Anadolu'da Ana-Çocuk Bakımı İle İlgili Kültür Kalıpları", Türk Kültürü, Sayı: 233, Eylül 1982, s. 8.

(38) Fehmi Erdoğan, anılan yazı.

(39) Şerif Necati, anılan yazı.

(40) Abdülkadir (İnan), Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor, s. 45.

(41) Nuri Taner, anılan yazı.

(42) Cemil Cahit Güzelbey, anılan yazı; Şakir Sabri, anılan yazı.

(43) M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, 4. baskı, Ankara 1981, s. 219.

(44) Yusuf Gül, anılan eser, s. 20.

(45) Ali Rıza Yalman (Yalkın), Cenupta Türkmen Oymakları, I, Ankara 1977, s. 282, 283.

"Al", hastalık olarak kastedildiği taktirde, daha önce zikredilmiş olan isimlerden başka;

- Kızıl,
- Kızamık,
- Kurdeşen,
- Sara,
- Gelincik,
- Karıştı,
- Havale,
- Alacama,
- Cinuğrağı,
- Ağırlık çökme,
- Kâbus,
- Albasu

ve bilhassa "albasması" isimlerinden bir veya birkaçını alır (Eskişehir(46), İzmir(47), Gaziantep(48), Balıkesir(49), İçel(50), Zile(51), Trakya(52), Niğde, Çankırı, Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Bursa, Kütahya, İstanbul, Samsun, Ordu, Ankara, Yozgat, Trabzon(53), v.s...)

Albasmasına uğrayan kimseye "Albasan" denir. Albasan önce gerinmeye başlar, ağrı çeker, etrafındaki eşyaları kırmızı renkte görerek bayılır, ağzından köpükler gelir, morarır, sayıklamaya başlar (Eskişehir(54), Ordu(55), İçel(56), Balıkesir(57), v.s...).

---

(46) "Eskişehir'de Folklor Üzerine Bir Araştırma"...
(47) Dr. A. Süheyl Ünver, anılan yazı, s. 128.
(48) Dr. A. Süheyl Ünver, anılan yazı, s. 135.
(49) Kemal Özer, anılan eser, s. 12.
(50) Sait Uğur, anılan eser, s. 6.
(51) Cahit Öztelli, anılan yazı.
(52) Dr. Besim Ömer, Doğum Tarihi, İstanbul 1932, s. 26.
(53) Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I, Ankara 1963, s. 207, 214.
(54) "Eskişehir'de Folklor Üzerine Bir Araştırma"...
(55) Sıtkı Can, anılan eser, s. 13.
(56) Sait Uğur, anılan eser.
(57) M. Halit Bayrı, "Balıkesir'de Çocuk ve Doğum Hakkında İnanmalar", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 77, 1938, s. 101.

Bazı kimselere göre; lohusanın fazla kan kaybetmesinden ötürü meydana gelen albasmasına, tıp'ta; "hummai nifası", "hummai nufesa", "intanı nifası", "lohusa ufuneti", "deni", "septisemi" gibi isimler verilmektedir[58].

Anadolu'nun hemen her tarafında; Alkarısı'nın "lohusanın ciğerini alıp götürmesi ve suya atması" şeklinde ifade edilen inanç, Anadolu dışındaki Türkler'de de yaşamaktadır.

Altaylı boylarda ve Kırgızlar'da doğum saati yaklaşınca, oba yahut oymak kadınları lohusanın evine toplanırlar. Tecrübe görmüş bir kadın ebe (ineci) vazifesini görür. Çadırın tam orta yerine (ateş yakılan yerine), bir direk yerleştirerek ona bir urgan bağlarlar. Bu urganın bir ucu duvara bağlanıp lohusanın koltukları altından geçirilir. Kadın çok ıstırap çekmeye başlarsa "Albastı" yahut "Alkarısı" denilen kötü ruhun lohusaya musallat olduğuna hükmederler...

Kırgız-Kazak Türkleri'nin hurafelerine göre bu ruh, lohusalara musallat olurken, ciğerlerini alır ve götürüp suya atar.

Yakut Türkleri'nde de "Abası" denilen bir ruh vardır ki, bunun mümeyyiz vasıflarından biri, insanın "kut" (= ruh)unu alıp götürmektir. Diğer Türkler'de Albastı yahut Alkarısı, insanın ciğerini alıp götürür[59].

Sovyet Azerbaycanı'ndaki **Kürt** Türkleri üzerine Çursin tarafından yapılan bir incelemeye[60] dayanarak; "KÜRTLER" isimli kitabında, **Kürt** Türkleri'ndeki "doğum"la ilgili gelenekler hakkında konumuzla alâkalı ve bizce gayet önemli sayılabilecek nitelikte açıklamalarda bulunan Sovyet yazarı Bazil Nikitin, söz konusu olayı şu şekilde irdelemektedir :

---

(58) Dr. Orhan Acıpayamlı, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Ankara 1974, s. 75 v.d.

(59) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 168, 169, 171.

(60) Kafkas Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü Bülteni, Cilt: III, 1925, Tiflis.

"Doğum zor olursa, gebe kadının kulakları çekilir, kulağına adı bağrılarak kendine gelmesi söylenir; ayrıca erkek kardeşinin ya da bir misafirin geldiği gibi sözler söylenir. Kadın bayılırsa, ayıltmak için bir el silâh atılır. Bazen ırmağa gidilip bir hançerle su 'kesilir' (doğum yapacak kadını bağlayan bağı kesmeye yarayan bir büyü). Halk inancına göre lohusa kadın, 'al-anası' adı verilen bir yaratığın saldırısına uğrar. Bu yaratık, uzun boylu, zayıf, korkunç, kocaman memelerini omuzlarından arkaya atmış bir cadıdır. Al-anası, lohusanın yüreğini ve ciğerlerini söker, ırmağa götürüp suda yıkar. Eğer bunu yapmak fırsatını bulursa kadın ölür. Al-anası'nı kovmak için lohusanın çevresinde bir yaylım ateşi açılır. Ayrıca, hançerle ırmağı yarmaktan amaç, Al-anası'nın gelip ırmakta yıkayabileceği, kadının yürek ve ciğerlerini de kurtarmaktır."[61]

Bazil Nikitin, "KÜRTLER" kitabında, ayrıca şu bilgileri de vermektedir :

"Al, lohusa kadına işkence eden ve onun karaciğerini söküp bir sepetin içine atan bir çeşit dişi şeytandır. Al, sepetiyle birlikte suyu geçmeği başarırsa, lohusa ölür..."

"Al'dan kimi zaman insan biçimine giren bir canavar olarak da söz edilmektedir. Al, özellikle evde yalnız kalmış gebe kadınlar için tehlikelidir. Böyle bir durumda, canavar odaya girer, kadının kalbini söker ve onu öldürür... Al'ın, özellikle lohusalığın ilk kırk günü içinde daha tehlikeli olduğuna inanılır..."[62]

Kıbrıs Türkleri'nde de aynı duygu, düşünüş ve inançların tüm canlılıklarını muhafaza ettikleri bilinmektedir[63].

---

(61) Bazil Nikitin, anılan eser, Cilt: 1, s. 193, 194.

(62) Bazil Nikitin, anılan eser, Cilt: 2, s. 125, 126.

(63) Erdoğan Saraçoğlu, "Kıbrıs'ta Doğumla İlgili Gelenek-Görenek ve İnançlar", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Program ve Bildiri Özetleri, I, Ankara 1986, s. 135.

Gunnar Jarring'in Güney Türkistan'da yaşayan Kaşgar, Yeni Hisar ve Yarkent bölgeleriyle günümüz Uygurlar'ının inanç sistemleri üzerine Katanov, Pantusov, Le Coq, Oldenburg, Malov ve Tenisev gibi araştırmacılara dayanarak geliştirdiği yeni bir incelemesi[64], bize nazar değmesi, cin çarpması, ALBASTI gibi sahamızla alâkalı konularda ortak kültür modellerini canlı bir şekilde izah etmektedir. Kültür modellerinde görülen bu yakın benzerlik, Anadolu'ya gelen Türkler'in kaynak ülkelerden getirdikleri inanç ve değer normlarını binlerce yıldan beri devam ettirdiklerini açıklamaktadır.

Kültür modelleri arasında rastlanan bu benzerlikler, Balkanlarda yaşayan gruplar ile, Kıbrıs'ta, Anadolu'da, Azerbaycan'da, Kerkük'te, hatta Doğu Türkistan'da yaşayanlar arasındaki mevcut tarihî ve sosyo-kültürel ilişkileri gösterir[65].

"ALBASMASI" SÖZÜNÜN ETİMOLOJİK İNCELEMESİ

"Albasması", "Albastı", "Albasu", "Albas" v.b. tâbirlerin esasını "al" ve "basmak" kelimeleri teşkil eder. "Al" kelimesinin; "al", "alp", "alot", "alas" kelimelerinden geldiğini iddia edenler vardır. Bu hâle göre, "albasmak" tâbirinin teşekkülünü aşağıdaki şekillerden birine bağlamak mümkündür :

1) Albasmak < al + basmak,
2) Albasmak < al + basmak < alp + basmak,
3) Albasmak < al + basmak < alot + basmak,
4) Albasmak < al + basmak < alas + basmak.

Bu durum karşısında; "al", "alp", "alot", ve "alas" kelimelerinin mânâları üzerinde durmak gerekmektedir.

---

(64) Gunnar Jarring, Matters of Ethnological Interest in Swedish Missionary Reports from Southern Sinkiang, 1979.

(65) Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, anılan yazı, s. 17.

1. **AL :** Al kelimesinin çeşitli mânâları vardır :

a) Pembe[66]

b) Kırmızı (Türkiye[67], Kırım[68], Çağatay[69], Uygur[70], Kürt[71])

c) Açık kızıl (Kırım[72], Kazak[73])

ç) Parlak kızıl (Kazan, Kırgız, Uygur, Osmanlı)[74]

d) Kızıl (Türkiye[75], Kırgız[76])

e) Al renk (Uygur[77], Karahanlı[78])

f) Dek, desise, hile, tuzak, aldanma (Türkiye[79], Uygur[80], Kürt[81], Karahanlı[82])

g) Vahşi, dehşetli, korkunç, karanlık (Altay[83], Kürt[84]

ğ) Cin, peri, dev, dişi şeştan (Türkiye[85], Kırgız, Kazan, Kun, Kırım[86], Kürt[87], Kaşkay[88])

h) Turuncu / kırmızı renkte kumaş.

---

(66) Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul 1985, s. 26.
(67) Şemseddin Sami, anılan eser.
(68) W. Radloff, Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte I, Petersburg 1893.
(69) W. Radloff, anılan eser.
(70) A. Von Gabain - W. Bang, Analitischer İndex II A, 1921.
(71) Ehmedê Xanî, Mem û Zîn, 2. baskı, İstanbul 1975, s. 494.
(72) W. Radloff, anılan eser.
(73) Hasan Oraltay - Doç. Dr. Nuri Yüce - Saadet Pınar, Kazak Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1984, s. 11.
(74) W. Radloff, anılan eser.
(75) Şemseddin Sami, anılan eser.
(76) W. Radloff, anılan eser.
(77) A. Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1968, s. 10.
(78) Kaşgarlı Mahmud, DLT, I, s. 81.
(79) Şemseddin Sami, anılan eser.
(80) A. Caferoğlu, anılan eser.
(81) Doç. Dr. Tuncer Gülensoy, Kurmancî ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1983, s. 29.
(82) Kaşgarlı Mahmud, DLT, I, s. 63, 81; II, s. 289; III, s. 412.
(83) W. Radloff, anılan eser.
(84) Bazil Nikitin, Kürtler, I, s. 194.
(85) Dr. Orhan Acıpayamlı, anılan eser, s. 75.
(86) W. Radloff, anılan eser.
(87) Bazil Nikitin, anılan eser, Cilt : 2, s. 125.
(88) Bazil Nikitin, anılan eser, Cilt : 1, s. 194.

Büyük Türk dil bilgini Kaşgarlı Mahmud, bu anlamıyla "al" kelimesi hakkında şu bilgiyi vermektedir :

"Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eğer örtüsü yapılan turuncu ipek kumaş,"[89]

Merhum Prof. Dr. Abdülkadir İnan da, bu konuda şu ilgi çekici açıklamayı yapmaktadır :

"Türklerin en eski devirlerinden beri 'albayrak' kullanmalarının bu 'Al' kültü ile bağlı bir an'ane olacağı hatıra geliyor. Kazak - Kırgızlar bayrak kelimesi yerine 'yalav' kelimesini kullanırlar ki 'alav'dır. Al ruhunun adiyle al renginin münasebeti şüphesizdir.. Şamanizmde ("eski Türk dini inançlarında") 'ruh'lar şerefine bayraklar (Altayca'da: Yalama) dikmek âdettir. Al ruhunun 'hami ruh' sayıldığı devirde bunun şerefine dikilen bayrak ateş rengine yakın bir renkte olmuştur. Bizim fikrimize göre Türklerin 'albayrak'ları Al ruhunun ateş tanrısı ve hami ruh sayıldığı devirden kalma bir hatıradır ki, yedi - sekiz bin yıllık demektir."[90]

Burada hemen şu dikkat çekici ve oldukça da düşündürücü bir noktaya işaret etmek lüzumunu hissediyoruz ki, günümüzde Doğu Anadolu Türk sakinlerinden olan Kürtler'in[91] konuştukları lehçe (Kürtçe)de; "al" kelimesi, "bayrak" anlamında kullanılmaktadır[92].

Anadolu'nun diğer bazı yörelerinde de "al" sözcüğü ile bu anlama gelebilecek olan şu ifadeler kullanılmaktadır :

- Düğünde, güveyin boynuna atılan mendil büyüklüğünde kırmızı bez (Şarkikaraağaç-Isparta).

---

(89) Kaşgarlı Mahmud, DLT, I, s. 81

(90) Abdülkadir (İnan), "Al Ruhu Hakkında - Türk Mitolojisinde Kötü Bir Ruh", Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya dergisi, Sayı: 1, Temmuz 1933.

(91) Geniş bilgi için bk. Şükrü Kaya Seferoğlu, Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler, Ankara 1982.

(92) Musa Anter, Ferhenga Kurdî-Tırkî (Kürtçe-Türkçe Sözlük), İstanbul 1967, s. 7. Ayrıca bk. Joyce Blau, Ferheng Kurdî û Tırkî, 1975, s. 11.

- Kadınların alınlarına bağladıkları, yeşil kırmızılı ipek örtü (Tahtacı Aşireti - Isparta).

- Gelinlerin başına örtülen uzun, kırmızı örtü, duvak (Sütçüler, Şarkikaraağaç, Eğridir - Isparta; Yeşilova - Burdur; Çaycuma - Zonguldak)[93].

2. **ALP :** Alp kelimesinin mânâları arasında şunlar da vardır :

a) Dev (Kazan)
b) Yiğit, kahraman, muharebede lider (Uygur, Çağatay, Doğu Türkleri, Tunguz, Osmanlı)[94].

3. **ALOT :** Ateş (Dış Türkler, özellikle Yakut Türkleri)[95].

4. **ALAS :** Amin (Dış Türkler, özellikle Altay ve Yenisey Türkleri)[96].

O hâlde, "albasmak" tâbirinin doğuşunda aşağıdaki anlamlara gelen terkiplerden birine dahil olması lâzımdır :

1) Albasmak < (Amin) + basmak,
2) Albasmak < (Kahraman, lider) + basmak,
3) Albasmak < (Hile, dek, tuzak) + basmak,
4) Albasmak < (Vahşi, dehşetli, korkunç) + basmak,
5) Albasmak < (Ateş) + basmak,
6) Albasmak < (Renk, bilhassa kırmızı) + basmak,
7) Albasmak < (Dev, cin, peri, dişi şeytan) + basmak.

Macarca'ya bizdeki "al-ruhu"nun karşılığı olarak cadı mânâsına "boszorkany"[97] şeklinde geçen "albasmak" terkibinin ikinci kelimesi olan "basmak", bir yere ayak değdirmek, koymak mânasına gelmeyip; can basmak, kara basmak, ağır basmak terkiplerinde aynı fiilin ifade etmiş olduğu bir yere girme, işgal etme mânâlarına gelir.

---

(93) Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I, s. 166.
(94) W. Radloff, anılan eser.
(95) Abdülkadir (İnan), "Al-Ruhu Hakkında"...
(96) Abdülkadir (İnan), anılan yazı.
(97) Bernat Munkacsi, Nyelvtu domanyi közlemenyek, XX. (zikreden : Dr. Orhan Acıpayamlı, anılan eser, s. 79).

"Al" ve "basmak" kelimelerinin mânâlarını belirttikten sonra, yukarıdaki yedi terkipten hangisinin albasmak tâbirine esas olabileceğini "al-ruh" ve hastalığının hususiyetlerini göz önünde bulundurmak suretiyle araştırmaya başlayalım :

Bu takdirde; 1, 2, 3, ve 4 numaralı terkipleri bir kalemde çizmemiz icap eder. Çünkü adı geçen hastalık veya ruhun bunlarla yakın veya uzak bir bağı mevcut değildir. Mesela, albasmasında lohusa bir kahraman basması sebebiyle hastalanmış değildir. "Ateş + basmak" ve "kırmızı + basmak" tâbirleri, al hastalığının bazı özelliklerini göstermektedir. Nitekim, bir lohusayı albastığı takdirde ateşi yükselmekte, çehresi kızarmakta ve çevresini al renkte görmektedir. Lâkin yukarıdaki iki terkip, al bir ruh olarak düşünüldüğü taktirde, onun hiçbir vasfını ifade edememektedir. Al-ruhu, bir dev veya cadıdır. "Dev + basmak" mânâsını taşıyan tâbir ise, bu son anlamı haizdir. Kunos, albasmak tabirindeki al kelimesini kırmızı anlamına alanlara itiraz ederek, bunun halk etimolojisine istinat ettiğini söylemektedir[98].

TÜRK TOPLULUKLARINDA "AL-RUHU" İÇİN KULLANILAN TÂBİRLER

"Albasmak" tâbirinden doğan, ayrı ruh ve hastalık için kullanılmakta olan tâbirlerin Türk toplulukları arasındaki dağılış tablosunu -alfabetik sıraya göre- şu şekilde çizebiliriz :

AL : (Türkiye: Gaziantep, İçel, Ordu, Hatay, Kars[99] v.s.; Azerbaycan : Kürt[100], Kaşkay[101].

ALACAMA : (Türkiye : Balıkesir[102], Gaziantep[103] v.s.)

(98) Ignacz Kunos, Revue Oriental I, s. 334 (zikreden : Dr. Orhan Acıpayamlı, anılan eser, s. 79).

(99) Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I, s. 166; Dr. Orhan Acıpayamlı, anılan eser, s. 75; Şemseddin Sami, anılan eser, s. 26; Aysel Narin, anılan yazı.

(100) Bazil Nikitin, anılan eser, Cilt : 2, s. 125.

(101) Bazil Nikitin, anılan eser, Cilt : 1, s. 194.

(102) Kemal Özer, anılan eser.

(103) Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I, s. 177.

ALANASI : (Türkiye[104], Azerbaycan Kürtleri[105])

ALBAS : (Yakut)[106].

ALBASTI : (Türkiye : Uşak, Burdur, Çanakkale, Kütahya, Kocaeli, İstanbul, Çorum, Amasya, Ordu, Gümüşhane, Artvin, Gaziantep, Kahramanmaraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Zonguldak, Kastamonu, Kırklareli, Eskişehir, Adana, Çankırı, Tokat[107] v.s.; Kırgız[108], Kazak[109], Kazan[110], Çuvaş[111], Başkurt[112], Özbek[113], Kıbrıs[114]).

ALBASU : (Türkiye)[115].

ALBIS : (Tuba-Uranha)[116].

ALBIZ : (Türkiye : Edirne)[117].

ALGARISI : (Türkiye : Elazığ)[118].

ALGELİNİ : (Türkiye : Gemerek-Sivas)[119].

---

(104) Türk Ansiklopedisi, Cilt : 2, s. 12; Dr. Orhan Acıpayamlı, anılan eser.

(105) Bazil Nikitin, anılan eser, Cilt : 1, s. 194.

(106) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 171.

(107) Şerif Necati, anılan yazı; Dr. Orhan Acıpayamlı, anılan eser; Türk Ansiklopedisi, Cilt : 2, s. 12, 13; Derleme Sözlüğü, I, s. 207.

(108) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, anılan eser, s. 169.

(109) Hasan Oraltay - Doç. Dr. Nuri Yüce - Saadet Pınar, anılan eser, s. 13.

(110) W. Radloff, anılan eser.

(111) H. Paasonen, Çuvaş Sözlüğü, İstanbul 1950, s. 3.

(112) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, anılan eser, s. 170.

(113) Anılan eser, s. 170.

(114) Erdoğan Saracoğlu, anılan bildiri.

(115) Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügâti, s. 118.

(116) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, anılan eser, s. 170.

(117) Köprülüzade Fuat, Millî Edebiyatın İlk Mübeşşirleri, İst. 1928, s. 13; Abdülkadir (İnan), "Al-Ruhu Hakkında"...; Derleme Sözlüğü, I, s. 208.

(118) Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I, s. 212.

(119) Anılan eser, I, s. 166.

ALKANASI : (Türkiye : Van)[120].
ALKARASI : (Türkiye : Kars)[121].
ALKARISI : (Türkiye : -genel-)[122].
ALKIZI : (Türkiye)[123].
ALKİ : (Kürt [=Azerbaycan Kürtleri])[124].
ALMIS : (Altay[125], Teleut[126]).
HAL/HALKARISI: (Kaşkay[127], Kürt[128]).

Musa Anter'in "Kürtçe-Türkçe Sözlük"ünde geçen "Hal" sözcüğü; "veba hastalığı" anlamında kullanılırken, "Halareş" sözcüğü de "taun hastalığı" şeklinde açıklanmıştır. Sözcükte geçen "reş" ifâdesi, "kara" anlamındadır. Şu hâlde; "Hal-a-reş(=kara)", Hal-a-kara/Halkara/Halkarı/(H)Alkarısı'ndan başka birşey olmasa gerek[129].

ALBASMASINDAN KORUNMAK İÇİN BAŞVURULAN ÇARELER

Erzurum ilimiz halkından derlenip toplanan bu konuya dair bilgileri, gayet ehemmiyetli bulduğumuzdan dolayı, bunları burada aynen sunmakta büyük fayda mülâhaza etmekteyiz. Şöyle ki :

- Ebe, lohusaya yedireceği yemeğin ilk lokmasını üç defa lohusanın ağzına götürüp geri çektikten sonra kendisi yer. Çünkü, alka-

---

(120) Anılan eser, I, s. 222.
(121) Cumhuriyetin 50. Yılında Kars 1973 İl Yıllığı, s. 97.
(122) Bk. Konu ile ilgisi bulunan bütün kaynaklar.
(123) Türk Ansiklopedisi, Cilt: 2, s. 12; Dr. Orhan Acıpayamlı, anılan eser, s. 7.
(124) Bazil Nikitin, "Quelques observations sur les Kurdes", Mercure de France, 1921; aynı yazar, Kürtler, Cilt: 2, s. 125.
(125) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 170.
(126) W. Radloff, anılan eser.
(127 Bazil Nikitin, Kürtler, Cilt: 1, s. 194.
(128) M. Fahrettin Kırzıoğlu, Kürtlerin Türklüğü, Ankara 1968, s. 121; Dr. Mahmut Rışvanoğlu, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, İstanbul 1975, s. 231; Mehmet Alkaş, Kars Merkez Söğütlü Köyünde Mukayeseli Folklor Çalışması, Erzurum 1967, s. 40, v.s...
(129) Musa Anter, anılan eser, s. 61.

rısının kıl biçimine girerek ilk lokmaya bulaşacağı ve bu lokmayı lohusa yediği taktirde karnına girerek ciğerlerini söküp götüreceği inancı vardır.(130)

- Lohusanın boynuna siyah boncuk takılır.
- Yastığın üstüne siyah erkek pantolonu atılır.
- Albasmaması için beşikten at kulağı asılır.
- Lohusanın yorganına iğne sokulur.
- Albasmaması için eve ciğer asılır.
- Lohusanın alnına kırmızı vala bağlanır.
- Albasmaması için lohusanın yanına kılıç konur.
- Lohusanın ve çocuğunun yanları kırk gün yalnız bırakılmaz.
- Lohusanın yastığının altına Kur'ân-ı Kerîm veya En'âm konur.
- Lohusanın baş ucunda tabanca, bıçak bulundurulur.
- Lohusanın yanında erkek bulunmasına dikkat edilir veya erkek çocuk bulundurulur.
- Lohusanın yatağının altına soğan konur.
- Lohusanın yorganına büyük iğne sokulur.
- Yorganın yüzü al renkli parçalardan yapılır.
- Lohusanın odasında süpürge bulundurulur.
- Ucuna soğan takılmış bir eğiş lohusanın başucuna konur.
- Lohusanın başucuna kocasının elbisesi asılır.
- Lohusaya kırmızı yorgan örtülür ve kırmızı elbiseler giydirilir.
- Lohusa sık sık uykudan uyandırılır ve içinden okuması tavsiye olunur.
- Yanlarında erkek veya erkek çocuk bulundurulamayan lohusalara erkek gömleği giydirilir ve yanlarında bir horoz bulundurulur.
- Lohusanın yatağının çevresine kıl şeritli kordon yapılır.

---

(130) Aynı geleneği Kars yöremizde de müşahade etmekteyiz: Anneyi "alkarası" basmasın diye, ilk lokmayı ebe alır ve üç defa anneye uzatıp geri aldıktan sonra kendisi yer. Bu lokma ile "alkarası" annenin içerisine girerse, iç organlarını götürür ve ölümüne sebep olur. Kendi evinin yemeklerine "alkarası" girer diye komşular anneye yemek yapıp getirirler. Buna "yoklama" denir (Cumhuriyetin 50. Yılında Kars 1973 İl Yıllığı, s. 97).

- Yün tarağının dişlerine soğan geçirilip lohusanın yanıbaşına konur.
- Lohusanın başına beyaz tülbent örtülür. Alnına kırmızı kordela bağlanır.
- Lohusanın lambası kırk gece söndürülmeden yakılır.
- Odada hiç kullanılmamış süpürge bulundurulur.
- Hastanın yanına bir tas su konur. Tasın yazılı olmasına ve ağzının kapatılmasına dikkat edilir.
- Lohusayı albasmaması için yastığının altına bir parça kurt derisi konur.

Not : Alkarısına karşı lohusanın yanında su bulundurma gerekmez. Burada suyun yazılı tasa konması ve ağzının kapalı bulundurulması şartı ileri sürüldüğünden prensip kökünden ihlâl edilmiş görünmüyor. Esasen Al'ın suya geldiğine inanıldığı görülmektedir. Albasmaması için alınan tedbirlere dikkat edilecek olursa, ortamın Al'ınkine benzetilmemesine çalışılmıştır.

Kırk gün lamba yakılmakla aydınlık yapılmış ve erkek veya çocuk bulundurmak suretiyle ıssızlık giderilmek istenilmiştir.

Halbuki, kaydedildiği gibi Alkarısı su kenarlarında, loş ve karanlık yerlerde bulunur, kanısı vardır. Bütün tedbirler, Alkarısı için elverişli olan ortamın şartlarının zıddını gösterir şekilde alınmışlardır[131].

Erzurum halk inançlarından sunduğumuz ve "Alkarısı"nın muhtemel zararlarından lohusayı korumayı esas alıp düşünülen tedbirler, hiç şüphesiz, yalnız bu yöremize münhasır değildirler. Aynı düşünceler, aynı doku ve motifler, bir uçtan öbür uca, Anadolumuzun her köşe ve bucağında var olan millî değerlerimizde, folklorik ürünlerimizde ifâdelerini bulmaktadırlar.

"Alkarısı"na karşı, diğer yörelerimizde alınan tedbirler; Erzurum ve çevresi iller ile tıpatıp aynı olmakla beraber, biz yine de, yararlı olur düşüncesiyle, kısa bir özet sunma lüzumunu hissediyoruz :

---

(131) Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 91, 92, 93.

Lohusa ile yavrusunun, albasmaması için, kırk gün kırk gece yalnız bırakılmamaları lâzımdır (Türkiye -genel-).

Eğer yalnız bırakılmaları icap ediyorsa, aşağıdaki pratiklerin bir veya birkaçına birden müracaat edilir :

1. Lohusa ile çocuğunun bulundukları odanın herhangi bir yerine;
   a) Kur'ân (Ağrı)[132],
   b) Çocuk konaklaması (İstanbul)[133],
   c) Elek (Ordu)[134],
   ç) Ayna (Sivas[135], Gaziantep[136]),
   d) Süpürge (Manisa[137], İstanbul[138], Bursa[139], Ordu[140], İçel[141], Kandıra[142], Sivas[143], Gaziantep[144], Kahramanmaraş[145], v.s..),
   e) Soğan, sarmısak, mavi boncuk ve papuçtan ibaret nazarlık (İstanbul[146], Bursa[147], Karadeniz Çepnileri[148], Isparta[149], Gaziantep[150], Kars[151], v.s..) asılır.

---

(132) Nuri Taner, anılan yazı.
(133) M. Zeki, anılan yazı.
(134) Sıtkı Can, anılan eser.
(135) Vehbi Cem Aşkun, Sivas Folkloru, I, 1940, s. 117.
(136) Şevket Bulut, anılan eser, s. 7.
(137) Fehmi Erdoğan, anılan yazı.
(138) M. Zeki, anılan yazı.
(139) Faika İsamettin, "Bursa'da Çocukluğa Dair Âdetler ve İnanmalar", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 74, 1937, s. 44.
(140) Sıtkı Can, anılan eser.
(141) Sait Uğur, anılan eser.
(142) Muzaffer Uyguner, "Gelenekler: Kandıra'dan Derlenmiş İnanmalar", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 64, 1954, s. 1011.
(143) Vehbi Cem Aşkun, anılan eser.
(144) Dr. A. Süheyl Ünver, anılan yazı.
(145) Müşfika Abdülkadir, anılan yazı.
(146) M. Zeki, anılan yazı.
(147) Faika İsamettin, anılan yazı.
(148) Abdülkadir (İnan), Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor, s. 45.
(149) Etem Ertem, "Doğum İnanları", ÜN, III, Sayı: 29, 1936, s. 127.
(150) Cemil Cahit Güzelbey, anılan yazı.
(151) Aysel Narin, anılan yazı.

2. Lohusa ile çocuğunun yastıklarının altına;

- Kur'ân,
- En'âm,
- Muska,
- Kama,
- Orak,
- Bıçak,
- Maşa,
- İğne,
- Çuvaldız,
- Kurgu (kilit),
- Anahtar,
- Ocaklı kılıcı,
- Ocaklı külahı,
- Demir parçası,
- Çift demiri,
- Makas,
- Ekmek,
- Soğan,
- Sarmısak,
- Çörekotu,
- Kolan,
- At yuları,
- Erkek pantolon ve yeleği,

konur. (Bünyan[152], Ordu[153], Akhisar[154], Kandıra[155], Beyşehir[156],

(152) Hamit Zübeyr (Koşay), "Doğumla Alâkadar Bazı Âdet ve Hurafeler",..

(153) Sıtkı Can, anılan eser.

(154) Şerif Necati, anılan yazı.

(155) Muzaffer Uyguner, anılan yazı.

(156) Hamit Zübeyr (Koşay), anılan yazı.

Alacahöyük[157], Ankara[158], Kayseri[159], Güney Anadolu[160], Gaziantep[161], Kahramanmaraş[162], Tunceli[163], Muş[164], v.s..)

3. Lohusa ile çocuğunun yastığına iğne veya çuvaldız sokulur. (Tokat[165], Sivas[166], Ordu[167], v.s..)

4. Lohusanın odasında gece gündüz çırağ (lâmba) yakılır. (Karadeniz Çepnileri[168], Bayburt[169], Pazarören[170], v.s..)

5. Lohusa ile bebeğinin yataklarının etrafı, "Ayet'ül-Kürsî" okunarak urganla çevrilir. (Eskişehir)[171].

6. Doğum anında kadının etrafına eğiş (ateş küreği) veya herhangi bir tandır demiri ile dua okuyarak çizgi çizilir. Bu hal lohusalığın kırkıncı gününe kadar devam eder. Böylece, kötü cinlerin lohusaya zarar vermesi önlenmeye çalışılır. (Ilıca)[172].

---

(157) Hamit Zübeyr Koşay, Anadolunun Etnografya ve Folkloruna Dair Malzeme: Alacahöyük, Ankara 1951, s. 20.

(158) Hamit Zübeyr (Koşay), anılan yazı.

(159) Hamit Zübeyr (Koşay), anılan yazı.

(160) Ali Rıza Yalman (Yalkın), anılan eser, I, s. 28, 283.

(161) Dr. Mahmut Rışvanoğlu, anılan eser, s. 233.

(162) Müşfika Abdülkadir, anılan yazı.

(163) Yusuf Gül, anılan eser, s. 20.

(164) M. Şerif Fırat, anılan eser, s. 219.

(165) Cahit Öztelli, anılan yazı.

(166) Vehbi Cem Aşkun, anılan eser.

(167) Sıtkı Can, anılan eser.

(168) Abdülkadir (İnan), anılan eser, s. 44.

(169) Dr. A. Süheyl Ünver, anılan yazı.

(170) Hamit Zübeyr (Koşay), anılan yazı.

(171) "Eskişehir'de Folklor Üzerine Bir Çalışma"..

(172) Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Doğu Anadolu'da Sağlık-Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması -Erzurum'da Bir Kasabanın Medikal Sosyolojik Yapısı-, Erzurum 1972, s. 105.

7. Lohusa ile çocuğuna kırmızı beze bağlanmış erkek anahtar, kırmızı altın veya yıldız altını takılır ve lohusanın başına al/kırmızı kurdela ve yazma bağlanır. (Antalya[173], İstanbul[174], Balıkesir[175], Eskişehir[176], Alacahöyük[177], Kayseri[178], İçel[179], Kandıra[180], Tokat[181], Ordu[182],.)

8. Lohusaya ocaklı takkesi, gömleği yahut erkek külâhı giydirilir veya erkek tarafından kullanılmış olan bir kuşak sarılır. (Güney Türkmenleri[183], Gaziantep[184]).

9. Kızlar lohusa evinde toplanarak sabahlara kadar bar tutar, şarkı söyler, hastayı bekler (yalnız bırakmaz), ve eğlendirirler ki, "Alkarısı" yaklaşmasın. (Muş[185], Tunceli[186]..)

10. Süpürge ateşe sokulup uçları yakılır. (Gaziantep)[187].

11. Lohusanın bulunduğu evdeki su kaplarının ağzı örtülür. (Gaziantep)[188].

12. Lohusa evinde, ateş küreğine ocaktan biraz ateş çekilip üzerine üzerlik tohumu atılarak lohusa ve çocuğa tütsü yapılır. (Gaziantep)[189].

---

(173) Kemal Kaya, "Doğum ve Çocuk Büyütme Hakkında", Türk Akdeniz (Antalya Halkevi Dergisi), Sayı : 2, 1937, s. 15.
(174) Dr. A. Süheyl Ünver, anılan yazı.
(175) M. Halit Bayrı, anılan yazı.
(176) "Eskişehir'de Folklor Üzerine Bir Çalışma"..
(177) Hamit Zübeyr Koşay, anılan eser, s. 20.
(178) Hamit Zübeyr (Koşay), anılan yazı.
(179) Sait Uğur, anılan eser.
(180) Muzaffer Uyguner, anılan yazı.
(181) Cahit Öztelli, anılan yazı.
(182) Sıtkı Can, anılan eser.
(183) Ali Rıza Yalman (Yalkın), anılan eser, s. 28.
(184) Şakir Sabri, anılan yazı.
(185) M. Şerif Fırat, anılan eser, s. 219.
(186) Yusuf Gül, anılan eser, s. 20.
(187) Şevket Bulut, anılan eser, s. 7.
(188) Anılan eser, s. 7.
(189) Anılan eser, s. 7.

13. Lohusanın ayağına veya koluna bir zincir baklası takılır. (Güney Türkmenleri)[190].

14. Lohusanın evinin kapısına bir orak geçirilir. (Güney Türkmenleri)[191].

15. Ateşte süpürge yakılır ve külü ile bir küllü su hazırlanarak lohusaya üç yudum içirilir. (Güney Türkmenleri)[192].

16. Lohusa ve çocuğun başı üzerinde kurşun dökülür (eritilir). (Güney Türkmenleri)[193].

17. Lohusanın yatağının hemen altına bir demir şiş konur. Okunur, üflenir, demir şiş ile lohusanın yatağının çevresi üç kez çizilip kapatılır. Üç gün süresince ebe'den başka kimse lohusaya yaklaşmaz. Eğer yaklaşırsa, çizilen çember kırılır ve "Alkarısı" boşluktan lohusayı basabilir. (Ağrı)[194].

Anadolu dışındaki Türk topluluklarında da "Alkarısı"ndan korunmak için bu tür, yahut bunlara benzer yöntemlere başvurulmaktadır :

- Lohusa yatakta iken başına beyaz yaşmak ve kırmızı tül bağlarlar.

- Kırmızı altın takarlar.

- Lohusaya kırmızı şeker hediye götürürler. (Bazen bunun hilâfına kadının gözüne kırmızı şey göstermezler).

- Ocaklı adamın mendil yahut takkesi lohusanın odasına konulursa "albastı" olmaz[195].

---

(190) Ali Rıza Yalman (Yalkın), anılan eser, s. 283.

(191) Ali Rıza Yalman (Yalkın), anılan eser, s. 28.

(192) Anılan eser, s. 283.

(193) Anılan eser, s. 283.

(194) Nuri Taner, anılan yazı.

(195) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 171.

- Kazaklar lohusayı üç veya yedi gün yalnız bırakmıyorlar. Fakat bizde olduğu gibi geceleri lâmbasını kırk gün yakmakta devam ediyorlar. Yine bizimkilerin yaptıkları gibi kılıç, kama ve ayrıca diken bulunduruyorlar[(196)].

- Kazaklar'da, doğum saati yaklaşınca, lohusanın evinde komşu kadınları toplanır. Çadırın içinde yanmakta olan ocağa yağ dökülür. Yüklüğün üzerine beyaz bir örtü örtülür.. Ocaktaki ateşe yağ dökme, lohusayı "Sarı Albastı"dan korumak içindir. Yüklüğe örtülmüş olan beyaz örtü ise "arvak" (ervah)lardan yardım istemek içindir. Böyle kötü ruhlardan ocağı ve yurdu koruduğuna inanılan arvaklar yeryüzünde dolaşır ve böyle anlarda yardım eder[(197)].

- Bizde (Anadolu'da) lohusanın veya çocuğun yastığının altına çift (sapan) demiri konulurken; Bulgaristan Türkleri'nde evin eşiğine sapan demiri veya çireşne konur. Lohusalı kadın bunun üstünden geçerse o zaman (Alkarısı'ndan) bir hastalık gelmez. Sapan demiri bir kutsallık taşır. Sapan demiri ile sürülen tarlaya şeytan, cin, peri girmez. Bir çok masallarda cinlerden korunmak için sürülmüş tarlaya girip kurtulmak vardır[(198)].

"AL HASTALIĞI"NDAN KURTULMA YÖNTEMLERİ

Bütün bu ihtimam ve tedbirlere rağmen, lohusa ile çocuğunu albasacak olursa, çeşitli çarelere başvurulur.

Erzurum ilimizde, albasan lohusanın kurtulması için yapılan ameliyeler şunlardır :

---

(196) Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 266; aynı yazar, "Tıbbî ve Mistik Folklor", Türk Kültürü, Sayı : 111, Ocak 1972, s. 33.

(197) Lâyık Altınmakas, "Kazak Türkleri'nin Gelenekleri ve İslâmiyetin Etkisi", Türk Kültürü, Sayı : 250, Şubat 1984, s. 47; Ayrıca bk. Halife Altay, Anayurttan Anadoluya, Ankara 1981, s. 200.

(198) Osman Keskioğlu, "Bulgaristan Türkleri Kocabalkan Köyleri Folkloru", Türk Kültürü Araştırmaları 1966-1969, Ankara 1973, s. 216.

- Bir miktar ocak kömürü suya atılır. İyice çalkalanır. Süzülür. Bu su hastaya içirilir.

- Albasanların üzerine Kur'an okunur.

- Albasan lohusanın başucunda bir kaç el tabanca veya tüfek atılır. Alkarısını kaçırmak için.

- Albasanlar, al ocaklarına götürülürler.

- Albasanın odasındaki beşiğin yanına köpek bağlanır.

- Albasan hastanın kulağına ezan okunur. Suratına hafif hafif tokat vurulur.

- Albasan hastaya şerbet içirilir.

- Albasan hastalara kuvvetli yedirilmeye çalışılır.

- Albasanın yatağının üzerine arpa dökülerek al at çekilir. At arpayı yerse, albasması olmadığına, at arpayı yemez ve kişnerse al hastalığı bulunduğuna kanaat getirilir.

- Albasan hastanın yatağının üzerine erkek at çekilir. At konmuş olan arpayı yer ve kişneyecek olursa, lohusanın kurtulacağına inanılır.

- Albasan lohusanın üzerine erkek at götürülerek önüne arpa tutulur. Atın ağzından sarı su gelirse lohusayı albastığına ve kurtuluş olmayacağına hükmedilir.

- Evin eşiğinin dış yüzüne bir kapla su konularak lohusa başka bir eve kaldırılır.(199)

Diğer yörelerimizde yapılanlar da aşağı yukarı aynıdırlar :

- Ansızın lohusanın yanında silâh atılır ve demir v.s. gibi madenî aletlerle gürültü yapılır. Alkarısı demirden olduğu gibi, demir sesinden de korkar. (Tarsus(200), Akhisar(201), Doğu Anadolu(202), v.s..)

---

(199) Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 93-94.

(200) Müşfika Abdülkadir, anılan yazı.

(201) Şerif Necati, anılan yazı.

(202) Kadri Kemal Kop (Sevengil), Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğusu -Tarih, Etnografya, Folklor-, 2. Baskı, Ankara 1982, s. 41.

- Ateş yakılır (Güney Anadolu[203], Doğu Anadolu[204], v.s..).

- Ocaklı (=hoca)ya müracaat edilir. Eve gelen ocaklı, elindeki kılıcı etrafında sallarken : "Mel'une çabuk git!" der (Anadolu)[205].

- Hocaya başvurulur. Eve gelen hoca, bıçağı ile hastanın etrafında daire çizer ve dua okur (Sinop[206], İçel[207], Ankara[208], Eskişehir[209], Tokat[210], v.s..).

- Albasan lohusanın odasına bir al at (erkek) getirilir ve ata lohusanın üzerinde arpa yedirilir. Atın arpa yiyince hırıltı çıkarması, "Al"ı ürkütüp, kaçırtır (Doğu Anadolu)[211].

- Atın dışarıdaki gemi, içeriye (lohusanın bulunduğu odaya) getirilirse, "Al" korkup kaçar (Kars)[212].

- "Al"ın kaçarken boş gitmemesi için kara bir tavuğu kesip bacaya atarlar. Çünkü "Al" boş dönerse, intikam alır diye korkulur (Kars)[213].

- Lohusa veya çocuğu, albasmasından kurtulmazsa ölür. (Tarsus[214], Kahramanmaraş[215], İstanbul[216], İzmir[217], İçel[218], Eskişehir[219], Akhisar[220], Gaziantep[221], Kars[222], v.s..)

---

(203) Ali Rıza Yalman (Yalkın), anılan eser, s. 283.
(204) Kadri Kemal Kop (Sevengil), anılan eser, s. 41.
(205) E. Henry Carnoy - Jean Nicolaides, Traditions Populaires de l'Asie Mineur, Paris 1889, s. 331 (zikreden : Dr. Orhan Acıpayamlı, anılan eser).
(206) M. Şakir Ülkütaşır, "Sinop ve Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı : 45, 1935, s. 205.
(207) Sait Uğur, anılan eser.
(208) Hamit Zübeyr Koşay, Ankara Budun Bilgisi, Ankara 1935, s. 100.
(209) "Eskişehir'de Folklor Üzerine Bir Çalışma"..
(210) Cahit Öztelli, anılan yazı.
(211) M. Fahrettin Kırzıoğlu, Kürtlerin Türklüğü, Ankara 1968, s. 121; Hayri Başbuğ, Aşiretlerimizde At Kültürü, İstanbul 1986, s. 40; Aysel Narin, anılan yazı.
(212) Aysel Narin, anılan yazı.
(213) Anılan yazı.
(214) Müşfika Abdülkadir, anılan yazı.
(215) Anılan yazı.
(216) Dr. A. Süheyl Ünver, anılan yazı.
(217) F. Kökel, "İzmir Folkloruna Ait Materyaller", Fikirler (İzmir Halkevi Dergisi), Sayı : 248-249, 1943, s. 16.
(218) Sait Uğur, anılan eser.
(219) "Eskişehir'de Folklor Üzerine Bir Çalışma"..
(220) Şerif Necati, anılan yazı.
(221) Cemil Cahit Güzelbey, anılan yazı.
(222) Aysel Narin, anılan yazı.

- "Lohusanın mezarı kırk gün açıktır". Eğer bu müddet içinde lohusa ölürse şehit sayılır. (Doğu Anadolu)[223].

Yukarıda kısaca sıraladığımız Al hastalığı (=Albasması)ndan kurtulma çarelerine, günümüzde Türkistan'da yaşayan Türk toplulukları tarafından da başvurulmaktadır. Bununla beraber, başka yöntemler de tatbik edilmektedir. Şöyle ki :

Kırgız-Kazak Türkleri'ndeki inanca göre, "Sarı Albastı" hoca veya baksı (= şaman)ların okumasıyla defolup gider. "Kara Albastı" ise kendisini görmek iktidarına malik olan ocaklı adamdan başka kimseden korkmaz.

Albastı, tüfek sesinden korkar. Lohusa "albastı" olursa tüfek patlatmak âdettir. Demircilerden ve ocaklı adamlardan da korkar; öyle muktedir demirci ustalar ve ocaklılar vardır ki bunların bir mendil veya külâhı "albastı"yı korkutmak için kâfi gelir.

Kazan Türkleri'nde de, muktedir baksılar ilâhiler okuyup "albıs"-ları defederler[224].

Kazaklar'da, "albastı"ya karşı yapılan yöntemlerden bahseden Lâyık Altınmakas, şunları ifâde ediyor :

"Çadırı (evi) kötü ruhlardan koruyup rahat bir doğum olayının olması için davul çalar, tüfekle havaya ateş eder ve etrafta gürültü yaratırlar. Bilhassa çok tehlikeli olduğuna inanılan Sarı Albastı, tüfek sesinden korkar, çadıra yanaşamaz. Bu gürültü içeriden çocuğun sesi gelinceye kadar devam eder. Şayet içeride lohusa baygınlık geçirirse hemen bir baksı çağrılır, tedavisi yapılır. İslâmiyetten sonra bu adet kendiliğinden kalktı. Bunda mollaların rolü büyük oldu. Baksı'nın yerini ebe, dışarıdaki gürültünün yerini ezan aldı."[225]

---

(223) Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, anılan eser, s. 108.

(224) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 169-170.

(225) Lâyık Altınmakas, anılan yazı.

Yine bir Kazak olan Halife Altay da şu açıklamayı yapar :

"Eğer doğum yapmakta olan kadınlar sıkıntıdan halsizlenerek, baygın duruma düşerlerse, 'albastı' ya da 'martû bastı' diye, hatırı sayılan yaşlı birisi veyahut bir 'baksı' baygın bulunan kadını kamçı ile vurarak ya da baksı kendi cinini çağırarak veyahut bir hoca üfürerek kurtarmaya, ayıltmaya çalışırlar. Bazan böyle hâllerde 'bürkit', 'buğra' getirilir ve 'Albastı'nın bunlardan korkarak kaçacağına inanılır."(226)

Kazaklar ayrıca; "Al"ı cinlerin yaptıklarına inandıklarından onlardan kurtulmak için başarılarına inandıkları "baksı" denilen kadın veya erkekleri çağırarak lohusanın yüzüne vurduruyorlar. Aynı zamanda albasan lohusaya erkek elbiseleri giydirerek ata bindirip bir dağ veya tepeye çıkarıp toplanmış olan hısım-akraba erkekleri tarafından kamçılarla hafif hafif dövülüp, silâhlar atılıyor.

Yine ayrıca, bizde olduğu gibi Kazaklar'da da, "albastı"dan kurtulma çareleri arasında, "at"ın da önemli yeri vardır : Lohusanın kapısı önüne çekilen ve gözünün çakır olmasına önem verilen bir erkek at, bazen de buğra, deve bağlanarak kişneyip homurdanmalarına bakılarak, "albastı"nın durumu hakkında anlam çıkarılır.(227)

Azerbaycan Kürtleri'nde de aynı inançların yaşadığını görmekteyiz.

Sovyet yazarı Bazil Nikitin, **"Kürtler"** isimli kitabında, konu ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir :

"Doğum zor olursa, gebe kadının kulakları çekilir, kulağına adı bağrılarak kendine gelmesi söylenir. Kadın bayılırsa, ayıltmak için bir el silâh atılır. Al-anası'nı kovmak için lohusanın çevresinde bir yaylım ateşi açılır.. Bir kâhin, dağda, elinde gebe bir kadının kalbini tutmakta olan bir âl'a rastlamıştır. Kâhin, âl'la döğüşmüş, onu yenmiş, âl da, bir kitap, bir çivi, bir kuş, ya da kâhinlerde bulunan herhangi bir nesnenin olduğu bir eve artık girmeyeceğine yemin etmiştir. Al'ın özellikle lohusalığın ilk kırk günü içinde daha tehlikeli olduğuna inanılır."(228)

---

(226) Halife Altay, anılan eser, s. 200.
(227) Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 266.
(228) Bazil Nikitin, anılan eser, Cilt : 1, s. 194; Cilt : 2, s. 125, 126.

ALBASTI GÖZLEMLERİ

Erzurum yöresinden tesbit edilen; lohusalıkları sırasında kendilerini albasmış, fakat bundan kurtulmuş olan kadınların gözlemleri şu yoldadır :

- Lohusalığımın onbirinci gününde idi. Evde yalnız kalmıştım. Alkarısını düşünmeye başlamıştım. O zaman, bir kaç gün önce kendisi ile kavga etmiş olduğum komşumuzun gelini Halide içeri girdi. "Senin ciğerini götüreceğim" diyerek üzerime çullandı. Daha nasıl olduğunu bilmiyorum. Bir silâh sesine uyandım. Kocam kulaklarımı çekiyordu. Ayak ucumda bir erkek at arpa yiyordu. Odada barut kokusu vardı(229).

- Lohusalığımın ilk gününde ve beşinci saatinde idi. Yalnız kaldığım bir anda baktım ki, iki tane dağınık saçlı kadın içeri girdiler. Birisi, "bunun ciğerini götürelim" dedi. Diğeri, razı olmamak işaretleri veriyordu. O sırada bir silâh sesine uyandım. Kan ter içerisinde idim(230).

- Bir çok doğumlar yaptım. Lohusalıklarımın üçünde Alkarısı ile karşılaştım.

a) Lohusalığımın üçüncü gününde idi. Öyle gördüm ki, bir beyaz koç ayak ucuma gelmiş, durmuş. Kıtır kıtır arpa yiyiyor. Nasıl kocama seslendimse, bu yaratık o anda su havuzuna düşüp kayboldu.

b) Lohusalığımın ilk günü ve üçüncü saati idi. Bir de baktım ki, Ermeni komşularımızdan birisinin karısı elinde bir tas çorba, "sana yemek getirdim" diyerek uzattı. Bir başka komşunun getirdiğini yedim diyerek kabul etmedim. O sırada Ermeni karısının su kuyusuna düştüğünü gördüm.

c) Lohusalığımın onyedinci gününde idi. Ahıra gittiğimde yüzü iki parmak inceliğinde, saçları dağınık, korkunç, kırmızı entarili bir kadının oturup tarandığını gördüm. Nasıl kocama seslendimse bu yaratık kendisini ahırdaki su kuyusuna atarak kayboldu(231).

---

(229) Anlatan : Lemiye Taşdemir, Döllek köyü / Horasan. Derleyen : Sıtkı Aras (bk. Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 94).

(230) Anlatan : Hediye Gündoğdu. Yaş : 50, Kepenk / Horasan. Derleyen : Sıtkı Aras (bk. Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 95).

(231) Anlatan : Hünkâr Erdoğan. Yaş : 90, Akveren / Erzurum. Derleyen : Sıtkı Aras (bk. Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 95).

ALKARISI'NI YAKALAMA YÖNTEMLERİ

Alkarısı'nı yakalamak için bir yerine iğne, çuvaldız batırmak veya bu cadının üzerine zift dökmek lâzımdır. Bu takdirde alkarısı, elindeki ciğeri sahibine derhal iade eder. Kendisini yakalayan şahıs da ocaklı olur. Bu gibi şahıslara aynı zamanda "alcı" da denir. Alkarısı, alcı ile alcının sülâlesinden olan bir kimseye dokunmadığı gibi, evlerinde ve üzerlerinde alcı'ya ait eşya bulunduranlara kötülük yapamaz. (Sivas(232), Gaziantep(233), Tokat(234), Tunceli(235), v.s..)

(Burada, biraz önce yer verdiğimiz Bazil Nikitin'in açıklamalarını da hatırlayalım.)

"Alkarısı"nın yakalanması hakkında, Erzurum yöremizden önemli bilgiler toplayan Sayın Zeki Başar, bu konu ile ilgili olarak: "Lohusa yanında ve başında bulunanlardan birisinin atik davranarak göğsüne bir büyük iğne veya çuvaldız saplaması veyahut kısrak atın bellemesinin dış yüzüne sakız sürdükten sonra, atın beline bağlanması tertipleri ile Alkarısı yakalanabiliyormuş. Fakat bu usullerden çoklukla kısrağa sakızlı belleme vurmakla yakalamak kolayca mümkün oluyormuş. Bir üçüncü usul de hemen saçının bir örüğü kesilip alınarak Kur'ân-ı Kerîm arasına konursa kaçması önlenerek yakalanması mümkün olurmuş" demekte ve şu izahatı vermektedir :

"Bu usullerden herhangi birisi, daha doğrusu çoklukla kısraklardan faydalanarak alkarılarını çalıştıranlar bulunduğundan söz açılmaktadır.

- Hikâyeyi anlatan yaşlı kadın, nenesinden dinlediğine göre, Horasan ilçesinin Azap köyü halkından olan dedesinin zamanında, yani zamanımızdan yüz küsür yıl evvel, bir alkarısı yakalayıp yıllarca çalıştırmışlar. Günün birinde evlerinin yakınındaki çeşmeye su

---

(232) Hamit Zübeyr (Koşay), anılan yazı.

(233) Cemil Cahit Güzelbey, anılan yazı; Şakir Sabrı, anılan yazı.

(234) Cahit Öztelli, anılan yazı.

(235) Yusuf Gül, anılan eser, s. 20.

getirmeye giden alkarısının göğsündeki çuvaldızı çocuklar çıkarmışlar. Bu durum üzerine kendisini, yakından geçen çaya atmak suretiyle kaybolup gitmiş. Bunların alkarısını yakalamaları şöyle olmuş :

Yayladan köye dönerlerken, önemli bir şey unutulmuş. Erkeklerden birisi geri dönüp yaylaya gitmiş. Bu sırada iri yapılı, kara, biçimsiz, gür fakat perişan saçlarını yüzüne dökerek oturan bir yaratık görmüş. Sessizce yanına giderek, yanında hazır bulunan çuvaldızı göğsüne saplamak suretiyle kaybolmasını önlemiş. Yedi yıl çalıştırmışlar. (Anlatan : Kâmile Ulusoy, Yaş : 80).

- Takriben yüz yıl kadar evvel, Horasan ilçesinin Haran köyünde birisi, kısrağın sırtına sakızlı belleme vurmak suretiyle bir alkarısı yakalamış. Yıllarca çalıştırmış olduğu halk arasında söylenirmiş. (Derleyen : O. N. Alper)

- Erzurum'un Habipefendi mahallesinde otururlarmış. Babasının dedesi kısrağın sırtına sakızlı belleme bağlamak suretiyle bir alkarısı yakalayıp yedi yıl çalıştırmış.

Bu hikâyeyi anlatan kadın, kocasının da su başında saçlarını tarayan bir alkarısı gördüğünden bahsettiğini bildirmiştir.

- Ilıca bucağının Akveren köyünden Kahraman adında birisi seferberlikten (1915) evvel, göğsüne iğne batırmak suretiyle bir alkarısı yakalamış. Adını Han Zühre koyarak yedi yıl çalıştırmış. Her şeye bakar, iş güç yapar, şuraya buraya gidip gelirmiş. Bir gün beraber bulunduğu çocuklar, alkarısının göğsündeki iğneyi çıkarmışlar. Tam o sırada su kuyusuna atlayarak kaybolmuş. Kaybolmadan önce de şu sözleri söylemiş :

"Ey evelik evelik,
Derde derman evelik,
Yedi yıl çalıştırdılar,
Sormadılar neye yarar evelik" (Anlatan : Sediye Aluçlar, Yaş: 50).

- Horasan'ın Bedrevans köyünden Özbay Öztaş adlı şahıs anlatıyor :

Seferberlikten önceki yıllarda bir ahır dolusu atları varmış. Bu atların geceleri koşturulmuşçasına terlemeleri dikkatlerini çekmiş. Bir gün bunlardan birisinin sırtına karasakızlı belleme bağlamışlar. Gece gittiklerinde atın üstünde birisinin bulunduğunu görmüşler. Göğsüne iğne saplayarak yakalamışlar. Yakalanan erkek bir alkarısı imiş. Adını Abubekir koyarak yıllarca çalıştırmışlar.

Bunun iyi hizmetini görüp de aileyi çekemeyenlerden birisinin göğsünden iğneyi çıkarması üzerine kaybolup gitmiş. Bir kaç gün sonra ölüsü Aras nehri kenarında bulunmuş. Hemcinsleri tarafından boğulup dışarı atıldığı sanılıyormuş.''[236]

Alkarısının yakalanması için görüldüğü şekilde bir kaç usul tarif ediliyor ise de, bunlardan çoklukla ''sakızlı belleme'' usulü kullanılmaktadır. Yakalamanın ikinci safhasını teşkil eden ameliye ise, yegâne iğne veya çuvaldız kullanmaktan ibarettir.

Yakalanan alkarılarının birisi hariç, diğer bütünü kadın olarak bildirilmiş ve hepsinin çok iyi çalıştıkları, ellerinin son derece bereketli olduğu, bununla beraber al'ın çalıştığı evin zibilinin, yani çöpünün arkasının kesilmediği belirtilip bildirilmiştir.

Tanımlamalara göre, hoyrat yapılı olan alkarıları, aynı zamanda inatçı imişler ve söylenenlerin aksini yapmak itiyadında bulunuyorlarmış. Öyle ki, şu hamuru yoğur veya şu külü dök demek icabederse, aksini söylemek ihtiyacı duyuluyormuş.

Nihayet yakalanan alkarılardan her biri yedi yıl çalıştıktan sonra ve hemen hepsi de aynı bir davranış sonunda, yani çocukların veya başkalarının göğüslerindeki iğneleri çıkarmaları üzerine kaybolup gitmişlerdir.

Kaybolup gitmeden önce, bazılarının birşeyler söylediği bildiriliyor. Yine bu alkarıları kuyuya düşmek, dereye, çaya, yani herhangi bir suya girmek, atlamak suretiyle kaybolup gitmişlerdir.

---

(236) Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 95, 96, 97.

Kaybolup gidenler genellikle hemcinsleri tarafından boğulduklarına göre, kuyuya atlayanların cesetlerinden söz açılmayarak, sadece Aras kıyılarında erkek Al'ın cesedine rastlanıldığı bildirilmiş oluyor.

Yakalayıp çalıştırmayı anlatanların hepsi ya nenelerinin babalarından veyahut birkaç kuşak eskilerden söz açarak konuşmak ihtiyacını duymuş görünüyorlar. Ancak bildirilen gözlemlere ve genel olarak verilen bilgilere dayanarak bir sonuç çıkarmak icabederse; bu yaratıkların birçoklarının inanmaları ve bazılarının da kanaatleri hilâfına, gözlemciler tarafından menevî veya hayalî olmaktan çıkarılıp gerçekleştirilmelerine çalışılmıştır."[237].

Ağrı yöremizdeki "Alkarısı" inancı hakkında geniş bilgi veren Nuri Taner, bu arada alkarısının yakalanış biçimlerini de izah etmektedir[238].

Bu konuda, Kars yöremizde tatbik edilen usul de aynıdır : Kısrağın sırtına ince bir zift tabakası sürülür. "Al", kısrağa binince zift tabakasına yapışır. Bunu bekleyen kimseler, Al'ın üzerine çelik bir şey geçirip yakalarlar[239].

Dış Türkler'de de Alkarısı'nı yakalama düşüncesi mevcuttur.

Prof. Dr. Abdülkadir İnan, bu konuda da bazı önemli bilgiler vermektedir. İnan'a göre; Albastı'yı yakalayan baksı eline kopuz alarak şu afsunu söyler :

"Ey, albastı zalim,
Koy ciğerini yerine,
Zavallının canını iade et,
Sözümü tutmazsan,
Bana hürmet etmezsen,
Gözlerini çıkarırım..."

---

(237) Doç. Dr. Zeki Başar, anılan eser, s. 98.

(238) Nuri Taner, anılan yazı.

(239) Aysel Narin, anılan yazı.

Bu suretle merasim yapılırsa albastı ciğeri yerine koyar ve ölen lohusa da iade-i hayat edermiş...

Prof. Dr. Abdülkadir İnan'ın verdiği bilgiye göre; Miropiev'in eserinin nihayetinde, neye ait olduğu izah edilmemiş, bir baksı duası vardır. Münderecatından anlaşıldığına göre, bu 'albastı'ya karşı, lohusa yanında yapılan bir merasim esnasında okunan baksı afsunudur. Bu merasimde, galiba lohusanın ciğeri yerine, koyun ciğeri veriliyor. Bu afsun şöyledir :

"Ey, şeytanlar, şeytanlar,
Bu ciğeri alınız,
Buna kanaat ediniz,
Bu kadını öldürmeyiniz,
Zararınızı dokundurmayınız.

....

Koyun ciğeri size kâfi değil mi?
Bu koyun ciğerini ciğer addetmiyor musunuz?
Eğer böyle ise, elime kılıç alırım,
Hesapsız ruhlarımla
Size hücum ederim..."(240)

"AL RUHU"NUN KÖKENİ

Bilim adamlarına göre, "Al-ruhu"nun doğuş yeri, Orta Asya Türkleri'nin bulunduğu bölgedir. Bu bilginler, Al-ruhu'nun karakterlerinin doğu ve kuzey Türklerinin mitolojisindeki Şöreli, Biçura, Abası, Su Anası cinlerinin vasıflarına benzediğini, Al-ruhu'na ait motiflerin bütün Türkler'de aynı olduğunu ve Al'ın Türkler kadar hiç bir yerde bütünlük arzetmediğini söylemektedirler(241).

---

(240) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 189, 170.

(241) Sovyet yazarı Bazil Nikitin, "Kürtler" isimli eserinde; Kürt Türklerindeki "Al-ruhu" inancını izah ederken, adının Türkçe kökenli olduğunu belirtmektedir (Bazil Nikitin, Kürtler, Cilt: 2, s. 125).

Bu konuda, sahasında bir otorite olarak kabul edilen merhum Prof. Dr. Abdülkadir İnan'ın görüşleri, sanırım yeterli bir fikir verecektir:

"Türk hurafelerinde, masal ve destanî hikâyelerinde eski ilâh-ruhlardan birçoklarının bugüne kadar yaşadığını görüyoruz. Eski şamanlıkta devam eden Yakut, Altay ve Yenisey Türkleri'nin akidelerinden başka, bin seneden beri İslâm dininde bulunan Türklerde bile eski an'anelerin izlerine tesadüf ediyor, bazan da bu an'anelerin pek canlı bir surette yaşadığına şahit oluyoruz.

Gerek Şaman ve gerek İslâm Türklerin halk hurafelerinde bugüne kadar yaşayan ve mühim rol oynayan ruhlardan biri AL yahut ALBASTI'dır..

Kazan Türkleri'nin hurafelerine göre Albastı şerir bir ruhtur..

Tuba-Uranha şamanî Türklerin akidelerine göre; Albıs, evlenmeyen bir kızdan türemiştir..

Altay Türkleri'nin akidesine göre Almıs bir kötü ruhtur. 'Erlik'-in âvanından ve hademelerindendir..

Kara Kırgızlar'ın inanmalarına göre, lohusalara musallat olan ruh gene Al'dır..

Bu hülâsamızdan görülüyor ki; Al (Albastı, Albas, Albız, Almıs) denilen mevhum 'ruh' hakkında bütün Türk kavimlerinde aynı inanmalar mevcuttur. Şüphesizdir ki, bu inanma ve an'ane Türklerin Orta-Asya'da birlikte yaşadıkları zamana aittir. Türkler'le eski zamandan beri komşu yaşayan kavimlerde de bu ruh hakkında inanmalar varsa da Türklerdeki gibi yaygın değildir.

Al ruhu tarihten önceki zamanlarda, tarihi devirlerde tasavvur olunduğu gibi, şerir bir 'ruh' olmamıştır. Bu 'ruh' eski Türk panteonunda kuvvetli, belki hami (koruyucu) ruhlardan biri olmuştur. Bugünkü Türk inanmaları, onun şerir bir ruh olduğunu gösterdiği halde, bazı emareler de onun bir zaman hami ruh olduğunu bildirmektedir..

"Al kelimesinin ateş kültüyle alâkalı olması bilhassa bu ruhun en eski devirlerde hami ruh, ateş ve ocak ilâhesi olduğunu göstermektedir.

Yakut Türkleri, aile ocağı ateşine 'Al-ot' diyorlar. Türkler'le en eski zamandan beri komşu yaşayan Moğollar da ateşe 'gal' diyorlar. 'Alev' kelimesi de (Orta ve Doğu Türklerinde 'yalın', 'yalkın') bu kökten çıkmıştır. Altay ve Yenisey kamları, âyin ve merasimlerinde 'Alas' diye bağırırlar ki, Samî dinlerin 'amin' kelimesi yerindedir.

Al kelimesinin ateş kültüyle bağlı olduğunu gösteren bir emare de bütün Türk kavimlerinde yaygın olan Alaslama merasimidir. Alaslama, Orta ve Doğu Türklerinde ateşle temizleme ve takdis merasimidir.

Başkurtlar'da alaslama bir kırmızı renkli paçavrayı ateşleyip hastanın başı etrafında alas, alas diye çağırıp çevirmekten ibaret olan bir tedavi usulüdür. Altay ve Yenisey Türkleri'nde şamanî merasim esnasında tütsü içinde ardıç veyahut başka bir mübarek ağacı yakmaktır. Kırgızlarda da alaslama, Başkurtlardaki gibidir.

Anadolu Türkleri'nde 'alazlama' Radloff'un izahına göre kızgın demirle dağlamaktır. Anadolu halkıyatına dair son yıllarda toplanan malûmata göre, alazlamanın tamamiyle eski şamanlık ve ateş kültü ile sıkı bağlı bir merasim olduğu anlaşılmaktadır..

Altay kam ilâhilerinde ateşe 'Alır Ot', 'Al Yalgın' diye hitap olunuyor..

Görülüyor ki, 'Al-ruhu' efsanesi pek derin, geçmiş çağlarda ateş kültü ile bağlı olmuş ve hami bir ruh sayılmıştır..

Türk kültürü tarihinde büyük bir inkılâp neticesinde olsa gerektir ki, bu hami ruh düşmüş ve kötü ruhlar sırasına geçmiştir..."[242].

---

(242) Abdülkadir (İnan), "Al Ruhu Hakkında"...

DİZİN

I. KİŞİ ADLARI

— A —

— B —

— C —

— Ç —

— K —

— L —

— M —

— N —

— O —

II. DEVLET, MİLLET, BOY VE AŞİRET ADLARI

— Ç —

— D —

— E —

— F —

— G —

— H —

— I —

— İ —

— K —

— M —

— N —

— O —

— Ö —

— R —

— S —

— Ş —

— T —

— U —

— Ü —

— W —

III. COĞRAFYA ADLARI

— B —

— C —

— Ç —

— D —

— E —

— F —

— G —

— H —

— I —

— İ —

— K —

— L —

— M —

— N —

— O —

— Ö —

— P —

— R —

— S —

— Ş —

— T —

— U —

— Ü —

— V —

— Y —

— Z —

FOLKLOR SAHASININ TEK İLMÎ DERGİSİ

MİLLÎ FOLKLOR

"OKUYUNUZ, OKUTUNUZ"

Not : Dergimiz yalnız abonelere dağıtılmaktadır. Abone olmak isteyenler M. Öcal OĞUZ'a ait Türkiye İŞ Bankası Cebeci Şubesindeki 1799229 numaralı hesaba abone bedelini (40.000 TL) yatırdıkları ve yazışma adresimize postaladıkları taktirde dergimiz 1 yıl süreyle adreslerine gönderilir.

Yazışma adresi : P.K. 336 Yenişehir / ANKARA

AKDENİZDEN PARLAYAN IŞIK

G Ü N E Y D E

K Ü L T Ü R

AYLIK FİKİR VE SANAT DERGİSİ

İsteme Adresi : Mehmet TEKİN, P.K. 196, Antakya/HATAY
Tlf : 34391
Abone Bedeli : 36.000 TL.